

DE BRAKKEHOND

DRIEMAANDELIJKS LITERAIR TIJDSCHRIFT MET NEUS

101

DECEMBER 2008

INLEIDING

Het woord 'boek' komt van het Oud-Indische woord *bhagah*, dat 'bezit, toedeler' betekent, zo leert ons Van Dale. In het Oud-Germaans zou het betekenen 'lot, dat wat toebedeeld is'. Het woord ontwikkelde zich vervolgens van 'tot het lot bestemd(e), naar 'runenteken' en ten slotte tot 'boek'. In de eerste betekenis van het woord gaat het om de fysieke verschijning van het object boek. Pas in de tweede betekenis geeft Van Dale het een meer abstract karakter, maar ook dan blijkt de fysieke verschijning medebepalend en wordt aan de eerste definitie gerefereerd: 'letterkundig werk, verhandeling, beschrijving, enz., in zulk een samenstel van bladen neergelegd en gepubliceerd'.

Hieruit blijkt hoe vervlochten het woord en het begrip 'boek' is met de tastbare vorm ervan. Tot vandaag zou die innige binding ook een verklaring kunnen zijn waarom sommige lezers de verschijningsvorm van poëzie en andere literatuur op het internet als een soort literatuurschennis aanvoelen. Poëzie hoort voor velen thuis in een bundel of bloemlezing, een boek dus, en een poëziefhebber is vaak zelfs haast per definitie ook iemand die boeken liefheeft. Boeken mogen dan wel consumptieartikelen met een houdbaarheidsdatum geworden zijn, toch weet menig boekenliefhebber zich ook nu nog gecharmeerd van de materiële vorm ervan.

Boeken zijn op dit moment al wel in andere vormen beschikbaar: er zijn luisterboeken, en er zijn ook al apparaten te koop waarop boeken van het internet afgedownload kunnen worden. Dat laatste neemt nog geen hoge vlucht, maar als hoe langer hoe meer boeken uit bibliotheken in digitale vorm beschikbaar worden, is een handige en makkelijk verkrijgbare digitale drager om de boeken te lezen wellicht een volgende stap. Deze nieuwe vormen hoeven het boek zelf natuurlijk niet te verdringen. We zijn ervan overtuigd dat ook die medewerkers aan dit dossier die de combinatie poëzie en internet als een positief gegeven benaderen, het boek niet willen zien verdwijnen. Net als de samenstellers van dit dossier en de redactieleden van dit tijdschrift zijn ze wellicht allemaal verkikkerd op boeken.

Ook literaire tijdschriften hechten de laatste jaren meer belang aan hun aanwezigheid op het internet, en sommige zijn zelfs enkel daar beschik-

baar, zoals *Stroom* (1) en *Blue-Turns Grey* (2). Deze ontwikkeling is niet verwonderlijk. Jongere lezers zijn vertrouwder met hun computer dan met de bibliotheek. Toen we onlangs een jonge in *De Brakke Hond* debuterende dichter om een adres vroegen om het auteursexemplaar toe te sturen, was het antwoord veelzeggend: 'Bestaan jullie ook op papier?'

De Brakke Hond is met zijn website al lang op het internet aanwezig: webmaster Dirk Van Eylen begon al in 1995 met het volledig op internet beschikbaar maken van de gehele inhoud van elk nummer. Hij vond dat niet minder dan de plicht aan de lezer van een tijdschrift dat subsidies ontvangt. In een interview met de pionier van literatuur e-zines op internet, *Meander* (3), verwoordde hij het in 2006 als volgt:

'Ik wou het volledige nummer op het net. Ik had namelijk het idee dat een gesubsidieerd boekje de plicht had iets terug te doen voor de subsidies die het ontvangt. Literaire en culturele tijdschriften worstelden toen ook al met het probleem dat ze weinig impact hebben, onder andere doordat de distributie zeer slecht verloopt. Het bedrukken van papier vereist een relatief dure technologie van zetten en drukken die voor een deel moet worden terugverdiend, zodat voor de lezer een financiële drempel moet worden opgeworpen. Literaire en culturele tijdschriften zijn niet echt goedkoop. Allemaal jammerlijk inefficiënt.'

Ook voor de jonge dichters en schrijvers in onze nummers is de internet-aanwezigheid mooi meegenomen. Over het tijdschrift, en dus ook hun werk dat erin gepubliceerd wordt, meldde de *webmaster*:

'Je bent niet alleen geografisch ruimer beschikbaar (in vergelijking met een beperkte lijst van 'betere boekhandels' die je boekje zouden moeten verkopen), je bent ook in de tijd ruimer beschikbaar: na enkele maanden is je boekje op internet niet van de aardbodem verdwenen zoals dat bij papier wel het geval is. Een beginnend auteur die in *DBH* heeft gepubliceerd, ziet zijn naam in *De Brakke Hond* vaak als eerste resultaat opduiken in de zoekmachines. Dat vind ik belangrijk. Als podiumblad is dat tenslotte waar je mee bezig bent: beginnende schrijvers visibiliteit geven. Dat kan je rustig doorzeggen aan je kennissen: gepubliceerd, echt gepubliceerd op internet en niet in een of ander papieren boekje waar niemand ooit van heeft gehoord. 'Je moet me maar eens googlen', zegt zo'n schrijver dan. Dat is onbetaalbare reclame.'

Het is niet voor niets dat grote bedrijven *chat rooms* afschuimen op zoek naar bruikbare informatie voor hun productpositionering en zelfs infiltreren om er reclame te maken: het internet is een niet meer weg te

denken 'plaats' waar de jonge generatie leest en leeft. Literatuur leeft ook op het internet, en zal daar de volgende decennia ongetwijfeld in aanwezigheid toenemen. Niet minder belangrijk is dat binnen het beleid van het Vlaams Fonds voor de Letteren die internetaanwezigheid wordt gestimuleerd. Weblogs als *De papieren man* (4) en *Poëzierapport* (5) worden financieel ondersteund. Deze en andere als *Meander* (3), *De Contrabas* (6), *In letterland* (7), en het onvolprezen *Parlando* (8) worden druk gelezen.

In dit nummer stellen we onze internetruimte voor poëzie aan u voor, het Brakke Verslog. Het Brakke Verslog wordt beheerd door twee dichters met ruime internetervaring. Chrétien Breukers is dichter, bloemlezer en uitgever, en samen met dichter Ton van 't Hof is hij redacteur van het poëzieweblog, *De Contrabas* (6), dat bij dichters en poëzielezers geruime bekendheid geniet. We brengen hier een selectie uit de gedichten die het afgelopen jaar in die ruimte gepubliceerd werden.

Bij deze gelegenheid verzamelden we beschouwingen in diverse vorm en van diverse pluimage over het gegeven poëzie en internet. Het was ons nog voor de samenstelling van dit dossier al opgevallen dat er veel dichters zijn die een mening hebben 'over' het internet, maar slechts weinigen die schrijven en denken vanuit een positie 'binnen' het internet om van daaruit een eigen poëtica uit te bouwen. In dit dossier vindt u beschouwingen vanuit beide posities, met visies voor en tegen, beschouwingen waarin uitgezoomd wordt en stukken die enkele ontwikkelingen meer in detail belichten. Het is onze bedoeling met dit dossier de lezer een aanzet te bieden voor verdere verkenning of verdieping van de combinatie poëzie en internet.

ALAIN DELMOTTE EN HERLINDA VEKEMANS

samenstellers

- (1) <http://users.telenet.be/francois.vermeulenI/Stroom.htm>
- (2) <http://www.blue-turns-grey.nl/>
- (3) <http://meandermagazine.net/l/>
- (4) <http://papiereman.blogspot.com/>
- (5) <http://poezierapport.blogspot.com/>
- (6) <http://www.decontrabas.com/>
- (7) <http://www.inletterland.net/>
- (8) <http://poezieinvlaanderen.blogspot.com/>

PAUL BOGAERT

INGANG VRIJ

Mochten alle Nederlandstalige literatuurtijdschriften online staan, dan zou dat de doorstroming van de literatuur in ons taalgebied verbeteren. Poëzie is het literaire genre bij uitstek dat van een online tijdschriftenruimte zou kunnen profiteren. Het verstandshuwelijk tussen de poëzie en de uitgeverij zal stand houden. Maar naast dat huwelijk kan de poëzie op internet gelijkaardige én andere, vrijere relaties ontwikkelen. De beruchte honderdduizenden poëziefhebbers die geen bundels kopen en dat nooit zullen doen (maar wel eigen werk op het internet publiceren), kunnen meelesen.¹

1. Waarom literatuur- en cultuurtijdschriften volledig online moeten
Als student was ik twintig jaar geleden een trouwe bezoeker van de bibliotheekverdieping ‘Taal- en letterkunde’. De leestafels werden ingesloten door metershoge wanden vol literatuur- en cultuurtijdschriften. Ik ging er vaak die wanden scannen op nieuw binnengekomen nummers, om er dan in te bladeren en te lezen. Die wand was voor mij een van de poorten naar de werelden van cultuur en literatuur.

De sterke punten van die leeszaal met tijdschriften in 1988:

1. Bijna alle literatuur- en cultuurtijdschriften uit Vlaanderen en Nederland stonden daar. Ik heb ze daar leren kennen. (In wat volgt, bedoel ik met ‘de tijdschriften’ meestal de Nederlandstalige gesubsidieerde literatuur- en cultuurtijdschriften die op papier publiceren.)
2. De tijdschriften waren er altijd. Ze werden niet uitgeleend.

¹ Bijvoorbeeld op www.gedichten.nl raken twee werelden elkaar: die van de amateurspoëzie en die van de uitgegeven poëzie. Iedereen kan dingen inzenden. Dagelijks filteren en selecteren redactieleden gedichten voor verschillende gedichtencategorieën. Bijzonder is dat sommige categorieën ‘thematisch’ ontsloten worden: elk gedicht krijgt bij invoer één (!) trefwoord, bijv. ‘eenzaamheid’, ‘dieren’ of ‘maatschappij’. Je kunt er ook zien hoe veel keer elk gedicht al gelezen is. Het valt op dat de ‘hartenkreten’ en de ‘netgedichten’ van de amateurs zelden meer dan 300 lezers halen, meestal zijn het er enkele tientallen. Een ‘uitgegeven’ gedicht van iemand die nog niet al te lang dood is, heeft stevast binnen de twee dagen duizenden lezers, na enkele maanden en jaren zijn dat er soms tienduizenden. Wie zijn die duizenden en duizenden lezers? Zijn dat die beruchte liefhebbers die nooit bundels kopen? Of zijn het die juist die mensen die nog wel af en toe een bundel kopen? In beide gevallen is meer ‘uitgegeven’ poëzie op internet een goed idee.

3. De tijdschriften hadden handige inhoudsoverzichten met paginanummers. Maakte iets mij nieuwsgierig, dan kon ik, door naar de juiste pagina te gaan, de bijdrage in kwestie ook meteen lezen.
4. Ook erin bladeren was mogelijk, en dan ergens blijven hangen.
5. Op het einde van een jaargang kon je op een handige index stuiten met namen en titels.
6. Las ik in een tijdschrift een reactie op een bijdrage uit een ander tijdschrift, dan kon ik dat andere tijdschrift erbij halen.
7. Sommige artikels of gedichten vond ik zo goed dat ik ze wilde hebben. Andere dingen wilde ik hebben om later te lezen. In de gang kon je (mits betaling per pagina) naar hartelust kopiëren.
8. Er waren in de leeszaal ook hangmappen, geordend op auteursnaam, met daarin kopieën van recensies en interviews uit kranten of weekbladen.
9. Wilde ik meer lezen van een auteur die in een tijdschrift stond of ter sprake kwam, dan kon ik gelijk langs de rekken van de bib lopen, eventueel na raadpleging van de fichebakken.

Na mijn studententijd heb ik mij afwisselend geabonneerd op enkele tijdschriften, maar dat luxueuze gevoel, dat overzicht van a tot z, dat bijna-alles-is-er, dat alles-binnen-handbereik en de mogelijkheid tot gratis doorbladeren, heb ik sindsdien vooralsnog nergens anders gevonden. Tien jaar geleden, toen het internet het gewone leven binnendrong, dacht ik dat het niet lang meer zou duren. Maar ook vandaag is het nog altijd wachten op het moment dat het internet die leeszaal van 1988 evenaart (voor wat het lezen van de tijdschriften betreft).

De papieren tijdschriften en de subsidiërende overheden koesteren blijkbaar nog altijd de hoop dat (veel) mensen het papieren tijdschrift zullen leren kennen en naar waarde schatten om dan trouwe lezer of abonnee te worden en te blijven. Die hoop is onrealistisch. Wie in literatuur geïnteresseerd is, wil toch niet langer vanuit een of andere overtuiging nog maar één tijdschrift lezen? Wie heeft het geld en de kastruimte om zich op meerdere tijdschriften te abonneren? Wie heeft het geluk dicht bij een bibliotheek te wonen waar ze veel tijdschriften hebben? Welke bibs hebben nog een uitgebreid aanbod? Waar vind je in Vlaanderen bijvoorbeeld nog de belangrijkste Nederlandse tijdschriften op een rij?

Waarom nog op praktische fronten zoals abonneewerving en distributie vechten voor al die papieren tijdschriften, als het internet klaarstaat om de bezielde enthousiastelingen die tijdschriftenmakers zijn, te dienen, en om digitale lezers te verwennen met allerlei voordelen? Onze informatie-

horizon is morgen compleet digitaal. Een redactie die nieuwe lezers wil, zal hen digitaal *moeten* werven.

Wat de tijdschriften nu op papier doen, kunnen ze, door de relatief beperkte omvang van de bijdragen, perfect online. En op termijn kan er meer, al moet dat niet. De redacties zullen vooral, elk nummer opnieuw, kwaliteit moeten realiseren door te kiezen en te filteren, los van het kanaal dat ze gebruiken.² Gedichten, verhalen, stukjes en essays zijn perfect op een scherm leesbaar. Wie dat wil, kan teksten afdrukken. Ik wacht dus (en ik denk velen met mij) op het moment dat de tijdschriften volledig online gaan. In een stukje³ op de website *Parlando* is mijn formulering van die wens ontaard in een soort visioen, waarop ik straks nog terugkom.

Toestand nu

Vergelijken we de actuele toestand van de tijdschriften op het internet met de tijdschriftenwand van 1988, dan vallen de volgende dingen op.

Overzicht.

- Voor de tijdschriften uit Vlaanderen heeft CeLT vzw (Culturele en Literaire Tijdschriften) een virtuele kiosk gemaakt, die op de homepage sterk op mijn analoge overzichtswand lijkt... maar dus zonder de Nederlandse tijdschriften. De Bibliografie van de Literaire Tijdschriften in Vlaanderen en Nederland (BLTVN) heeft een uitgebreide 'Tijdschriftenlijst', maar daarop vind je dan weer alleen literatuur- en geen algemenere cultuurtijdschriften (Ons Erfdeel staat daar bijvoorbeeld niet bij).

Bij CeLT vindt men de inhoudsoverzichten van het recentste nummer van elk tijdschrift, bij BLTVN van alle nummers, in beide gevallen in een weinig aantrekkelijke vorm. Op de Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren (DBNL) vind je een 'Tijdschriftenladder', waarin ook taalkundige tijdschriften en enkele online tijdschriften staan. Op de drie vermelde sites vind je links naar de website van elk tijdschrift.

Zoeken.

- Databases maken het mogelijk om efficiënt verscheidene tijdschriften tegelijk te doorzoeken. Dat kan gelukkig nu al in de al vermelde BLTVN (voor de inhoud sinds 2001) of bijvoorbeeld op zoeken.biblio-

² Zoals ook Dirk Van Eylen al in 1998 opmerkte in *Literaire tijdschriften en internet. (De Brakke Hond nr. 64)*

³ 'Schimmel, literaire tijdschriften, de toekomst van de poëzie (allemaal comments)' (*Parlando*, 12-4-2008)

theek.be. Op beide websites kun je uitgebreid zoeken en veel vinden, al zijn de sorteermogelijkheden van de resultaten beperkt. Wie dus bereid is op deze plekken te gaan kijken, kan snel te weten komen wanneer er in welk tijdschrift⁴ wat is verschenen van iemand of over iets/iemand. Daar kon men in 1988 in de leeszaal alleen maar van dromen. Maar hoe veel beter zou het zijn, mochten we, vanuit die wonderlijke zoekresultaten, in de tijdschriften zélf kunnen geraken! Dat is nu niet het geval. Na enkele klikken strand je altijd op info à la “jaargang+nummer+ paginanummer”, zonder link, zelfs niet als het artikel wél online staat op de website van het tijdschrift. Misschien ben ik verwend en lui en zit ik te veel aan de computer, maar wie is het intussen niet gewoon om wat je zoekt en vindt ook meteen (en liefst gratis) te zien te krijgen?

De websites van de tijdschriften zelf.

- Het probleem is dat de ‘ontsluiters’ meestal geen links naar de artikels zelf zouden kúnnen leggen. Al hebben bijna alle tijdschriften een website, dat wil niet zeggen dat je er ook iets kunt lezen. Sommige tijdschriften maken één (!) artikel per nummer online toegankelijk, andere enkele of meer bijdragen per nummer of per jaargang, nog andere alles uit een bepaalde rubriek. Er zijn er ook die alleen de eerste alinea’s of versregels van een bijdrage weggeven en dan afbreken met een olijk “Lees meer in het papieren nummer”. Tijdschriften die wel alles online zetten, zijn op één hand te tellen. Links leggen naar artikels die wel online staan, is door de krakkemikige aard van veel doelwebsites niet evident. Nu eens zijn alleen links mogelijk naar de homepage van het tijdschrift, dan weer stuur je de surfer met zo’n link naar een pagina zonder navigatiemogelijkheden. Op verscheidene tijdschriftenwebsites is géén zoekfunctie. En staan er dan al bijdragen online, dan ziet het er vaak identiek uit zoals op papier: zonder links. Zelfs url’s die met www beginnen zijn dode lettertekens.

Wat zal er gebeuren als de tijdschriften verder doen zoals ze nu bezig zijn?

- Het aantal lezers van de meeste papieren versies zal afkalven en de magere tijdschriftwebsites zullen geen nieuwe lezers lokken.
- Tijdschriften die voor papier blijven kiezen en die niet gratis zijn, zullen vooral nog gelezen worden door gemotiveerde specialisten en studenten met veel tijd en een wand in de buurt. Niet-specialisten zullen immers online genoeg informatie vinden die lijkt op dat wat de papie-

⁴ Algemene culturele Nederlandse tijdschriften worden op deze manier wel niet doorzocht.

ren tijdschriften brengen.

- Wat enkel op papier staat, zal minder en minder gelezen worden dan wat online staat. Er zal alsmaar meer (op papier en online) gerefereerd worden aan de online teksten.
- Auteurs zullen hun tijdschriftbijdragen die alleen op papier verschijnen meer en meer zelf 'digitaal lekken'. Ze hebben er veel tijd in gestoken, de vergoeding was klein, waarom zouden ze dan niet bezwijken voor het 'altijd door iedereen leesbaar' zijn? Uitgever Harold Polis zet zijn eigen bijdragen aan papieren tijdschriften bijna meteen online op zijn blog, en dichter Erik Lindner publiceert zijn recensies voor *De Groene Amsterdammer* met wat vertraging op zijn website. Het verbaast daarom niet dat de literatuurkritiekrubrieken van DW&B ('Kritische encyclopedie') en Yang ('Die ochtend in de boekhandel') wel al online staan. Als de redacties het niet zouden doen, zouden nogal wat critici of auteurs die besproken worden de stukken zelf op het internet aanbieden.
- Op literatuur gefocuste nieuwsblogs (à la *De Contrabas* en *In Letterland*) zouden, omdat er relatief weinig tijdschriftbijdragen online te vinden zijn, zelf een tijdschriftachtige vleugel aan hun nieuwsblog kunnen bouwen. Ze moeten dan méér nieuwe, speciaal voor hen geschreven bijdragen van verschillende auteurs kunnen selecteren en publiceren. Daarvoor zullen ze tijdschriftmedewerkers (of mensen die dat zouden kunnen doen) aan zich moeten kunnen binden of rond zich groeperen om te kunnen overleggen en beslissen. Om auteurs ietwat te kunnen vergoeden zullen ze ook subsidies aanvragen. Ze zullen de inhoud ook op andere manieren dan chronologisch (typisch voor de blog) moeten ontsluiten.
- Los van de muterende nieuwsblogs, zullen er wellicht ook nieuwe online tijdschriften ontstaan, die ook subsidies zullen aanvragen. Poëzierapport is een online tijdschriftachtig blog waarop enkel poëzierecensies gepost worden en dat sinds kort subsidies krijgt van het Vlaams Fonds voor de Letteren. Wie wil weten wanneer er een nieuwe recensie is verschenen, kan zich abonneren op een e-mailmelding. De puur chronologische ontsluiting is een nadeel. Je hebt geen overzicht (alleen van de laatste 10 recensies) en er is geen zoekfunctie. Poëzierapport staat ook niet op de CeLT-wand en is niet doorzoekbaar via BLTVN. Alleen overzichtjes per maand zijn mogelijk. Er zullen nog zulke online initiatieven ontstaan. Maar het feit dat het 'iets online' is, mag geen argument zijn om het te subsidiëren. Kwaliteit/nood moeten een rol spelen, niet het kanaal. Als er meer van die verschillende online tijdschriften ontstaan (met inhoud die al dan

niet in de papieren tijdschriften ook aan bod komt), zullen de huidige papieren tijdschriften hun functie dan niet verliezen?

Wat als alle tijdschriften hun inhoud zelf volledig online beginnen zetten?

- De bijdragen zullen online veel langer en voor véél meer lezers toegankelijk en raadpleegbaar zijn.
- Meer bijdragen zullen gelezen worden. Bijdragen zullen meer gelezen worden.
- De 'ontsluitende instanties' (zoals BLTVN) zouden, als de doelsites het technisch toelaten, systematischer naar de bijdragen zelf kunnen linken. Het wordt dan voor die instanties ook interessanter om de 'buitenlandse' Nederlandstalige tijdschriften te ontsluiten⁵. Op dit moment heeft het bijvoorbeeld weinig zin dat Bibliotheek.be dat voor de Nederlandse tijdschriften doet omdat wij in België toch moeilijk aan de Nederlandse tijdschriften kunnen geraken, en omgekeerd. Dat verandert als je de tijdschriften online kunt lezen. Samenwerking van de ontsluitende (en archiverende) instanties ligt dan voor de hand. Steun van organisaties als de Taalunie zou een dergelijke samenwerking stimuleren.
- Bestaande tijdschriften evolueren naar online tijdschriften, lees: de kans bestaat dat de bestaande tijdschriften de snelle digitalisering overleven.
- De tijdschriften die het willen, zouden hun papieren variant moeten kunnen schrappen zonder subsidies te verliezen. 'De mate waarin en de manier waarop tijdschriften hun inhoud online plaatsen' zou zelfs een relevant subsidie criterium voor alle tijdschriften kunnen zijn. Ware het niet dat de kans groot is dat er dan (opnieuw?) (te) veel geld wordt gestoken in gebruiksonvriendelijke, slecht ontsloten, moeilijk te integreren of te archiveren, 'speciaal vormgegeven' websites.
- Naast tekst en beeld (wat ook op papier kan), kan er op de websites ook plaats gemaakt worden voor dingen die niet op papier kunnen: primair en zelfs secundair werk met bewegend beeld en geluid. Juist die ontwikkelingen zouden dan op de plek waar het gebeurt en gedijt kritische reflectie kunnen krijgen. Naast de eeuwenoude pure tekst, die niet zal verdwijnen.
- De papieren versies zullen zieltoegen en uitsterven. Probleem is dat de overgang (toch nog papier én een online versie uitbouwen) een dure affaire wordt. Ik wil niet weten hoeveel geld er nu al in de websites gestopt is en gestopt wordt. Vandaar dat ik in mijn visioen op Par-

⁵ De vraag is natuurlijk: welke wel en welke niet?

lando uitkwam bij één tijdschriftenwebsite, die door verschillende redacties gevoed zou worden. Niet één tijdschrift dus, maar één website waarop je meerdere tijdschriften kunt lezen.

Wat als er technisch gecentraliseerd en samengewerkt zou worden (visioen)?

- Ik stel me er een stevig *Content Management Systeem* (cms) bij voor. Elk tijdschrift⁶ voedt het cms onafhankelijk en van op afstand met structuur en inhoud en kent ook metagegevens aan de teksten toe, al dan niet met hulp van bibliotheek- of archiefmensen die er verstand van hebben. De kerntaak van de tijdschriftredactie blijft dus dezelfde. Maar in plaats van afgewerkte teksten of dossiers naar lay-out of drukker te sturen, worden ze in een database gestopt, voorzien van structuur, krijgen bijdragen die samen horen een volgorde, worden beelden geüpload, enzovoort.
- Vele redacties en lezers huiveren wellicht van ‘centraal systeem’, ‘systematiek’, ‘een zekere uniformiteit’ of van verregerende technische samenwerking en gezamenlijke inzet van middelen. Niet alle tijdschriften zullen hieraan willen meewerken. Voor hen die het wel willen, zal het moeilijk zijn samen te bepalen wat er allemaal moet kunnen en in welke mate het aangepast moet kunnen worden. Het zal moeilijk zijn een vorm voor de website te vinden (façade van de database) waarmee alle redacties zich kunnen verzoenen. Maar als je ziet hoe de meeste websites er nu uitzien en wat je daar als bezoeker en ook als redactielid allemaal niet kan, als je ziet hoe de (soms zelfs mooie) vorm en bepaalde technische keuzes de inhoud en de bezoeker tegenwerken, dan zou iets simpels voor de meeste tijdschriften al een enorme verbetering zijn. Het is trouwens niet uitgesloten dat de look per tijdschrift gediversifieerd zou kunnen worden.
- De gemeenschappelijke website moet aan het Anysurferlabel of iets gelijkaardigs kunnen voldoen, opdat ook mensen met een beperking toegang hebben tot de inhoud.
- Als alles goed loopt, krijgt de tijdschriftlezer een dynamische website, zonder dat de tijdschriften meer moeten publiceren, al moeten ze zich ook niet noodzakelijk houden aan gebundelde gehelen volgens een vaste frequentie. Krampachtige, niet-doordachte pogingen om de magere of onvolledige website te verlevendigen, zouden dan niet hoeven (zoals *DW&B* nu flarden van en links naar de inhoud van *De Papieren Man* in een zijkolom propt).
- Een centraal systeem maakt dat ‘nieuwe online tijdschriften/initiatie-

⁶ Ook hier de vraag: welke?

- ven' van dat kader gebruik kunnen maken zonder eerst zelf veel tijd, energie en geld in het kanaal te moeten steken.
- Stel dat de inhoud (desnoods met hulp van 'ontsluiters') bij invoer systematisch van enkele metagegevens wordt voorzien. Dan kan de bezoeker in bepaalde tijdschriften bladeren, niet alleen van a tot z, maar ook per genre door de tijdschriften heen, of chronologisch (laatst verschenen nummers of laatst verschenen artikels), ... Dan kan de bezoeker, zoals dat nu al kan, eenvoudig of uitgebreid zoeken. Maar hij of zij zal ook meteen echt kunnen lezen wat hij/zij wil! Dan hebben we de wand van 1988 online.
 - Het geld en de energie die tijdschriften en ontsluitende/archiverende instanties nu spenderen, zou gebundeld meer slagkracht krijgen. Er gebeuren nu vreemde dingen. Er zijn bijvoorbeeld enkele jaargangen van eind jaren 90 van *Ons Erfdeel* volledig digitaal te vinden op de Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren. Dat is goed. Dat is mooi wetenschappelijk gedaan (al ziet het er nogal... archiefachtig uit). Als de expertise van de digitale bibliotheek wordt ingezet bij het digitaal verschijnen van het tijdschrift (en niet nadat het tijdschrift op papier is verschenen), dan zal alles wat gepubliceerd wordt, meteen gearchiveerd zijn.
De stabielere archieffunctie van zo'n gecentraliseerd systeem is een groot voordeel. Zowel papieren als digitale tijdschriften zullen blijven komen en gaan. Maar wat gebeurt er met de aparte website van een tijdschrift dat ophoudt te bestaan?
 - Systematische en slimme opslag van de inhoud maakt het mogelijk die inhoud (of overzichten ervan) te verspreiden via andere kanalen dan papier. Het maakt ook *printing on demand* mogelijk, voor al wie toch liever een tijdschrift op papier leest. Waardoor je dus op verzoek een heel tijdschriftnummer kunt bestellen, maar even goed een selectie door de redactie(s) (een jaarboek!), of een *eigen* selectie uit verschillende tijdschriften (cf. de kopiemachine in de leeszaal). Als de Hema nu relatief snel tamelijk perfect afgewerkte persoonlijke albums en kalenders kan afleveren, dan moet het in de toekomst toch lukken om een selectie teksten proper uit een database op papier te krijgen?
 - Zakelijk-financieel kan ik dit niet onderbouwen, maar het zou me verbazen als er na De Grote Noodzakelijke Investering en de Structurele Samenwerkingsverbanden (waar ik misschien naïef in blijf geloven) op termijn niet meer geld naar de leveranciers van de inhoud zou kunnen vloeien dan nu het geval is.

Het droombeeld is als volgt samen te vatten: meerdere tijdschriften on-

line leesbaar op één website, die meteen ook een goed ontsloten archief wordt. Het droombeeld kan gemakkelijk omslaan in nachtmerrie of lijdensweg. Het kan immers alleen dan efficiënt gerealiseerd en gefinancierd worden als er over landsgrenzen heen samengewerkt wordt door redacties, instellingen en organisaties die er zin in hebben, er óók mee bezig zijn of er belang bij hebben.

In dit stuk heb ik voor de gemakkelijkerheid gedaan alsof alle literaire tijdschriften van dezelfde aard zijn en even weinig nadenken over wat ze online kunnen betekenen. Dat is natuurlijk niet het geval. Neem nu bijvoorbeeld *Het Liegend Konijn*: relatief jong, beetje atypisch tijdschrift met strak concept, eenmans, niet-gratis, tweejaarlijks, je kunt het als cadeau inpakken, alleen een paar proevertjes per nummer online. En vergelijk het met een tijdschrift als *Rekto:Verso*: ook relatief jong, maar iets totaal anders, collectiever, veel breder, geen primair werk, gratis, regelmatig, ook volledig online). Toch staan ze samen op de tijdschriftenwand. Wat ik mij afvraag: zou een compleet digitale versie van bijvoorbeeld *Het Liegend Konijn* geen veelvoud aan lezers lokken zonder dat er een exemplaar minder wordt verkocht? Dat vraag ik mij af.

2. Waarom ik mijn gedichten online zet

Zie www.paulbogaert.be.

Links

- Anysurfer (<http://www.anysurfer.be/nl/>)
- Bibliografie van de Literaire Tijdschriften in Vlaanderen en Nederland (BLTVN) (<http://bltvn.kb.nl/index.html>)
- De kunst van het motoronderhoud (blog Harold Polis <http://motoronderhoud.blogspot.com/>)
- De Papieren Man (<http://papierenman.blogspot.com/>)
- Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren (<http://www.dbnl.org>)
- Het Liegend Konijn (<http://www.hetliegendkonijn.be/>)
- 'Literaire tijdschriften en internet' (Dirk Leyman, in: *De Brakke Hond* 64 <http://www.brakkehond.be/64/eylenI.html>)
- *Rekto:Verso* (<http://www.rektoverso.be/>)
- 'Schimmel, literaire tijdschriften, de toekomst van de poëzie (allemaal comments)' (Paul Bogaert, op: *Parlando*, 12-4-2008 <http://poezieinvlaanderen.blogspot.com/2008/04/parlandoc-paul-bogaert-2.html>)
- Tijdschriftenladder op de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse

- Letteren (DBNL) (<http://www.dbnl.org/tijdschriften/>)
- www.detijdschriften.be (CeLT vzw)
 - www.gedichten.nl.
 - www.eriklindner.nl (Recensies)
 - www.paulbogaert.be
 - Zoeken.bibliotheek.be.

BROWNING EN DE TOEKOMST

JOOP VAN DER HORST

Robert Browning is de dichter van 'A Grammarian's Funeral', in of rond 1855 geschreven. Het is stellig een van zijn meest becommentarieerde verzen. Over de interpretatie van dit fascinerende gedicht lopen de meningen tot op de huidige dag erg uiteen. De opzet lijkt eenvoudig. Het gaat over de begrafenis van een grammaticus. Zijn leerlingen dragen hem ten grave. Een van deze leerlingen is aan het woord, en het hele gedicht is een lofrede van deze leerling op de gestorven en betreurde meester.

Al gauw blijkt dat deze grammaticus nogal een bijzonder mens geweest is. Zoveel is duidelijk dat hij zijn hele leven tussen de boeken doorgebracht heeft. Uit boeken probeerde hij het leven te leren kennen, een streven naar wijsheid dat de leerling het hoogste ideaal noemt dat een mens kan najagen. De grammaticus heeft dat, met opoffering van alle aardse geneugten, geprobeerd.

Verwoordt de leerling Brownings visie? Sommigen denken van wel, maar er is onmiskenbaar ironie in het gedicht. Voelde Browning zich verwant met de grammaticus? Of moeten we de *Funeral* veeleer lezen als een soort *Lof der Zotheid* en wordt de grammaticus door Browning als een mislukking gezien? Er zijn met enige goede wil verwijzingen naar Erasmus in het vers te vinden, en Browning zal stellig geweten hebben hoe ook Erasmus in zijn *Lof der Zotheid* een grammaticus ten tonele voert. Commentatoren hebben ijverig gespeurd naar personen die model gestaan kunnen hebben voor de grammaticus, maar zonder veel succes. Waar men het wel over eens schijnt te zijn: het gaat om een Renaissance-grammaticus. Of zelfs: de Renaissance-grammaticus, als type, als fenomeen.

Wat ook duidelijk is: de spanning tussen een leven hier en nu, en kennis over dit leven en hoe die kennis bereikt kan worden, is een centraal thema in de *Funeral*. Had dit ook aan de orde kunnen komen bij een bioloog, een filosoof of een scheikundige? Waarom spreekt Browning juist over een grammaticus?

Het is geen willekeurige vakidoot of freak die Browning hier ten grave laat dragen. Op verschillende plaatsen in het gedicht spreekt de leerling namelijk heel specifiek over diens onvermoeibare inspanningen voor woorden, onder andere voor het Griekse woordje *hoti*. Het gaat wel

degelijk ook over taal, en over boeken. Specifieker: over boekentaal.

Het is niet mijn bedoeling de vele *Funeral*-interpretaties met nog één te vermeerderen. Misschien is het zelfs niet wijs om te willen kiezen. Ik wil enkel een aspect belichten dat, voorzover ik zie, tot dusver onopgemerkt gebleven is. Namelijk dat het ten grave dragen van een, of: 'de' Renaissance-grammaticus, anno 1855, cultuurhistorisch geen onbelangrijk feit is. Of Browning zich dat klaar bewust geweest is, weet ik niet.

@ @ @

De Renaissance is erg op taal gericht geweest, al vanaf het allereerste begin bij Dante en zijn *De vulgari eloquentiae*. Vertalingen, spellingregelingen, grammatica's, woordenboeken, taalonderwijs, op al deze vlakken heeft de Renaissance grote veranderingen, nieuwe inzichten en rijke bloei gebracht. De Renaissance had iets met taal.

Misschien wel de meest karakteristieke vrucht van dit alles waren de verschillende Europese standaardtalen. Onze standaardtalen zijn een product van deze cultuur die men veelal bij Dante laat beginnen en die vanaf de 16de eeuw vleugels krijgt. Zonder overdrijving mag men zeggen dat de standaardtalen het maaksel zijn van de grammaticus van die tijd. Hij deed dat niet alleen; hij werd trouw terzijde gestaan door de tijdgenoten, de dichters en de vertalers, denk aan Vondel, denk aan Hooft, die evengoed taalbouwers genoemd mogen worden. Of in die hoedanigheid: grammatici.

Browning laat, anno 1855, de maker van de standaardtaal begraven. Is het vergezocht om te zeggen: en met de maker ook zijn maaksel?

@ @ @

Of Browning zich klaar bewust geweest is van juist wie hij laat begraven in de *Funeral*, anno 1855, zoals gezegd, dat weet ik niet. Hij zou een goede intuïtie gehad kunnen hebben. Maar cultuurhistorisch is dat van geen belang. Feit is dat precies in diezelfde periode de allereerste tekenen zijn aan te wijzen dat de taalcultuur van de Renaissance scheuren en barsten begint te vertonen. Feit is ook dat in het jaar waarin Browning zijn gedicht publiceert, ergens anders in Europa een historicus zit te schrijven aan een belangwekkend boek over de Renaissance, in feite het allereerste boek over de Renaissance, waarin voor het eerst die cultuurhistorische periode een naam krijgt en in de verf gezet wordt: Jacob Burckhardt, *Die Cultur der Renaissance in Italien*, verschenen in 1860.

Burckhardt zegt helaas weinig over taal. Intussen weten we, na bijna

150 jaar Renaissance-onderzoek, heel wat meer over die tijd. We weten nu dat taal een van de centrale pijlers van de Renaissance was, en dat men in de 16de t/m de 19de eeuw een nogal specifieke kijk op taal ontwikkelde. Met onder andere het idee dat geschreven taal superieur is aan gesproken taal, en met een verkaveling van het oorspronkelijke linguïstische continuüm tot nationale standaardtalen. Dat had verregaande consequenties voor bijvoorbeeld de spelling, voor het taalonderwijs, voor vertalen, voor normen en waarden bij het lezen en schrijven, kortom voor de hele taalcultuur. In aanzienlijke mate is dit trouwens nog steeds de taalcultuur van onze dagen.

Maar niet meer helemaal. Wij groeien ervan weg. En de eerste tekenen dat deze taalcultuur van de Renaissance ten einde loopt zijn al waar te nemen rond 1860. In de jaren dat Burckhardt schrijft aan zijn beroemd geworden boek, zijn er ook de eersten die openlijk beginnen te twijfelen of geschreven taal wel echt superieur is aan gesproken taal (Taco Roorda, 1855), of die expliciet zeggen dat taal een continuüm is en dat er geen grenzen tussen talen zijn (Johannes Schmidt 1872; Georg Wenker 1876). Aan de standaardtalen van rond 1860 is het nog niet meteen te merken, de normatieve ingesteldheid bereikt in die jaren zelfs haar hoogtepunt, maar ondertussen is de twijfel aan hun fundamenten reeds begonnen.

@@@

Het duurt nog honderd jaar voordat de taalcultuur van de Renaissance werkelijk begint af te brokkelen, rond 1970. Maar van dan af gaan de veranderingen dan ook snel. Veranderingen in het taalonderwijs, marginalisering van Latijn als schoolvak, groeiende problemen met de spellingprincipes van de voorbije eeuwen, klachten over 'ontlezing' (maar niemand weet of ze gerechtvaardigd zijn), grotere tolerantie tegenover regionale en sociale varianten van de taal. En misschien wel het meest opvallende: de standaardtaal, dat pronkstuk van de Renaissance, verliest haar voetstuk. En middenin deze draaikolk komt het internet opzetten, dat leidt tot compleet nieuwe manieren van lezen, schrijven en publiceren. Het boek, vijfhonderd jaar de onbetwiste marktleider voor opslag en verspreiding van kennis en informatie, krijgt voor het eerst serieuze concurrentie. In enkele decennia verandert er op het gebied van taal meer dan in eeuwen daarvoor. Het begin van het einde van de oude taalcultuur ligt rond 1860; en vanaf 1970 treedt de slotfase in, die overigens op dit moment nog lang niet voltooid is. Het wordt nog niet algemeen beseft

dat we het weldra zonder standaardtaal zullen moeten stellen. De meningen zijn overigens nu al sterk verdeeld: onheilsprofeten en doemdenkers staan tegenover onbekommerde optimisten.

@ @ @

En de dichters? Waar staan de dichters in dit alles? In de Renaissanceperiode waren ze veelal bondgenoot en partijganger van de overige taalbouwers. Kinderen van hun tijd. Ik noemde al Vondel en Hooft, maar er zouden vele anderen te noemen zijn. De standaardtaal is ook voor hen middel en ideaal tegelijk.

Wat gebeurt er als er twijfel komt aan die standaardtaal? Als de standaardtaal misschien toch niet juist dat is wat ervan verwacht wordt, of wat je zou willen? Opnieuw zijn de dichters net als iedereen kind van hun tijd. Sommigen gaan in de verdediging en pleiten voor het goed recht, ja voor de noodzaak van verdediging van die standaardtaal. Anderen gooien het bijltje erbij neer, zoals Rimbaud in 1876, die ermee stopt en wapensmokkelaar wordt in Afrika.

Hoe men ook reageert, verdedigend, berustend of aanvallend, ruim honderd jaar lang heeft de dichter het moeilijk gehad met de taal. Ongeveer van 1860 tot 1970. De taal schiet tekort, de taal vervormt, de taal vreemdt, overal hoor je in die tijd negatieve geluiden over taal. En dat is voor de meesten: de standaardtaal. 't Is geen wonder, als je weet hoezeer de standaardtaal ten einde loopt.

Maar hoe zal dan de toekomst zijn? Is er nog leven na het verdwijnen van de standaardtaal? Valt er nog te dichten, zonder standaardtaal?

Ik ben geen dichter. Maar eerlijk gezegd: ik twijfel er geen moment aan. Er werd ook gedicht lang voordat er standaardtalen ontstonden; dan moet het ook na hun verdwijnen kunnen. Sterker nog: ik meen zelfs dat de dichter voorop kan lopen in het ontdekken en ontginnen van de nieuwe taalcultuur. Die zal drastisch anders zijn dan alles wat we van de afgelopen 500 jaar gewoon zijn. Eenvoudig is de opdracht dus niet. Er is moed voor nodig, en talent, en intuïtie.

Bijvoorbeeld het talent en de moed en de intuïtie van een Robert Browning, die nog voordat iemand anders er iets van bespeurde, op de een of andere manier opsnoof hoe de toestand was in 1855. Misschien was hij zelf wel verbaasd over zijn vermetele begrafenis. Waarom doe ik dit? Waarom zou ik juist een grammaticus ten grave dragen? We kennen zijn twijfel niet. Maar achteraf is vast te stellen dat hij visionair de spijker op de kop sloeg.

DE OCEAAN EN DE KWEEKVIJVER

Een pleidooi voor selectie

YRA VAN DIJK EN THOMAS VAESSENS

Terugkijkend op het begin van zijn schrijverscarrière vertelde P.F. Thomése in 1991 hoe hij eind jaren zeventig zijn eerste stukjes schreef voor het *Eindhovens dagblad*. Het vervulde hem met weemoed: wat had hij allemaal ‘in het Donkere Zuiden’ bij elkaar geploeterd, en wat was daarvan maar weinig doorgedrongen bij de literaire smaakmakers in de Randstad! Nee, als begin van een literaire carrière waren zijn jaren als provinciale journalist een valse start geweest.

Nu, dertig jaar later, is er veel veranderd. Hoewel kranten als *NRC*, *de Volkskrant* en *Trouw* in literaire kringen natuurlijk nog steeds hoger aangeschreven staan dan, bijvoorbeeld, het *Eindhovens dagblad*, kunnen we ons toch nauwelijks meer herkennen in het beeld dat Thomése schetst van de jonge provinciaal die er jaren over doet om via allerlei omwegen – het *Eindhovens dagblad* – uiteindelijk het publiek te bereiken dat hij wil bereiken: de literaire smaakmakers.

Neem het weblog van de in 2006 overleden Jeroen Mettes. Zijn ‘Poëzientities’ leverden hem in zeer korte tijd in kringen van poëzie-liefhebbers een reputatie op waarvoor hij zonder weblog, als schrijver voor bijvoorbeeld kranten of tijdschriften, jaren nodig gehad zou hebben. Ook al omdat hij als nog niet gedebuteerd dichter en als nog niet gepromoveerd wetenschapper niet zo heel gemakkelijk over veel ruimte in zulke media zou hebben kunnen beschikken. Zijn situatie was vergelijkbaar met die van Thomése aan het eind van de jaren zeventig: een onbekende provinciaal met talent, maar zonder literaire connecties. Thomése moest jaren ploeteren in een plaatselijke krant, Mettes kon al zijn gedachten over poëzie onmiddellijk kwijt op een weblog dat binnen de niche van de poëzie voor iedereen zichtbaar was.

Internet verandert de literatuur en het literaire leven. Er vallen allerlei barrières weg, barrières waarvan voorheen vooral de kwetsbare schrijvers last hadden: schrijvers van werk dat door uitgever en tijdschriftredacties niet herkend of begrepen werd. Of schrijvers van werk dat niet goed genoeg bevonden werd. Dat heeft grote voordelen. Zo hadden maar weinig poëziefhebbers de postings van Mettes willen missen. In deze bijdrage betogen wij echter dat we, als we van zulke voordelen willen kunnen blij-

ven profiteren, ook de nadelen onder ogen moeten zien van het wegval-
len van de literaire barrières op internet.

Als we spreken over literatuur op internet, spreken we vooral over
poëzie. Een ding is zeker: de poëzie leeft in cyberspace. We hebben het
al vaak gehoord: bundels hebben minieme oplagen, de recensies ervan
verdwijnen naar steeds onzichtbaardere uithoekjes van de krant, maar op
ontelbare sites wordt aan poëzie gedaan.

Hoeveel mensen zouden in de afgelopen maand een gedicht
van Willem de Mérode hebben gelezen? Of van Guido Gezelle? Vrijwel
niemand, zou je denken. Maar de website www.gedichten.nl bewijst het
tegendeel. Onlangs werd daarop een sonnet van De Mérode geplaatst:
een vers van een eeuw oud over de liefde. Hoewel de dichter niet meer
bekend is en het gedicht niet direct aanspreekt – er is nogal wat afstand
in tijd en taal –, bekeken in een week tijd maar liefst 1030 mensen het
gedicht, dat ze beoordeelden met gemiddeld een 7,29.

Op www.gedichten.nl staan duizenden oude en nieuwere gedichten,
en wat ruw rekenwerk leert ons dat er sinds de oprichting van de site 3
miljoen keer literaire gedichten bekeken zijn. Wie zei er dat er in Neder-
land niet meer gelezen wordt?

Nu is een webpagina ‘bezoeken’ nog niet hetzelfde als hem lezen,
maar we kunnen ervan uitgaan dat van de 77.800 mensen die bijvoor-
beeld een gedicht van Bart Moeyaert aanklikten, er wel in ieder geval
10%, dus 7780 van hen het ook daadwerkelijk gelezen zullen hebben.
Oneindig veel meer dan de oplage van de gemiddelde poëzie-bundel, om
nog maar te zwijgen van de literaire tijdschriften. Dat is dus goed nieuws.

Is het internet dan het antwoord op de afnemende rol van de literaire
tijdschriften? Zou je kunnen stellen dat websites als gedichten.nl zoetjes-
aan de taak overnemen die de zo zieltogende tijdschriften van oudsher
hadden: het bijeenbrengen, selecteren, presenteren en becommentarië-
ren van nieuw literair werk?

Helaas niet. Electronische literaire tijdschriften zijn er nauwelijks in
Nederland en Vlaanderen. Tenminste niet als we onder een tijdschrift
verstaan: een medium dat met een vaste frequentie verschijnt, met een
vaste redactie, en waarin met zorg geselecteerd oorspronkelijk literair
werk verschijnt waarvoor bij voorkeur ook nog betaald wordt. Nu is de
frequentie van verschijnen niet meer zo van belang op internet, maar de
andere zaken wel. Wat gedichten.nl en vergelijkbare websites niet doen is
nieuw werk publiceren, laat staan dat er een vergoeding voor de makers
tegenover staat. Al evenmin wordt er werk geselecteerd op literaire crite-
ria door een identificeerbare, vaste redactie. Als we even voorbijgaan aan

de sites die vooral een etalage zijn van het ook bestaande papieren tijdschrift (*De Brakke Hond*, *Poezieclub (Awater)*, *Krakatau*, *Het liegend konijn*, etc), zijn er nauwelijks literaire tijdschriften op internet te vinden. Het wordt tijd dat daar verandering in komt.

Wat het meest in de buurt komt is Meander magazine (<http://meandermagazine.net>). Dat wil duidelijk echt een tijdschrift zijn, met vaste rubrieken en interviews. Het biedt een podium voor aankomend talent, nodigt iedereen uit om bijdragen in te zenden waaruit een selectie wordt gemaakt, en reikt bovendien een prijs uit. Nieuwe en nog onbekende dichters worden uitvoerig aan het woord gelaten in interviews, en hun werk krijgt veel ruimte.

Het tijdschrift krijgt geen subsidie. Oprichter Rob de Vos voerde daar dit voorjaar in een interview in het eigen tijdschrift als verklaring voor aan dat de ‘papieren wereld’ nog steeds neerkijkt op de digitale. De enige Nederlandse subsidiegever, het Literair productiefonds, richt zich inderdaad alleen op papieren tijdschriften. Dat zal echter niet alleen door het medium komen, maar ook door de moeilijk te herkennen literaire status van dichters op *Meander*. Over het algemeen zijn dit amateurs die wel literaire ambities hebben, maar die nog niets hebben gepubliceerd bij literaire uitgeverijen. Wie de gedichten selecteert en op basis van welke criteria, is onduidelijk. Dat maakt het voor de subsidiegever nogal lastig om vast te stellen wat de kwaliteit van het tijdschrift is.

Hetzelfde kan gezegd worden van *De gekooide roos* (www.degekooideroos.nl), ‘een webstek vol literatuur en poëzie’. Er schijnt een redactie te zijn die inzendingen selecteert, maar die blijft anoniem. Er staat werk op (waaronder ook veel Afrikaanse poëzie) van 155 auteurs, de een bekender dan de ander. Tussen ons onbekenden als Ronald van den Bergh of ‘Bere-laf’ prijkt plotseling de naam van Remco Campert, vertegenwoordigd met vijf gedichten. Het niveau van de inzendingen wisselt sterk: tegenover echte verrassingen staan echte draken van gedichten.

Dat is het gevolg van het verdwijnen van een institutionele hiërarchie die er in de wereld van het papier nog wel is, en die het ene tijdschrift van het andere onderscheidt. Heeft de betrokkenheid van subsidiegevers, uitgevers en boekhandels bij de klassieke literaire tijdschriften een selectieve werking, die is hier niet meer vanzelfsprekend aanwezig. Het verdwijnen van de hiërarchie en van het elitaire karakter van poëzie is zelfs veelal het expliciete doel, zoals bij de poëzieclub van Gerrit Komrij: <http://www.poezieclub.nl/>.

Het voordeel daarvan is natuurlijk dat de drempel van de papieren debuutbundel verdwenen is – al veel eerder kan men zich nu een dich-

ter noemen. Het nadeel is dat de lezer geen enkele garantie heeft om op een poëziewebsite ook kwaliteit aan te treffen: hij zal het zelf per gedicht steeds weer opnieuw moeten vaststellen, en zich door veel middelmatig heen moeten werken om de krenten uit de pap te kunnen vissen.

De 'kweekvijver' heeft hier veel weg van een oceaan, wat betekent dat veelbelovende dichters er wel eens in kunnen verdrinken. Ook voor al gevestigde dichters zijn er nauwelijks mogelijkheden om zichtbaar te worden op het internet. Het enige wat er voor hen op zit is een eigen site onderhouden, zoals Tonnus Oosterhoff en Mark Boog dat doen voor hun digitale poëzie. Dat is natuurlijk duur en arbeidsintensief, en bovendien moet de zich oriënterende lezer al weten wat hij zoekt om op zulke persoonlijke sites terecht te komen.

Wat we nodig hebben is een werkelijk literair poëzietijdschrift op internet, waar je *nieuwe* literaire gedichten kan vinden. Het zou een broedplaats moeten zijn, waar Nederlandse dichters hun werk op kunnen zetten voordat het op papier gepubliceerd wordt, of zelfs zonder dat het ooit op papier terecht komt. Een belangrijke afdeling van het nieuwe tijdschrift zou gewijd kunnen zijn aan digitale poëzie, die zich alleen van het scherm laat lezen.

Hoe glibberig het begrip ook, *kwaliteit* moet op die site het eerste criterium zijn. Dat betekent dat ook ongepubliceerde dichters ertussen kunnen komen, als hun werk maar de moeite waard is. Daarvoor zijn twee dingen noodzakelijk. Ten eerste een vaste, identificeerbare en kritische redactie. Een stichting als Perdu in Amsterdam of het Poëziecentrum in Gent zou gevraagd kunnen worden om een dergelijke site op te zetten en te onderhouden, wellicht in samenwerking met bestaande (electronische) tijdschriftredacties.

Daar is natuurlijk geld voor nodig. Het ligt voor de hand dat het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds een deel van haar tijdschriftbudget daarvoor reserveert. Niet omdat we per se weer een elitair en hiërarchisch systeem in het leven willen roepen, maar omdat het ongelofelijk is dat er nauwelijks recent Nederlands literair werk van kwaliteit op internet te vinden zijn.

De houding van literaire tijdschriftredacties, uitgevers en van subsidieverstrekkingen ten opzichte van internet moet nodig veranderen. De waarde van literatuur is immers niet afhankelijk van de vraag of het gedrukt staat.

Er zijn aardig wat sites waar amateurs op kunnen publiceren. Op www.gedichten.nl zijn bijvoorbeeld 22.000 gedichten gerangschikt naar onderwerp, bijvoorbeeld 'hobby' (22) of humor (429), om bij de h te blijven. Niet alleen aan die nadruk op het onderwerp van de gedichten zie je dat we hier op een ander niveau zijn beland: ook de vormgeving van de site wijst daar op en het feit dat dichters hier niet met naam en toenaam, maar alleen met een voornaam genoemd worden. Vergelijkbare sites zijn www.gedichten.nl, <http://www.dichtenmaar.nl>, www.gedicht.nu, www.dichttalent.nl of www.gedichtenweb.nl.

Daarnaast zijn er nog enkele meer literaire sites, zoals het 'poeziedagblad' *Rottend Staal* (via www.epibreren.com). Dit 'dagblad' voor poëzie is vooral een verzameling visitekaartjes van 196 dichters. Ook hier staan bekende en onbekende dichters door elkaar. Erg informatief voor wie een dichter zoekt voor een optreden bijvoorbeeld, maar in tegenstelling tot wat het woord 'dagblad' doet vermoeden, niet actueel. De biografieën zijn vaak zes of zeven jaar geleden voor het laatst bijgewerkt, en de afgedrukte gedichten al even oud.

Dan zijn er nog sites waar niet zozeer literatuur, als wel literaire nieuwsjes, debatten of blogs op te vinden zijn, zoals het uitvoerige Literair Nederland (www.literairnederland.nl) of De contrabas (www.decontrabas.nl).

Omdat de internationale festivals vaak wel uitvoerige websites onderhouden, wil de ironie dat we onze 'eigen' dichters vaak het beste kunnen vinden op de sites van bijvoorbeeld Poetryweb <http://www.poetryinternationalweb.org>, die veel te bieden heeft. Een gedicht van de maand, een redactioneel, iedere maand een nieuw nummer, veel internationale poëzie en audio-fragmenten.

Ook www.casadellapoesia.org is de moeite waard. Op die Italiaanse site kunnen we bijvoorbeeld gedichten vinden van onze eigen Willem van der Toorn, Martin Reints of Maria van Daalen. Het Duitse Lyrikline heeft dezelfde opzet als Poetryweb: <http://www.lyrikline.org/>. Op al deze internationale sites is de archief- en bloemleesfunctie sterk. Er staan veel voordrachten op om te downloaden op je I-pod.

JUT EN JUL OP HET WWW

CHRÉTIEN BREUKERS

I.

Het web en poëzie zijn voor elkaar geschapen, ongeveer zoals Jut voor Jul. Sinds internet een massamedium is en het wereldwijde web heet, zo ongeveer sinds midden jaren negentig van de vorige eeuw, springen de verzen - van klassiek tot afkomstig van goedwillende amateurs - je tegemoet. Een berg leesvoer die fascineert en afstoot tegelijkertijd. Het is te veel. Te onoverzichtelijk. Het doet verlangen naar de tijd van het boekje in het hoekje.

Maar het *is* er allemaal wel. Moest je in een niet eens zo heel ver verleden voor elke snippet informatie naar de bibliotheek fietsen, daar een kaartenbak doorwerken, een verzoek indienen bij een MILVA (een vrouwelijke landmachtsoldaat) met een identiteitscrisis en boekenverlatingsangst en dan wachten... wachten; nu is een muisklik genoeg om het iets op te zoeken in het werk van J.W. von Goethe of Paul Celan of in alle drie de delen van het *Nieuw biographisch, anthologisch en kritisch woordenboek van Nederlandsche dichters*.

Het koddige is dat diezelfde muisklik ook werk van Wil Melker en allerlei andere amateurdichters beschikbaar maakt. Dat schept een (schijn)democratie, waarin alles wat wordt gepubliceerd ongeveer dezelfde waarde heeft, of lijkt te hebben.

Die (schijn)democratie is veel serieuze letterknechten een doorn in het oog. Geert Buelens beklom zich in de Nieuwsbrief van het Vlaams Fonds voor de Letteren vorig jaar al over het gebrek aan een serieuze redactie bij de meeste websites en weblogs. Het web is inderdaad eerder een grote verzamelplaats dan een kritisch-historische uitgave, en het is dan ook de vraag hoe daar (in de toekomst) mee om te gaan.

6De Koninklijke Bibliotheek in Den Haag is inmiddels begonnen met het bewaren van sommige websites en weblogs: over een jaar of tien biedt dat genoeg materiaal tot kritische reflectie én tot editietechnische arbeid. Ik benijd de studenten die dit gaan doen niet. Is het lezen van tien tijdschriftjaargangen al geen feest, het doorspitten van tien jaargangen “poëzie op het web” moet helemaal een sisyfuswerk zijn.

Maar zoals gezegd: poëzie en het web zijn voor elkaar geschapen. Het is bijna alsof het web is *gemaakt* voor de verspreiding van poëzie. In een

wereld waar content kort en catchy dient te zijn, biedt het gemiddelde gedicht de ideale tekstlengte en impact. Het lezen van een hele roman, van een beeldscherm, is bijna niet te doen (daarvoor is de e-reader, een nieuwere uitvinding, veel geschikter). Een gedicht is gemakkelijk te behappen. Hetzelfde geldt voor een nieuwsbericht: dat kan op scherm gemakkelijk worden gescand en gelezen.

Deze geschiktheid heeft geleid tot een wildgroei aan poëziesites. Het grootste gedeelte hiervan is voor de gemiddelde poëzieliefhebber oninteressant en bevat alleen maar losse flodders en zelfgeknutselde versjes. Toets voor de grap maar eens “gedichten” in op Google, en zie wat er allemaal langskomt. Maar ook de meer “serieuze” sites als Dichttalent en Lettertempel geven je, als je ze bekijkt, vooral het idee dat je in een gesloten inrichting bent beland. Helaas is die gesloten inrichting voorzien van glazen wanden, zodat we alles wat er geschreven wordt goed kunnen zien. Ik heb een aantal steekproeven genomen en dat leverde onder meer deze twee strofen op:

De slaap scheidt staande
de dag en gang van zaken
een nieuwe lange leegte
in de volheid van overgave
aan een nieuwe open orde
van de kringen

En:

Ik denk dat we binnenkort op mareis gaan,
het is zo onrustig om ons heen.
Voel jij dat schudden niet?
Heen en weer van rechts naar voren,
joepie hoepla.. salto achterover..

Hierop gaven andere “dichters” en geïnteresseerde lezers redelijk verbazingwekkende reacties. Op het gedicht waar de eerste strofe uit komt bijvoorbeeld: “Liefdevol geschreven, kan niet anders, de geur van regen. als tranen bijna.” En het gedicht waar ik strofe twee uit plukte: “ha, je bent er nog, hadden we dit toch bijna moeten missen, denk ik dan, wat maak jij een groei door zeg, denk dat ik zo ‘t hazepad moet kiezen, omdat jij als je zo doorgaat hier iedereen wegblaast (...)”

Want als er een nadeel kleeft aan werken op het web - en er kleeft een nadeel aan - dan is het wel dit: alles wat je publiceert wordt niet alleen

snel en door redelijk veel mensen gelezen, het wordt ook onmiddellijk, en niet altijd even fijnzinnig, van commentaar voorzien. Wie webmaster is van een literaire site met reactiemogelijkheid heeft er meestal een zorg bij. Ton van 't Hof, mede-hoofdredacteur van *De Contrabas*, schreef hierover:

Vanuit het oogpunt van redacteur van de *Contrabas* vind ik eveneens dat ik de reactieknop, ondanks alle negatieve bijverschijnselen, altijd intact zou moeten laten. Ik ben ervan overtuigd dat de reactieknop auteurs kan aanzetten tot (nog) zorgvuldiger denken en schrijven, dat onderbouwde reacties lulkoek kunnen ontmaskeren en dat ik met de reactieknop bovendien voorzie in een behoefte van (een deel van) onze lezers om te reageren. Tot slot is de reactieknop, dat geef ik zeker toe, ook belangrijk voor de commerciële kant van de *Contrabas*: hij trekt lezers. De huidige jonge generatie laat niet-interactieve platforms steeds vaker links liggen. Maar dit laatste is voor mij niet de hoofdreden om een voorstander te zijn van een actieve reactieknop.

Heeft Buelens dan toch gelijk met zijn verzuchting over de afwezigheid van een goede redactie? Je zou het bijna gaan denken. Zeker als je sites van dichters als Pom Wolff of Martijn Benders bezoekt. In tekortschietend Nederlands en in een stijl die nog het meest weg heeft van het amechtige gehijg van zwaar zieke proberen deze auteurs zichzelf te positioneren als “wij van www” (Pom Wolff) en de beheerder van “het meest dynamische Literaire cultuurmagazine op het Nederlandse internet [sic]” (Martijn Benders).

Bij Pom Wolff onttaardt dit voornamelijk in nauwelijks leesbare, interpunctieloze tirades, die door een vaste claqué van bezoekers (de poëtische variant op de Jostiband) van fijnzinnig commentaar wordt voorzien. Vooral als hij schrijft over vrouwelijke dichters krijgt Wolffs toon iets apodictisch.

Hij verschuilt zich achter deze “disclaimer”, die ik overneem zoals hij op de site voorkomt: “pomgedichten heet u welkom in de wondere wereld der poëten. uw bijdragen en uw reacties plaatst u in deze roman - in dit gedicht op eigen verantwoording. deze site is een roman bevolkt door literaire personages - zij kennen enige raakvlakken met de werkelijkheid maar stemmen niet per definitie overeen met levende personen. op zijn kouwenaars: ‘Er ligt niet een schaduwgedicht onder een gedicht. De werkelijkheid van een tekst valt niet samen met de gewone werkelijkheid.’ (Gerrit Kouwenaar).”

Hier duikt een ander probleem op van werken via internet: er wordt

niet alleen onmiddellijk gereageerd, maar er worden ook allerlei merkwaardige verhalen gepubliceerd die lang aan de naam van een aangesprokene kunnen blijven hangen. Wolff verschuilt zich achter zijn “literaire” wereldbeeld, maar roept tegelijkertijd op om het hoofd van een bij naam genoemde dichteres af te hakken en doet net alsof hij de zus van weer een andere dichteres heeft versierd.

Het boeiende spel tussen “schijn en wezen” wordt hier, net als op *GeenStijl* of andere shocklogs, gebruikt om de eigen rancune uit te spelen. Wat rest is een merkwaardig geheel, waar zich vooral een heleboel onder allerlei bonte pseudoniemen schuilgaande kwajongens en kwa-meisjes ophouden.

Martijn Benders, als dichter zeker niet oninteressant, zij het wat onrijp en nauwelijks in staat om slechte gedichten van minder slechte gedichten te scheiden, wat onevenwichtige bundels oplevert, krijgt als hij een toetsenbord van dichtbij ziet eveneens last van een digitale vorm van het Gilles de la Tourettesyndroom. Dat is naast ongebreidelde reageerzucht en lasterpraat uitslaan nog zo’n merkwaardig fenomeen waar een internetsite of een weblog onder kan lijden.

Bewijzen of argumenten voor zijn “meningen” schuwt Benders uiteraad, als waren het pestbacillen. Die zouden de vaart uit het verhaal halen en zouden de aandacht van zijn eigenlijk doel - heel hard boe roepen, gewoon, omdat het kan - afleiden.

Benders en Wolff zijn de extremen, in een landschap dat zich verder vooral redelijk gezapig voor ons uitstrekt: van Sven Ariaans en Coen Peppelenbos via Maarten Inghels en Het Venijnig Gebroed tot Diana Ozon en Samuel Vriezen staan alle kerken in het midden, of niet ver ervandaan. Positieve uitzonderingen zijn misschien de weblogs van Erik Jan Harmens (voor VPRO’s Radio 6) en dat van Bart FM Droog op *Volkskrant*blog: niet toevallig schrijven beiden ook berichten die het eigen ego ontstijgen. En dan vergeet ik natuurlijk Paul Rigolle (veel aandacht voor intieme dagboeknotities), Dirk Vekemans (de man van de zes miljoen weblogs) en Didi De Paris, iemand die punk en weblogtechnologie in symbiose laat samenleven.

Misschien zijn nieuwsblogs interessanter. Dáár gebeurt het, tenslotte. Daar flitsen de nieuwe berichten - nieuws, gedichten en opinie - meteen na bekendwording tevoorschijn. Of niet? Het weblog *In Letterland* van Olaf Risee en Xavier Roelens, om een bijna-bekend voorbeeld te noemen, is niet slecht, maar loopt soms (vanwege te kleine redactiebezetting? vanwege te weinig bevoegenheid bij de redactie?) achter de feiten aan.

Beter (en minder pretentief, meer werkend vanuit enthousiasme) is Parlando van Tine Moniek. Behalve Vlaams poëzienieus herbergt het blog twee heel interessante rubrieken: Parlan.doc (waarin Vlaamse dichters een maand gastbijdragen verzorgen) en Parlandoscoop (met video's van voordrachten).

Vaste waarden zijn inmiddels *Woest en Ledig* (van de journalist Joep van Ruiten) en *De Papieren Man* (van Dirk Leyman en een aantal gast-schrijvers). Zij bewijzen dat een zekere stilistische vaardigheid nooit weg is en dat journalistiek, ook als die op het web wordt bedreven, aan journalistieke wetten moet voldoen. Het is dan ook niet voor niets dat de laatste drie weblogs meer worden gebruikt als bron van informatie dan de andere die ik noemde: ze zijn beter gemaakt, en ze zijn - een zwaar, maar hier even noodzakelijk woord - betrouwbaarder. (Daarom zijn de sites van Knack en De Morgen ook beter, in de zin van minder amateuristisch, als een in wezen sympathiek project als *In Letterland*.)

Terug naar Jut en Jul. In het voorgaande stuk heb ik geconstateerd dat poëzie en het web heel goed bij elkaar passen; helaas was het beeld dat ik van het blog- en websitelandschap schetste minder positief. Daarin kwam ik natuurlijk enigszins kort door de bocht. Het wemelt op het web namelijk van de wél interessante websites en weblogs - ik noemde er al een aantal - die én veel poëzie bieden én regelmatig worden ververst. Bovendien hebben deze sites en blogs de grote problemen waar elke redactie mee worstelt (reageerzucht, fabuleerdrang en scheldlust) afdoende weten te "doorleven".

Die websites (zoals *Gutenberg*, *Lyriekline*, *DBNL*, *Poëzierapport* en de website van de *Poets Society*, maar ook, als ik even mag, *De Contrabas* en de weblog van *Ron Silliman* - om er maar een paar te noemen) zullen de komende jaren nog belangrijker worden dan ze nu al zijn. Daarmee lijkt Buelens toch gelijk te krijgen, want alle genoemde sites en blogs zijn producten van een in elk geval zo secuur mogelijk werkend redactieteam: redactie is en blijft een belangrijk onderdeel van een publicatie, óók van een publicatie op het web. Want alleen de websites en blogs die goed geschreven zijn overleven.

2.

Ik schreef dat het web en poëzie voor elkaar zijn geschapen. En dat is waar, maar volgens mij is deze gelukkige verbintenis vooral in een stroomversnelling gekomen sinds het ontstaan van de eerste weblogs. Weblogtechnologie stelde voor het eerst een grote groep mensen in staat

om allerlei informatie snel te verspreiden, zonder al te veel kosten te maken en zonder te hoeven beschikken over een (veel bewerkelijkere) website.

Inmiddels zijn er meer literaire weblogs dan “gewone” sites en lijkt het er zelfs al op dat het onderscheid tussen die twee (op een weblog kun je snel berichten plaatsen en reacties achterlaten, op een website niet, of veel minder snel) is vervaagd, mede omdat veel websites weblogtechnologie hebben geïntegreerd. Dat werd en wordt niet door iedereen op gelijke wijze gewaardeerd.

Kees Fens mopperde in *De Volkskrant* van 24 augustus 2006: ‘Hier [in Nederland] worden wij steeds meer bedreigd, door internet en vooral door het autobiografisch geschrijf van het weblog, dat elektronische openbaar toilet.’ Een voor Fens’ doen vrij forse uithaal, die serieuze aandacht verdient.

Net als de reactie erop van radiomaker en weblogger Wim Noordhoek op zijn Avondlog: ‘Internet is een middel. Hoe je het gebruikt staat vrij. Toch zal niet iedereen veelgebruiker worden. [...] Schrijven blijft schrijven, waar je het ook doet. Straks, als die krant zonder u verder door de koopgoot vaart hoop ik op een weblog van u. En dan meteen maar elke dag. Een eigen krantje. Uw stukje van vandaag bijvoorbeeld, kan zo op een blog.’

Fens stelde dat we worden bedreigd door internet. Maar waar voelde Fens zich dan door bedreigd? Hij geeft zelf één voorbeeld: ‘het autobiografische geschrijf van het weblog, dat elektronische openbaar toilet.’ Toegegeven: de meeste webloggers schrijven niet briljant, maar het is natuurlijk niet verplicht om al die weblogs te lezen. Op de tv zit een uitknop en op internet bepaal je zelf welke sites je bekijkt. Elk openbaar toilet heeft een deur. Wie die dichtdoet, heeft nergens meer last van.

Fens was bang voor oncontroleerbare wildgroei, die zo kenmerkend is voor publicaties op het web. Hij verlangt terug naar de tijd waarin de krant een ‘meneer’ was en werd volgeschreven door gezaghebbende menen. Maar die menen zijn bijna allemaal dood of met pensioen. Hoezeer het hem ook tegen zal staan, het web wordt steeds meer de plek om informatie uit te wisselen, om te debatteren en om opiniërende stukken te publiceren.

Hans Groenewegen ging in *De Volksverheffing* _ Jaarboek voor poëzie 2005 ook in op deze kwestie. Hij schrijft niet alleen over een openbaar toilet, maar veel erger: ‘Die ondergrondse wereld is er wel degelijk. Het is de digitale wereld van het wereldwijde web.’

Waarop Ton van ’t Hof op de Contrabas verzuchtte: ‘Niemand is gebaat bij een terughoudende opstelling als die van Hans Groenewegen, die

alleen maar leidt tot verdere verwijdering. Het is hoog tijd dat de bovenwereld afdaalt van haar Tafelberg, zich mengt onder de grotendeels jeugdige bevolking van de digitale onderwereld en het miezerig commentaar inruilt voor een openbaring van haar inzichten. Dat is niet alleen noodzakelijk, dat is vanuit maatschappelijkdidactisch oogpunt zelfs haar plicht.’

Dus misschien ziet de immer optimistische Wim Noordhoek het in dit geval toch goed: iedereen een krant, _ bij voorkeur gevuld door kritische geesten.

Ondanks alles lijkt het web *the place to be* voor de hedendaagse dichter en de moderne poëziefhebber. Mij lijkt hier vooral de informatieverzorging van belang. Minder interessant, vind ik, zijn de sites die zich richten op het (beeld)“experiment”: omdat de meeste webtechnologieën nog niet echt vergevorderd zijn, blijft het op die sites vaak bij een lieve variant van een videoclip uit 1973. Van www.digidicht.nl tot de veelgeroemde site van Tonnus Oosterhoff (www.tonnusoosterhoff.nl): veel spannends kan ik er niet ontwaren; maar het kan natuurlijk zijn dat ik hier een blinde vlek voor heb.

Als ikzelf surf, doe ik dat om gedichten te lezen en om poëzienieus te verzamelen. Soms trek je dan wel eens een deur open die uitzicht biedt op een minder fraai vergezicht (een openbaar toilet, zogezegd), maar meestal vind ik wel iets interessants en niet zelden zit ik uren te lezen, waar ik van plan was om maar even iets na te zoeken. Het web is de bibliotheek van Borges, de Koninklijke Bibliotheken van Brussel en Den Haag en alle andere grote bibliotheken in één: de echte en de fictieve wereld gaan in elkaar over, of beter: gaan, in wederzijdse beïnvloeding, in elkaar op.

3.

In *Deus ex Machina* van juli 2008 publiceerde Harold Polis een boeiend en prijswinnend artikel: *Het literatuurloze universum*. Daarin zegt hij onder meer: *Er is een gelijkenis tussen arbeid en lezen. Met de definitieve introductie van e-readers zal blijken of een toenemend aantal digitale lezers betekent dat er analoge lezers verdwijnen – daar hebben we vandaag geen duidelijk zicht op. Het afgrijselijke scenario is dat de lump of readers-theorie zou kloppen. Zelfs als er slechts een klein deel van de analoge boekenverkoop zouden worden opgeslorpt door een digitale variant, dan zou dit bij vele boekproducties de marges onder druk zetten en het uitgeefprogramma ontwrichten. Maar het risico om hele generaties digitale inboorlingen te laten opgroeien*

zonder hen in contact te brengen met literaire teksten, op welke drager dan ook, is voor de toekomst van de literatuur een nog veel groter rampscenario. Wie de dimensies van de digitale revolutie kan vatten, weet dat we eigenlijk aan een race tegen de klok zijn begonnen om te voorkomen dat de literatuur een volstrekt marginale keuzemogelijkheid in de entertainmentsupermarkt wordt.

Volgens mij stelt Polis hier drie dingen: 1) de manier waarop teksten worden aangeboden, verschuift; 2) dit zet uitgeefprogramma's onder druk, wat tot verschraling kan leiden en 3) literatuur wordt meer en meer een marginaal artikel in de entertainmentsupermarkt.

De beschikbaarheid van (literaire) teksten op internet is inmiddels oneindig. Daarnaast brengt de succesvolle introductie van de Kindle (een e-reader) in de Verenigde Staten een toekomst waarin iedereen zijn eigen bibliotheek overal mee naar toe kan nemen dichterbij. Vanuit de boekhandel klinken al sombere geluiden; Fabian Paagman denkt zelfs dat boeken gratis gaan worden. Op de website van BoekBlad meldt hij op 9 september 2008: *"(...) er [zijn] drie redenen waarom het boek binnen luttele tijd gratis wordt: de toename van de gratis aangeboden media als kranten, de digitalisering van het boek en de verwachting van de consument.*

Volgens mij spint de consument alleen maar garen bij deze ontwikkelingen. Niet omdat boeken misschien gratis worden, maar omdat een verdergaande digitalisering de beschikbaarheid, ook van literaire teksten, verruimt én omdat die teksten ook *blijvend* beschikbaar zijn, en niet alleen gedurende de levenscyclus van een nieuw boek. In wezen is de digitalisering van literaire teksten, die vaak ontbreken in de schappen van de 'entertainmentsupermarkt' en in kleine buurtwinkels worden aangeboden, een manier om die supermarkt links te laten liggen.

In een e-mail reageert Polis hierop:

"Culture is the one thing we cannot deliberately aim at," schreef TS Eliot in Notes towards a definition of culture (1948). Nobelprijswinnaar Eliot beleefde de top van zijn internationale roem toen dit essay verscheen. De puinhopen van de Tweede Wereldoorlog zijn nog aan het smeulen en die neoklassieke Anglicaanse dichter pleit ervoor om cultuur zich op een organische manier te laten ontwikkelen. Eruditie en opleiding volstaan niet. Cultuur is meer dan de optelsom van individuen. Vandaag beleven we het andere uiterste, met name de volstrekte individualisering van cultuur; het is niet meer iets dat organisch groeit of je overkomt, maar iets dat je bewust kiest, samenstelt, koopt of download. Literatuur vormt slechts een onderdeel van dat immense culturele conglomeraat en is net als andere culturele producten onderhevig aan deregulering op alle vlakken: prijs,

selectie, aanbod, oordeelsvorming. Het klassieke bedrijfsmodel van de literatuur (schrijver, uitgever, verkoper, lezer) begint daardoor te schuiven. Die toegenomen onduidelijkheid maakt iedereen zenuwachtig. Uiteraard hangt alles af van het standpunt dat je hierbij inneemt.

Voor de literatuur als bedrijf breken spannende tijden aan. Het is immers niet altijd meer duidelijk welke prijs we op literatuur klevan, if at all. Zo lijkt de voorspelling van Fabian Paagman plots een mogelijkheid. Al wie rechtstreeks of onrechtstreeks zijn centen verdient met boeken hoort de noodklokken luiden. Want als er geen prijs meer kan worden vastgesteld, zijn er geen inkomsten meer.

Ook voor de schrijver ligt alles open. Nog veel meer dan vroeger moet die zijn publiek vinden te midden van mensen die zoveel andere dingen kunnen doen met hun tijd. Digitale media bieden ook de valse belofte dat de doe-het-zelf-methode aan belang wint. Niets is minder waar. Om je boek op de publiekmarkt te krijgen is er gemiddeld steeds meer marketing nodig. Het is onmogelijk geworden om dat even snel zelf te doen. De digitalisering heeft dat proces versneld.

De geïnteresseerde lezer leeft in de zevende hemel. Omdat er waanzinnig veel aanwezig is, overal en te allen tijde bestelbaar en downloadbaar in vijftig talen en honderd uitvoeringen. Op voorwaarde dat je niet ten onder gaat aan informatiestress.

Zelf zie ik geen reden waarom literatuur of boeken zouden verdwijnen. Het zou zelfs kunnen dat cultuurpessimisten minder recht op spreken hebben dan vroeger. Maar de totale sector moet zich wel stelselmatig heruitvinden en de digitale ontwikkelingen vol overgave en naar goed vermogen omarmen. Al wie dit om de een of andere reden niet doet, veroordeelt zichzelf op termijn tot een marginale positie.

Persoonlijk leg ik de nadruk op een levende literatuur, dat is voor mij een literatuur waarin ook de mogelijkheid bestaat om veel te vergeten, andere wegen in te slaan, nieuwe ijkpunten te kiezen.

Volgens mij ligt de crux van Polis' betoog in de cursief gemarkeerde alinea. Ik zou die graag met mijn eigen visie op deze change willen confronteren.

De digitale ontwikkelingen - op het web, zich vertalend in steeds groter marktaandeel van internetboekhandels en e-readers en dergelijke - kunnen leiden tot een "informatiestress" - maar dat hoeft natuurlijk niet.

In mijn visie kunnen ze - mits toegepast buiten de klassieke opeenvolging " , uitgever, verkoper, lezer" - een verdere verspreiding van poëzie en secundaire literatuur dit vakgebied betreffend ondersteunen. Voorwaarden zijn hier - alweer - een strenge of in elk geval precies werkende

redactie en een geldstroom die niet per se uit de exploitatie van de digitaal gepubliceerde teksten hoeft te komen.

Een boek - dichtbundel, essay of beschouwend werk - is dan veeleer het *eindproduct* een publicatieketen die op het web begint. Dat boek zal, zoals het er nu uitziet, niet snel verdwijnen. Wel zullen sommige bestsellers meer en meer verspreid worden in e-format of via downloadables. Boeken worden (goed nieuws voor bibliofielen) in de toekomst, verwacht ik, mooi gemaakte fetisjen, die alleen nog op de markt komen als de auteur zich elders heeft bewezen.

Het boek wordt het eindpunt, een papieren weerslag van een klein gedeelte dat in de grote bibliotheek die het web is ligt opgeslagen. Als schrijvers dat slim uitspelen, ligt er een kans om het belang van *de tekst* opnieuw te laten prevaleren boven het belang van het boek als handelsobject. Het zou een omkering zijn zonder weerga - terug naar het uitgangspunt; want in den beginne was het woord, maar niemand heeft ooit gezegd dat dat woord alleen in gedrukte vorm mocht worden verspreid.

Cultuurpessimisten kunnen niet anders dan operen bij het horen van mijn boodschap; over niet al te lange tijd kan er, in het beste geval, als redacties, schrijvers en "de branche" het slim spelen, weer *gelezen* worden (om "andere wegen in te slaan, nieuwe ijkpunten te kiezen"). Desnoods in een hoekje: Jut en Jul voorgoed verenigd.

XAVIER ROELENS

<div>Poëzie</div>
(Elke regel zijn eigen verwijzing)

Zonder boekdrukkunst geen leerplicht.
Geen talen. Geen 2.454 Bijbelvertalingen.
Geen etsen OF gravures. Geen typografen. Zonder boekdrukkunst
geen kleine zelfstandige drukkers en hun puberende zettters,
die onder tijdsdruk de zetblokken bijeenpuzzelden,
de inktvoorraad zo egaal mogelijk bijvulden,
de pers aanspannen OF alvast katernen begonnen te vouwen.

Ook dat is geschiedenis: een marginaal overlevend ritueel van melancho-
lische brille.

Schoonheid engageert zich in *the survival of the fittest* dankzij
de gestoomde hersenen van Paul Van Ostaijen met de kervende handen
van Oscar Jespers,
de branie van Tom Lanoye met de opdringerigheid van Gert Dooreman
(OF vice versa),
de meerstemmigheid van Ruben van Gogh met de kleuren van Melle
Hammer,
het slaapte kort van a. rawlings met de vlinders van Matt Ceolin,
de drukproeven van *Un coup de dés jamais n'abolira le hasard* onder het
ingeslapen hoofd van Mallarmé,
de knutselstukjes van Apollinaire, Kurt Schwitters, Paul De Vree, Mark
Insingel, Renaat Ramon
en
zo
voort.

Vaklui mogen tussen auteur en werk staan,
OF ook:
de pen is intiem geworden,
het gedrukte boek is in team geworden.

Er moet herhaald wat niet eerder gezegd werd.

Levenslang leren begint met de computer.
Nieuwe mogelijkheden! roepen we. Komt dat zien!

Bezoek mij op www.xavierroelens.be, OF www.lul.be,
om het even. Word mijn Facebook-vriendje.

Twee pistes zijn open voor de consument:
de zwarte van de specialisten en de groene van de doe-het-zelvers.

Zwart html, xml, cfml.

De glanzende kei van Maurice Gilliams, het huis zonder vensters, de taal
die geldig gemaakt moet worden.

‘Je moet eerst zeggen dat je iets gaat zeggen OF doen,
het vervolgens zeggen OF doen
en aan het eind zeggen dat het zeggen OF doen ten einde is.’
Een voorbeeld, uit de paginabron van www.brakkehond.be:

```
<ul>  
  <li><a href="index.html">home</a></li>  
  <li><a href="inzend.html">inzendingen</a></li>  
  <li><a href="narchief.html">archieff</a></li>  
  <li><a href="http://www.brakkehondblogt.be">blog</a></li>  
  <li><a href="np.asp">persarchieff</a></li>  
  <li><a href="redactie.html">redactie</a></li>  
  <li><a href="aboinfo.html">abonneren</a></li>  
  <li><a href="letters.html">nieuwsbrief</a></li>  
</ul>
```

De vishaken gaan open & dicht.
Daartussen bevindt zich het eindresultaat: een rijtje woorden bovenaan
de website in een frame.

Een gedicht opent zich in de eerste oogopslag, laat zich lezen & gaat dicht
in het wit.

Alleen wat zich laat lezen, wordt bepraat,
doet dienst als zakdoek voor de lichaamsvochten.
De rest is voor specialisten.

Groen de site van pixum.be, OF van de hema, om het even, biedt aan:
foto op canvas,
foto op tuinposter,
foto op cadeau,
fotobehang,
wenskaarten en uitnodigingen, ja zelfs:

maak je eigen fotoalbum en laat hem printen. Gelijmd en gebonden, 7 types omslag, 7 verschillende formaten, minimum 40 en maximum 60 pagina's. Vanaf 9,95 €.

Google biedt aan: je eigen digitale dagboek, routekaart, bibliotheek, nieuwsbrief, discussiegroep, kladblok, agenda maken, uittekenen, verzamelen, lezen, schrijven, discussiëren, bijhouden. Gratis.

Sites bieden aan: het hoofd van je baby OF je vijand, om het even, voorzien van kapsels, lippenstift, eye-liner, een hoofdmassage. Gratis.

het duurt maar vijf seconden, minuten, men is urenlang zoet.

Zwart Een glanzende kei smeekt om een daad van verzet.

Maak een barstje in de kei en wacht tot het insijpelen van water, de vries- en dooitemperaturen en de uitzettingskrachten de kei doen barsten.

OF raap hem op en gooi hem zo ver je kan.

De aangerichte schade is niet belangrijk,
dat de kei glanst, is niet belangrijk,
hij vliegt.

Hyperlinken zijn de deuren en vensters van een site.

Zoals in die tekenfilm waar groene deur na rode deur na barokke deur na cowboydeur na glazen deur na brandkastdeur na bovenste deel van de schuurdeur na onderste deel van de schuurdeur na tuinkekje na slaapkamerdeur geopend wordt eer hij bij zijn begeerde is.

Ze proberen de lezer te geleid te misleiden,
ze nodigen uit om te kiezen: verderlezen OF klikken?

Die OF die OF die link?

Er is een verdwaaltocht voor u aangelegd,

beste lezer,

vertrek hier en keer nooit meer terug.

OF javascript wordt ingezet,
er wordt tot actie overgegaan:

pop-ups, invulbladen, aanvinkmogelijkheden, muisbewegingen, paswoorden,...

Wie deze ondertussen dagdagelijkse handelingen tot een gebeurtenis, een ervaring kan omvormen, laat poëzie achter.

‘Ik schreef vroeger ook poëzie,
maar door dichters als Henri Chopin ontdekte ik de audiovisuele mo-
gijkheden van klank
en nu komt de poëzie er niet meer van.’
(haiku)

Groen De *Printing on Demand*-sites spelen handig in
op het verlangen gepubliceerd te worden.
Ze verwezenlijken een droom
zonder dat je de puisterige copytheekuitbater in de ogen hoeft te kijken
en aan te spreken.

bovenaan in het midden van nieuwe laptops hangt een ingebouwde web-
cam,
het enige wat ik nog in de ogen hoef te kijken.
ik kan me op youtube gooien,
ik kan per micro inspreken, zingen, me op gitaar begeleiden en beroemd
worden bij een heel select publiek,
die lieve dingen zeggen en die ik mijn vrienden noem.
OF die hatelijkheden schrijven en die ik hatelijkheden terugstuur.

Zwartwitdenken,
een individueel goed en kwaad,
in casu ‘Amerikaans wereldbeeld’,
worden we mee geïndoctrineerd via de blockbusterfilms uit Hollywood.
Vergelijk ‘Kill Bill’
met ‘Hero’
om het verschil te voelen tussen individueel en collectief recht.
Kijk naar de als het ware met de pakboot geïmporteerde televisiefilms
waarin een hoofdpersoon het heft in eigen handen neemt
en los van sociale spelregels als goedzak geprofileerd wordt.
Vergelijk met George Walker Bush.

Wie deze ondertussen dagdagelijkse handelingen tot een gebeurtenis,
een ervaring kan omvormen, laat poëzie achter.

Zwart Flash maakt animatiefilmpjes,
ontwikkelt zich frame per frame.
De dichter speelt regisseur OF laat zich regisseren,
in woord OF beeld.

Macromedia, het bedrijf dat Flash en ook Dreamweaver programmeerde en commercialiseerde,
is overgekocht door Adobe, de makers van onder andere Photoshop en het tekenprogramma Illustrator.
De toekomst zal – onder één hoedje – een verhevigde samenwerking tussen programma's opleveren:
een Walhalla voor animatiegeeks
en de toplui van dit almaar meer monopolie bemachtigende concern.
Er bestaan plugins om een Powerpointpresentatie om te zetten naar Flash en in dynamischer vorm op het net te gooien.
Er bestaan flippingbooks: digitale boeken om in te bladeren, te lezen, video te bekijken, audio te beluisteren, invulformulieren in te vullen, waar je zelfs bladeren uit kan scheuren.
De consument kan veel als de ontwerper het hem toelaat.
Wie deze ondertussen dagdagelijkse handelingen tot een gebeurtenis, een ervaring kan omvormen, laat poëzie achter.

'Poëzie
is voorbij
de literatuur, spreekt
uit met de gsm gefilmde optredens, uit achtergelaten bandjes van mislukte undercoveroperaties, uit beelden van ineensstortende gebouwen, uit een toespraak van een profeterende president in publieke intimiteit.'
(elf)

Groen Men hoeft geen *Flash/Javascript/html/... voor Dummies* te kopen.
Het net staat vol met gratis handleidingen en gespecialiseerde fora.
Wie geen antwoord op zijn vragen vond, heeft de verkeerde zoektermen ingegeven.
Leren zit in het zoeken.
Het maakt er ons niet minder consument op.

Olaf Risee

Kan het gedicht niet vinden.

Het gedicht waarnaar u zoekt, is mogelijk verwijderd, tijdelijk niet beschikbaar of de titel ervan is gewijzigd.

Probeer het volgende:

- Controleer of de titel juist gespeld is.
- Ga naar de bibliotheek en zoek op trefwoorden naar het gedicht dat u nodig hebt.
- Klik op de knop [Vorige](#) als u een ander gedicht wilt proberen.
- Klik op [Zoeken](#) als u naar het gedicht op het Internet wilt zoeken.

Denk-fout 404 - Gedicht niet gevonden
Internet Explorer

Kurt DE BOODT

PRIKKEL ONS!

EEN BLIJSPEL IN 4 BEDRIJVEN

Featuring: Professor Dr. Guy De Laet, Assistent Enerzijds, Assistent Anderzijds, De bevallige assistente, De lieve beeldbuiskinderen, Mijnheer de Sjampetter, De Boze Wolf, Lief klein konijntje, Eric Idle.
Als zichzelf: De letters, De lettergrepen, De metaforen, De zintuigen

EERSTE BEDRIJF

De professor: Collega's, welkom op dit interactief colloquium. Het vraagstuk dat ons vandaag samenbrengt is complex. Mag ik daarom meteen de eerste slide zien, bevallige assistente? (*leest hardop*) Stelling 1: "op een scherm verandert een tekst, letter na letter, in een beeld." Stelling 1 bis: "Achter het scherm morfen u en ik, lezers, in toeschouwers."

Enerzijds: ... zijn we betrokken partij. Medeplichtigen.

Anderzijds: ...zitten we erbij en kijken ernaar. Geeft u alvast de popcorn door, collega?

De letters: Ssst, lieve beeldbuiskinderen, de gordijntjes schuiven open. Het spektakel gaat beginnen.

Mijnheer de Sjampetter: (*jammerend*) Ai, ai, ai. Zagen jullie dat, lieve beeldbuiskindjes? Wie gaf daar de Sjampetter een klap op z'n kop?

De lieve beeldbuiskinderen: De boze wolf! Het was de boze wolf, mijnheer!

Mijnheer de Sjampetter: In 't cachot met hem! Waar liep hij naartoe?

De lieve beeldbuiskinderen: Past op! Achter u!

(*klap*)

Mijnheer de Sjampetter: Ai! Ai! Ai! Den deugniet! Is me dat een pandoe-
ring! (...)

De professor: Een significant verschil met analoge poëzie is beweging.
Wat me brengt bij analogo gedachte poëzie op het scherm.

Enerzijds: ... gedraagt die zich veelal misplaatst, verdwaald, onaangepast.

Anderzijds: ... vinden gedichten in de ons bekende verschijningsvorm op
het wereldwijde web een welgekomen, instant verspreidingskanaal. Maar
wat bedoelt u precies met analogo gedachte poëzie, professor?

De professor: (*onverstoorbaar*) Al mogen we aannemen dat hoe langer hoe
meer dichters hun gedichten op computer schrijven en hun tekst al doen-
de op het scherm zien verschijnen, door de witte tekstverwerkingspagina
zien ze de bladspiegel doorschemeren van hun bundel in wording.

Enerzijds: ... is dat een verticale pagina, met een naar de onderkant geori-
ënteerde leesrichting.

Anderzijds: ... ontvouwt een beeldscherm zich in de breedte. Websites en
weblogs nemen aldus hun toevlucht tot een afgebakend scherm in het
scherm en de voor poëzielectuur wezensvreemde scroll-functie. De rust
van de bladspiegel gaat op het scherm teloor. Allerhande prikkels vragen
de aandacht van de klikgrage lezer-toeschouwer.

Enerzijds: ... op de webstek van *De Brakke Hond* bijvoorbeeld pinkt naast
gedichten volgende prangende boodschap: "3 miljoen boeken en cd's kor-
tingen tot 32%. Proximus".

De letters: ... ook de in principe oneindige keuze van de lettertypes blijft
wegens compatibiliteitperikelen - en om het internetverkeer niet onnodig
te stremmen - in Html-sites beperkt tot vijf klassiekers: Arial, Helvetica,
Times New Roman, Courier en Verdana.

De professor: Vooraleer we ons verliezen in details, collega's, mogen we
voorlopig concluderen dat er een kloof gaapt tussen

Enerzijds: ... statische gedichten die de digitale omgeving negeren, en op
een kruispunt van de wereldstad rondhuppelen alsof ze voor grootmoe

bloemetjes plukken (zingt) in het bos, in het bos en

Anderzijds: ... gedichten die de digitale mogelijkheden actief proberen uit te spelen

De professor: ... en dat die kloof alleen maar belooft toe te nemen.

TWEEDE BEDRIJF

De professor: We raakten het al even aan, bevallige assistente, graag de volgende slide. Stelling 2: "Een significante eigenschap van digitale poëzie is beweging, vaak versterkt door het samengaan van beeld en geluid."

De letters: Vooruit, lieve beeldbuiskinderen, de daad bij het woord. Neemt de muis ter hand en klikken maar. Laat u gerust gaan en, niet vergeten, zet die haut-parleurs aan. Horen we daar niet de goddelijke stem van de dichter zelve?

De professor: De modellen waaraan poëzie op het scherm zich spiegelt zijn: het theater, de animatiefilm, de videoclip, de game-cultuur.

Enerzijds: ... heeft dit geleid tot de nieuwe niche van de e-poetry die weinig uitstaans heeft met poëzie buiten de digitale omgeving. Als vorm en inhoud in poëzie één zijn, lijkt hier de vorm de inhoud te verorberen.

De boze wolf: O, wat heb ik goed gegeten. Maar wat liggen die roodkapje en grootmoe zwaar op de maag!

Anderzijds: ... tot moedige pogingen van dichters die de handen in elkaar hebben geslagen met filmmakers en vormgevers. Niet zozeer het medium, samenwerking is nu de boodschap!

De letters: We mogen nu alle kanten oplopen. Ze laten ons vallen, exploderen, verschijnen en verdwijnen. Knippen en hollen. Ze vermommen ons als ondertitels en tekstborden of laten ons volledig buiten beeld. Een enkele dichter ging zelf met Flash aan de slag, kreeg van critici buitensporig veel aandacht voor zijn braafjes bewegende poëzie. Wij bewegen, dat klopt, maar zitten geprangd in een vastgelegd ritme. Zien jullie dat graag? Werkelijk?

Lief klein konijntje: O, ja, laten ons maar staren naar een lichtbak.

Enerzijds: ... is het goed en hoopgevend dat dichters voor het scherm gaan schrijven, duur en beeldlagen in hun 'verzen' kruipen.

Anderzijds: ... lijkt het mij een dood en alras gedateerd poëtisch spoor als een ander, zoals het klankgedicht van Schwitters, de typografie van *Bezette Stad*, de concrete poëzie van Apollinaire. Goed dat ze bestaan, een enkele keer voor herhaling vatbaar, maar nu weer tot de orde van de dag.

De letters: (*rood aanlopend*) Die Flashy CS 4 dichter laat ons goddomme in een *loop* opdraven, als hamstertjes in hun rad. Zo zet de dichter zelf het da capo-effect in dat goede gedichten zelf horen op gang te brengen.

De beeldbuis kinderen: Laat ons zelf klikken. Zap!

DERDE BEDRIJF

De metaforen: Beelden? Die zitten in de spraak. 't Is bij manier van spreken. Je hoeft ons daarom nog niet uit of af te beelden. Ze doen maar, als ze maar niet denken dat ze ons pixelgewijs (re)animeren. Dat doen we zelf wel. Of liever u, trouwe bundelstreler, leest ons telkens weer springlevend. Ga maar rustig zitten in uw beste zetel. Klik de leeslamp aan. Neem uw tijd. Maak het u gemakkelijk. Kaarsjes, een streepje muziek, glaasje cognac, ja, zo hebben we het graag.

De lettergrepen: Metrum, ritme, *de la musique avant toute chose*. 't Is in de eerste plaats voor 't innerlijke oor bedoeld. Ze hoeven ons daarom nog niet op muziek te gaan zetten of aan klank te koppelen. Versta ons niet verkeerd, zeer vereerd maar...

De letters: ... het wordt op het scherm wel erg letterlijk. Is het dat wat we hier prozaïsch proberen duidelijk te maken?

De zintuigen: Geen gezeur! Spreek ons aan! Zet ons open! Prikkel ons!

VIERDE BEDRIJF

De professor: We stuiten op een paradox. Bevallige assistente, de volgen-

de slide graag, stelling 3. Bevallige assistente?!

De bevallige assistente: Wat een schijnvertoning! Op bevel om het kwartier een muis aanklikken. Doe het zelf!

De professor: (*leest van zijn papieren af*) Stelling 3: “De digitale omgeving maakt van een tekst een non-lineaire, open en in principe oneindige gebeurtenis die verbindingen genereert met andere teksten en lezers-auteurs. Het *opera aperta* – term van collega Eco – dat een literaire tekst van nature is, staat in schril contrast tot het gesloten systeem waarin het gedicht als geregisseerde film op het beeldscherm verschijnt. De actieve rol van de lezer, wordt paradoxaal herleid tot een onderdanige, passief knikkende, hooguit hier en daar klikkende en enkele parameters bijstellende beeldconsument.”

Enerzijds: ... ligt de sleutel in de verbindingen, zowel in de tekst, als in de linken en contrasten met beeld en geluid.

Anderzijds: ... in het uitwaaiëren, het daadwerkelijk opzoeken van een gevoel van oneindigheid, het aanwakkeren van verschillende leestrajecten, de speeltuin van paden die zich splitsen.

Enerzijds: ... komt het plezier van de tekst ook de computer toe, die via voorgeprogrammeerde codes zelf gedichten produceert of laat variëren.

Anderzijds: ... de lezer-schrijver die reageert, ingrijpt, mee dicht.

Professor: In deze digitalige speeltuinen valt dichtersgewijs nog weinig beweging te bespeuren. De investering van dichters – en vormgevers en programmateurs – gaat op digitale paden veel verder dan tekstanimatie, het verfilmde of zich letterlijk in beweging zettende gedicht. De dichter zet zichzelf op het spel, verliest zich in de beweging. Ook concepten als cyclus en bundel(ing) komen in het geding. Hoe ordening en oneindigheid met elkaar verzoenen?

Monty Python's Flying Circus: Snap snap, grin grin, wink wink, nudge nudge, say no more?

De letters: Geen woorden!

De zintuigen: Daden!

DIRK VEKEMANS

LITERATUUR VIA INTERNET: NAAR EEN PRAKTIJK VAN HET PROCEDURALE SCHRIJVEN

Tekst als code. Filosofische achtergronden voor een positieve duiding van techniciteit in de letteren

Internet wordt in ons taalgebied nog niet erkend als een natuurlijke omgeving voor het uitoefenen van een literaire praktijk. Een belangrijke drempel is voor velen het technische aspect dat in de internetomgeving lijkt te overheersen. Deze afkeer van techniek berust meestal op een gedeeltelijke verbloeming of zelfs een volledige ontkenning van de reële praktijk van alle literaire activiteit. Perceptie is alles, zo luidt het mode-woord. Maar laten we hier even de mode voor wat ze is om te trachten via een positieve en verruimende beweging een poort te openen naar wat uiteindelijk toch een enorme potentie is. Misschien is het wel zo dat literatuur en technologie altijd al natuurlijke bondgenoten geweest blijken te zijn.

Voor er enig zinnig antwoord kan gegeven worden op de vraag naar de status of de hoedanigheid van literaire tekst op internet, moeten we even terug in de tijd. Historisch is de ontwikkeling en verspreiding van literatuur via het internet immers pas een tweede essentiële stap in de ontvoogding van de literaire tekst ten opzichte van haar traditionele drager, het papier. Voor het internet was er immers al lang de tekstverwerker, een brok immens invloedrijke software die de auteur en zijn uitgever tijdens het hele productieproces van de literaire tekst ondersteunde.

Lang voor er zelfs maar sprake kon zijn van enige noemenswaardige literaire activiteit op internet was er dus al een beslissende verschuiving in het productieproces van literaire teksten.

Deze verschuiving naar het toenemend gebruik van tekstverwerkingssoftware is allicht vanuit de uitgeverijen naar de producenten zelf afgezakt. Omdat de efficiëntie in de kostenbatenanalyses van de uitgeverijen steeg, en omdat de commerciële druk op de auteur groter werd, werd de ambachtelijke bereiding van het literaire kleinood, de handgeschreven auto-graaf, of zelfs het gebruik van een geheugenloze schrijfmachine al vlug een nostalgische luxe voor enkele topauteurs.

Of de obstinate voortzetting van een dergelijke praktijk was een welbewuste, eventueel zelfs bewonderenswaardige, zij het ietwat leeg-theatrale, en vooral nostalgische opstand tegen de toenemende automatisering van het contesterende individu dat zich in zijn menselijke waarde voelde aangetast.

Deze opvatting, waarin er een diametrale oppositie is van de techniek t.o.v. het humane, waarbij het machinale als een monsterlijke gom al het traditioneel ambachtelijke en als warm-menselijk voorgestelde natuurlijke dreigde weg te vegen, is in feite een erfenis van een eerder enge visie op het humane, waar het menselijke verloren dreigt te gaan in de toenemende mechanisatie. De techniciteit wordt niet geduid als een natuurlijk voortvloeiende uit de menselijke aard. Het humane is hier echter verworpen tot een abstractie, waarvan de realiteit wel heel erg in vraag is komen te staan.

Wat moeten we ons immers voorstellen van een mens ontdaan van zijn techniciteit?

Louis Armand is een vooraanstaand theoreticus die in zijn boek *Literate Technologies*¹ op overtuigende wijze het proces maakt van deze voorbijgestreefde opvatting over het humane. In een ruimere context moeten we wijzen op het werk van **Alain Badiou** die op soortgelijke wijze het reactioneaire en negativistische karakter van het humane ideaal in vraag stelt. Verder vermelden we de diepgaande analyses van de vroege Derrida van geschreven/gedrukte tekst als trauma, en zijn verhaal van wat daarmee gebeurt in een geïnformatiseerde wereld in zijn later werk.

Van **Gilles Deleuze** komt wellicht de meest positieve benadering van de mens-machine problematiek. Ook hij heeft in zijn werk² voldoende gewezen op de noodzaak om het machinale in onze wereld volledig als dusdanig te erkennen. Hij brengt zijn analyse niet vanuit de optiek van de tekst, maar daarom is zijn ideeënbeweging op langere termijn bekeken misschien net iets ingrijpender, dan het toch al pulveriserende effect van **Jacques Derrida's** deconstructie.

De kern van zijn idee aangaande de benodigde ontvoogding van het machinale is uiterst simpel: het **mechanistische** symptoom dat menigeen als een bedreiging ervaart, is inderdaad een kwalijke zaak, maar de oorzaak daarvan ligt niet bij het toenemend machinale verloop van onze informatieverwerking, het schort hem eerder aan de menselijke beperkingen opgelegd aan dat machinale verloop. Wat machinaal gebeurt, gebeurt nog op onvoldoende machinale wijze, met mechanistische uitwassen, en een hinderlijke of zelfs nefaste wildgroei tot gevolg³.

Terugkomend op onze kijk op de toenemende techniciteit in de praktijk

van literaire auteurs, is het misschien noodzakelijk geworden om de oude, fetisjistische nostalgie even opzij te zetten en te erkennen dat in een hedendaagse wereld de literatuur haar toonaangevende functies van weleer enkel kan herwinnen als haar auteurs zich vol bewust meester maken van de technieken die hen in staat kunnen stellen om actueel relevante tekst aan te maken die mee kan in de media zoals de bevolking die dagelijks raadpleegt. Dat is geen normatieve uitspraak, maar een simpele als-dan redering: als je communicatief ingrijpende teksten wil aanmaken, dan moet je net als vroeger de technè van de huidige schrijfp praktijk beheersen. Een auteur moet nu eenmaal in haar tijd staan.

Momenteel houdt dat m.i. in dat je minstens op de hoogte moet zijn van de implicaties van het gebruik van je pc met betrekking tot de teksten die je produceert. Centraal in mijn visie daarop staat de perceptie van elke vorm van tekst als een instantiëring van code. Tekst is lopende code. Elke tekst is nu eenmaal het resultaat van de werking van een programma. Dat houdt m.i. in dat je die traditionele afkeer ten overstaan van de techniciteit dient te overwinnen, omdat je anders het wezen van je eigen maaksels dreigt te ontkennen. De voornaamste activiteit van de hedendaagse schrijver is immers niet langer het uitschrijven van zinnen tekst op papier, de hedendaagse auteur doet aan tekstinvoer in zijn tekstverwerker, en dat is software, een stuk geïntegreerde machinaliteit. Het schrijfproces kent dus een voortdurende interactie met een lopend programma.

Tekst is dan ook in zijn huidige verschijningsvorm in de eerste plaats code, net zoals grafische bestanden, geluidsbestanden of videobestanden op het digitale platform van je pc enkel bestaan als code, zo is de tekst die wij momenteel produceren niet langer prioritair een materiële ingreep op een materiële drager, maar in eerste instantie gewoon een gecodeerd bestand. Elke tekst die je aanmaakt is het resultaat van jouw input (via een klavier, meestal) aan een programma dat jouw input verwerkt tot een leesbaar geheel, maar die blijvende leesbaarheid dankt de tekst enkel aan het feit dat het op valideerbare wijze is omgezet in machinaal leesbare code.

1. Wat is er dan zo anders aan de 'tekst als code'

Hier kunnen we bondig en louter feitelijk de verschillen opsommen. Men zal zich misschien vragen stellen bij de relevantie van deze verschillen. Het is evenwel zo dat er voor elk van de verschillen een literaire praktijk aan te wijzen is die dat verschil op maximale wijze uitbuit om tot een vernieuwende ervaring van de literatuur te komen. We kunnen daar in dit bestek helaas niet dieper op

ingaan.

Deze opsomming geeft enkele belangrijke aspecten weer die dus sowieso gelden voor zo goed als elke vorm van hedendaagse literaire productie. Voor quasi iedereen dus. Het internet als schrijfomgeving zal deze eigenschappen enkel radicaal versterken en/of zichtbaar maken.

1. **Er bestaat een onderliggende laag van abstractie die deels aan de greep van de auteur ontsnapt.** De invoer die de auteur doet, wordt omgezet in een code die ook en voornamelijk door een machine gelezen kan worden.
2. **De ingreep in het materiële door de schrijfactiviteit is niet langer primair** zoals vroeger het auteurshandschrift. De codering van de invoer is de primaire staat van de tekst. Elke omzetting naar het materiële veld (afdrukken) heeft een foutenmarge/ afwijkingsmarge die er niet is in de lezing door het programma van de gecodeerde invoer. De papiersoort, inktsoort, soort printer, soort druktechniek zijn allemaal factoren die elke instantie van de tekst verder verwijderen van de autograaf, die enkel in code aanwezig is. De tekst bestaat dus enkel in tweede instantie, als leesbare afdruk op een scherm of op papier van de primaire code.
3. **Het bestaan van het literaire werk in gecodeerde vorm ontsluit het ook voor verdere machinale lezing en behandeling.** Dit heeft belangrijke gevolgen zowel wat betreft de commercialisatie van het literaire product, haar distributiepotentieel los van kostelijke materiële dragers als aangaande de archiveringsproblematiek die voorheen enkel autografen en gedrukte werken betrof. Botweg: alles is nu mogelijk, zowel het naadloos stroomlijnen van de literaire productie binnen de entertainment-industrie als het goedkoop of geheel kosteloos verspreiden van al dan niet gelegitimeerde digitale bestanden met de aangemaakte code. Dat alles brengt ook een massa heel specifieke problemen met zich mee die voorheen ondenkbaar waren. De literatuur komt zo immers mee terecht in hetzelfde Pandora-doesje als de muziek of de filmindustrie, hoewel het daar natuurlijk enkel als een zeer marginaal verschijnsel naar voren komt.
4. **Tekst wordt meer en meer 'ongrijpbaar'.** Negatief kan je stellen dat de tekstverspreiding in codale vorm via internet elke tekst blootstelt aan een agressief machinaal Buiten dat de tekst als object ontwricht, openbreekt, op onherkenbare wijze openrijt en verminkt zelfs. Op positieve wijze kunnen we dat echter vertalen naar de presentatie van tekst als tekstverloop, waarbij het onstandvastige en het veelvormige en het machinaal behandelbare juist kwaliteiten worden binnen een proceduraal doordachte praktijk.

5. **Meer en meer worden aan de tekstproductie zelf vereisten opgelegd** die rechtstreeks of onrechtstreeks te maken hebben met de vereiste om maximaal te renderen via machinale lezing. Net zoals pen en papier het soort geproduceerde tekst in hoge mate bepalen, bepaalt het gebruikte programma, de configuratie van de schrijfactiviteit in hoge mate de restafval van het proces, de tekst.

2. Internet nodigt ten dans. Naar een dynamiek van de levende code.

Eens de auteur zich bewust geworden is van haar codeproductie, kan zij zich misschien ook beter vinden in de nieuwe mogelijkheden geboden door het internet zoals wij dat nu kennen.

Zoals menigeen ondertussen wel zal weten, is 'dit' internet meestal omschreven als de tweede versie van het Web. Waar het WWW bij de eerste versie beperkt bleef tot een rommelige en ongecontroleerde uitwisseling van vaak incompatibele bestanden, heeft de verdere ontwikkeling van eigengereide protocollen (SOAP, webservices, Peer-to-Peer technieken) en aan het globale netwerk aangepaste coderingsmethoden (XML, XHTML, CSS, DHTML) ervoor gezorgd dat er zich een hele industrie heeft kunnen ontwikkelen die zich uitsluitend bezighoudt met het stroomlijnen van informatieoverdracht via het Internet. WWW-2 is dus in eerste instantie een macro-economisch gegeven, maar de literatuur kan er net zoals de eindgebruiker zelf, mee van profiteren.

Naast de explosieve ontwikkeling van allerlei sociale netwerken (Myspace, Facebook) waarbinnen auteurs kunnen gaan 'netwerken', contacten en opportuniteiten uitwisselen los van hun geografische situatie, is er al vlug een hele blogcultuur ontstaan waarin omtrent het literaire wordt 'gepost' zoals dat dan op verfoeilijk metaforische wijze heet. Er wordt helemaal niets naar een bestemming verstuurd. Wat er in feite gebeurt, is dat diverse individuen op virtuele locaties achter diverse URL's (Uniforme Resource Locator) tekstuele bestanden in een database invoeren en openstellen voor eenieder die daar middels zoekopdrachten vanachter zijn terminal kennis wil van nemen. Bestandsuitwisseling, niet meer maar vooral ook niet minder dan dat.

Ook hier merken we dus dat door de literaire gebruikers het wezen van de gebruikte publicatietechniek aanvankelijk niet als dusdanig herkend wordt. Dat geldt uiteraard voor zo goed als iedereen. Vertel aan een willekeurige blogger dat zijn praktijk eigenlijk neerkomt op invoer in een publiekelijk raadpleegbare database en je maakt veel kans om op een verwilderd beoogde "Huh?" te stranden. Voor een gewone blogger maakt dat

allicht ook niks uit. Maar voor iemand die uit hoofde van haar passie met tekst bezig is?

Heeft het, met andere woorden, dan wel nut om die (bloggende) auteur met dat eigenlijke van zijn productie te confronteren? Wel, misschien heeft dat toch zin als je merkt dat er in de praktijk eerder tegen de aard van het beestje wordt ingeschreven dan dat de potentiële voordelen ervan worden uitgebuit, dat een beter begrip misschien voor een meer vruchtbare praktijk⁴ kan zorgen, en dat er hier en daar misschien een nieuw besef kan groeien. Het besef namelijk dat we misschien de statische referentieerbaarheid en het objectmatige van het Boek als bruikbaar idee dreigen kwijt te raken, maar dat we ondertussen wel de onmetelijke rijkdom van het dynamische tekstverloop, onder meer via Internet, kunnen winnen.

Deze tekst, die we hier hoognodig moeten afsluiten, wil alvast de deur naar die onmetelijke potentie op een kiertje zetten en enkele ideeën aanreiken die misschien wel vanzelf tot een positieve evaluatie van de mogelijkheden kunnen leiden. Want van die negativiteit ten opzichte van het prominent hedendaagse karakter van literatuur bedrijven via internet, een negativiteit die zoals we hier menen te hebben aangetoond au fond enkel teruggrijpt op een totaal versterkte beleving van het humane en de functie van het auteurschap daarin, daar moeten we met zijn allen nu toch wel hoogdringend vanaf.

1 Louis Armand. *Literate Technologies. Language, Cognition, Technicity*, Litteraria Pragensia, Praag 2006. ISBN 80-7308-138-5

2 Zie o.m. in Gilles Deleuze. *Le Plî. Leibniz et le Baroque*. Parijs 1988, ISBN 2-7073-1182-0, waar hij het monadisme van Leibniz als uitgangspunt neemt voor o.m. een indringende kijk op het machinale.

3 We kunnen momenteel het fundamentele gelijk van Deleuze in die analyse merken in de alom aanwezige praktijk van de extended programming techniek, waarbij met een sterke input van artificiële intelligentie techniek de foutenopsporing en correctie in de programmatie zelf mee wordt ingebouwd, en in de sterk opkomende generische *programmeertechnieken* waarbij programma's toegestaan wordt zichzelf te ontwikkelen tot ver buiten het humane begrip.

4 Sta mij toe hier mijn eigen praktijk als voorbeeld aan te reiken, want met de nodige reserve, voor zover ik weet dus, en ik weet heus lang niet veel van wat er te vinden is, ben ik nog steeds de enige in het taalgebied die consequent het internet echt gebruikt als dagdagelijkse schrijfomgeving, voor louter scheppend werk dan, want redactioneel zijn er natuurlijke meerdere auteurs actief. Internationaal heb ik al wel aansluiting gezocht en gevonden bij bewonderde collega's zoals Lanny Quarles, Allen Sondheim, Sheila Murphy, Leevi Lehto en talloze anderen.

ONAF GEPRAATTE TEKST

Ik schrijf dit stuk in de nasleep van de Amerikaanse presidentsverkiezingen en de overwinning van Barack Hussein Obama, een spektakel dat mij zoals velen heeft meegesleept, en dat ik vooral via internet volgde. Niet alleen kon ik over de vele bizarre wendingen en schandalen op de linkse polemische nieuwsblog Salon lezen, ik zag ook hoe op de netwerksite *Facebook* steeds meer van mijn 'friends' ('friends' waarvan ik er velen nog nooit ontmoet heb, die soms niet meer zijn dan vage collega's) als tweede naam Hussein gingen voeren. Of ik wilde of niet, ik werd deel van de Amerikaanse verkiezingen. Toen Obama won was het ook mijn overwinning. Het kost me moeite in gedachten te houden dat niet Obama maar Balkenende leider is van mijn land.

Het internet schijnt een fundamentele rol te hebben gespeeld bij de organisatie van Obama's campagne als een *grass roots*-beweging. Zijn achtergrond ligt in het 'community organizing' - een specifiek Amerikaanse vorm van sociaal activisme - en internet biedt daarin buitengewone mogelijkheden. Zoals Joan Walsh, hoofdredacteur van *Salon* het in een redactioneel stuk schreef: "The Obama campaign blurred the lines of organizing and media; it activated a new network of people not only giving their credit card numbers but starting blogs; talking back in the comments on anti-Obama stories, wherever they are; evangelizing on Facebook." [1] Twee aspecten wil ik hier uitlichten: ten eerste, dat door op internet mee te doen aan de Obama-beweging je in één geste kunt publiceren en een netwerk kunt opbouwen (de grenzen tussen de media en het organiseren vervagen), en ten tweede dat het publiceren een informeel karakter kan hebben - 'talking back'. In plaats van de vereniging die enerzijds activiteiten ontplooit, anderzijds een tijdschrift uitgeeft dat een ondersteunende functie heeft, verschijnt hier het beeld van een activistisch netwerk zonder centraal orgaan, maar dat is opgetrokken uit - en in belangrijke mate handelt middels - gelinkte informele teksten. Typerend voor dat informele is ook hoe Walsh het citaat hierboven vervolgt: "(But can you all change your names back to your real ones now, without Hussein? I'm looking at you, Dwayne)."

Dichter, criticus en blogger Ron Silliman heeft zich ook op zijn weblog

ingezet voor Obama, en over de laatste fase van de campagne geconcludeerd: “Unquestionably the get-out-the-vote effort was the greatest single act of community organizing in this nation’s history.” [2] Als je het bij Silliman leest, heeft het woord ‘community’ (ik zal het verder in de tekst over ‘gemeenschap’ hebben) een bijzondere lading. Dit omdat hij in zijn kritische opvattingen altijd sterk nadruk legt op de historiciteit van de poëzie, en haar geworteldheid in gemeenschappen van dichters. Een van de consistente verwijten die hij in zijn polemische onderscheid tussen een “Post-Avant”-poëzie en een “School of Quietude”-poëzie (Silliman’s termen voor respectievelijk de vernieuwende en de behoudende, op oude Britse voorbeelden geschoeide poëtische tradities in de Verenigde Staten) maakt aan die laatste richting is haar schijnbaar onhistorische karakter: de *School of Quietude* presenteert ons een kwaliteitspoëzie die als manna uit de hemel lijkt te vallen, en die haar kwaliteit erop baseert dat ze zo treffend lijkt op ons beeld van tijdloze grote poëzie. Ze is niet geworteld in een historische omgeving en neemt geen deel aan een levendige uitwisseling tussen dichters. Zulke uitwisseling vindt wel plaats in de netwerken die je bij de vele vormen van *Post-Avant* poëzie kunt aantreffen. Model hiervoor staat natuurlijk Sillimans eigen ervaring als één van de centrale dichters van de *Language* beweging (afdeling San Francisco), die in het pre-internet-tijdperk in de eerste plaats opereerde als een netwerk van kleine gestencilde tijdschriften, waarin zowel primair werk werd geplaatst als discussie werd gevoerd. Hier bouwden dichters hun eigen gemeenschap en, in dezelfde beweging, hun eigen traditie en hun eigen geschiedenis.

Het internet heeft de mogelijkheden voor het vormen van zulke poëzie-gemeenschappen drastisch vergroot, en het is niet toevallig dat in *Language / Post-Avant*-kringen al vroeg een levendig gebruik van het internet te zien is, zoals de University of Buffalo POETICS Listserv die door Charles Bernstein werd opgericht in 1993. [3] Ron Silliman zelf heeft zijn bekendheid enorm zien toenemen als gevolg van zijn zeer actieve en vaak scherpe weblog, *Silliman’s Blog*. Het interessante daaraan is dat een discussie, die in de tijd van de kleine tijdschriftjes in kleine kring werd gevoerd, nu makkelijk een groot publiek bereik kan krijgen. De informele uitwisselingen waarmee de poëtische gemeenschap zichzelf opbouwt, worden direct gearchiveerd en wereldwijd publiek toegankelijk gemaakt. Zoals bij Obama’s campagne de grenzen tussen *community organizing* en media vervaagden, zo vervagen hier de grenzen tussen informeel contact en publiek handelen, tussen het opbouwen en het boekstaven van een historische omgeving, tussen praten en schrijven.

Een effect van internet op de cultuur in het algemeen, en de poëzie in het bijzonder, is dus dat het militante, al dan niet marginale tendensen een grotere speelruimte verschaft. Maar wat is het effect van internet op de poëzie zelf? Belangrijke effecten zijn natuurlijk te zoeken in nieuwe genres, die het nieuwe medium mogelijk zou maken. Zulke nieuwe genres zijn erg interessant, maar ik wil me hier beperken tot het effect van internet op de ouderwetse geschreven tekst (een 'gedicht', bijvoorbeeld). Ik geloof dat het belangrijkste effect van internet op de schriftcultuur minder te zoeken is in allerhande multimediale mogelijkheden, maar in dat vervagen van het verschil tussen praten en schrijven, informeel en formeel, of ook: afgerond en onaf.

Twee uiterst belangrijke vormelementen van het internet zijn de *hyperlink* en de *reactie*. Hyperlinks hebben het vermogen om alle op internet gepubliceerde teksten onder te brengen in een dicht netwerk van verwijzingen. Ze organiseren het internet volgens het poëtische principe van de associatie. [4] Reacties op weblogs en fora maken dat elke tekst kan worden uitgebreid met nieuwe tekst: de mogelijkheid van het reageren maakt dat elke tekst onaf wordt. Elke tekst was altijd al vatbaar voor commentaar, maar in blogs is dat verschijnsel nog veel pregnanter: onder meer omdat op de meeste blogs reacties verschijnen direct onder de oorspronkelijke tekst, op dezelfde pagina. Reageerders op blogs zijn co-auteurs van een lange tekst, waar ze telkens onderaan nieuwe tekst aan vastknopen. Als zo'n discussie lang genoeg doorgaat, kan het directe verband met de eerste tekst zelfs verloren gaan. [5] Bij de reeks *Gedichten van de Week*, verschenen in de loop van 2007 op *De Contrabas*, was duidelijk te zien wat zoiets met een tekst doet. Gedichten worden vaak direct voorzien van interpretaties of leesstrategieën, en die worden onmiddellijk als addendum opgenomen in de oorspronkelijke tekst. Een afgedicht kan zo onaf worden gediscussieerd. [6]

Beide technieken zijn instrumenten die maken dat elk schrijven het begin kan worden van gemeenschap, dat publiceren *community organizing* wordt. Je schrijft iets, en het wordt opgenomen in een web van links, dan wel in een stroom van reacties: een gemeenschap van andere teksten kan zich rondom je tekst gaan vormen en zich direct aan je tekst gaan hechten, op een manier die bij poëzie in een boek veel minder makkelijk mogelijk is. De afstand tussen schrijver en lezer wordt minimaal, en vaak schrijven de lezers zelfs door aan jouw tekst. Die mogelijkheid tot het vormen van effectieve gemeenschappen heeft dus een prijs: het gaat ten

coste van de afstand die een tekst kan hebben tot de lezer, van de ruimte om een tekst heen. Zulke afstand kan belangrijk zijn: hij maakt dat een tekst kan gaan werken als een obstakel, een ding waar je niet mee kunt onderhandelen, waar je een confrontatie mee aan moet gaan die productief zou kunnen zijn, een steen des aanstoots voor de productie van nieuwe betekenis: terwijl de mogelijkheid van het 'terugpraten' tegen een tekst, de mogelijkheid een tekst direct van interpretatie te voorzien, die tekst dreigt in te kapselen in een sociale omgeving - de gemeenschap van de lezers.

Een ander, maar verwant effect is dat met die gemeenschap (van min-of-meer gelijkgestemden) iets heel anders wordt opgebouwd dan een publieke ruimte - en dat tast de mogelijkheid van internet om als middel voor interventies op te treden aan. Onder publieke ruimte versta ik iets als een ideale agora: een plek buiten, buiten de gemeenschappen waar de samenleving uit bestaat, waar iedereen - of ze nou gelijkgestemd zijn of niet - elkaar treft. De plek waar je winkelt, maar ook waar je tegen dingen kunt oplopen waar je niet naar op zoek was: tegen een demonstratie, tegen iemand die je in het geheel niet kent, tegen het onverwachte. Buiten is waar mensen en gemeenschappen zich kunnen *manifesteren*. Waar dus ook fricties kunnen plaatsvinden, die nieuw denken afdwingen. Publieke ruimte stel ik dus tegenover gemeenschap. In het geval van poëzie kun je dan denken aan het verschil tussen een gedicht op een poster of in een algemene krant, en datzelfde gedicht op een weblog dat alleen de gemeenschap die in dat specifieke blog geïnteresseerd is, leest.

Zulke publieke ruimte is natuurlijk nooit ideaal, nooit helemaal zo neutraal als zou moeten. Hij is altijd al georganiseerd volgens stelsels van identiteiten en herkenbaarheden, en die grondstructuur van de publieke ruimte heeft de macht om aan elk verschijnsel dat zich kan voordoen zo'n identiteit toe te kennen. Daarom is het mogelijk dat een echt spannende kunst (of politiek, of denken...) kan worden ervaren als werkend op het niveau van die structuur van die publieke ruimte zelf. Dan werkt zulke kunst als interventie. Dat kan bijvoorbeeld op een negatieve manier: een kunstwerk onttrekt zich aan bekende bepalingen, het 'doet niet mee' - en kan door die weigering als een provocatie worden ervaren. Of juist door direct die publieke ruimte zelf als materiaal te nemen, de publieke ruimte zo grondig te verkennen dat zijn eigen tegenspraken zichtbaar worden. Dat is wat bijvoorbeeld de *language*-dichter Bruce Andrews (op wiens poëtische ideeën ik in deze alinea leun) lijkt te proberen met zijn extreme meerstemmige poëzie. [7] Of te denken valt aan zekere projec-

ten van de beeldend kunstenaar Jonas Staal, die middels ingrepen in de publieke ruimte (zoals het plaatsen van rouwmonumenten voor de anti-islamitische rechtse populist Geert Wilders), in de media en zelfs in de rechtzaal aan de structuur van die publieke ruimte probeert te raken. Een ander prachtig voorbeeld van een kunstwerk dat de publieke ruimte als zodanig als materiaal neemt, is de performance *Reality Soundtrack* van de Sloveense componist Tao Vrhovec Sambolec, waarin hij een gemeenschap van mensen met ghettoblaster door een stad laat lopen - op die ghettoblaster is muziek te horen die zeer lokaal wordt uitgezonden, en die vooral uit betekenisloos, maar niet onaangenaam, elektronisch geluid bestaat. Die gemeenschap vormt zich rondom wat hij een "semantische stilte" noemt - ze draagt geen herkenbare boodschap uit - maar manifesteert zich maximaal, en vermengt zich met de realiteit van de publieke ruimte - en laat daarbij, in de zeer uiteenlopende (en soms extreme) reacties van de mensen op straat, een verborgen structuur van die publieke ruimte aan het licht komen.

Biedt internet, dat meer in gemeenschappen denkt dan in publieke ruimte, misschien toch vergelijkbare interventie-mogelijkheden? Ik durf het nog niet te zeggen. De poëzie van de Flarf-dichters (die vaak werken met collages van google zoekresultaten) lijkt een voortzetting te zijn van het ultra-meerstemmige project van Bruce Andrews, maar, zoals ik heb betoogd in mijn artikel in *Frame* [8]: Flarf heeft de neiging om meer te werken met links, met verbanden, dan met dissociaties en botsingen - waardoor een effect bereikt wordt dat ik *corruptie* van het tekst-oppervlak heb genoemd (in tegenstelling tot *disruptie*). Een zeer recente conceptuele grap van Stephen McLaughlin en Jim Carpenter wijst mogelijk in een andere richting. Ze verzamelden anderhalf duizend namen van (voornamelijk levende) dichters - veelal dichters die actief zijn in de Engelstalige poëziegemeenschap op internet - en een even grote hoeveelheid computergegenereerde gedichten, en bracht deze verzamelingen samen in een "tijdschrift" met "nieuw werk" van al die dichters. [9] Niet iedereen kon er om lachen. Ron Silliman, die uiteraard in de lijst voorkwam, in het bijzonder niet: hij postte er op vijf oktober van dit jaar een nogal bitse blog over [10], waardoor een lawine van reacties op het project op tal van poëzieblogs op gang kwam - die lawine werd met name zo groot omdat Silliman de complete namenlijst van McLaughlin in zijn post had opgenomen, waarna vrijwel alle (nog levende) dichters op die lijst meteen door een Google Alert op het voorkomen van hun naam in de discussie werden gewezen. Deze ene post van Silliman leverde een ongeprecedenteerd aantal reacties op zijn blog op (waarvan de meesten zich vrolijk

maakten over Silliman's gebrek aan humor in dezen). McLaughlin was er zo, met hulp van een woedende Silliman en Google Alerts, in geslaagd om de poëzie-gemeenschap zelf als materiaal te nemen.

Maar misschien is het zo dat de links en de reacties van internet op een andere manier spanningen kunnen produceren dan de interventies in de publieke ruimte. Netwerken kunnen bijvoorbeeld overlappen. Op de randen van netwerken komen onbeslisbare, instabiele elementen voor. In de nieuwsgroepen van Usenet bestaat het verschijnsel van de cross-post: een discussie wordt in de ene nieuwsgroep begonnen, maar op een gegeven moment worden er andere groepen aan de discussie toegevoegd, waardoor onverwacht verschillende discussie-gemeenschappen met elkaar worden geconfronteerd. In het algemeen kunnen discussies flink meanderen, op drift raken, en daardoor op onverwachte plekken uitkomen. Het ideale internet-gedicht is dan misschien wel een gedicht dat, op een of andere manier, zijn eigen mogelijke reacties bij voorbaat accepteert en anticipeert als oncontroleerbare extensies van zichzelf - een gedicht dat deels wil bestaan uit zijn reacties. Een gedicht bijvoorbeeld waarvan elke regel begint met de woorden "Naar mijn mening" [11].

Verschijselen van drift en overloop zijn mogelijk omdat de gemeenschaps-netwerken van internet nooit helemaal strak gedefinieerd zijn. Internet-publicatie leent zich niet het beste voor het produceren van de Buitens van de afstand of van de ideale publieke ruimte, maar, in de woorden van Erik Spinoy: 'Er is / een buiten buiten / en / een buiten binnenin.' [12] De netwerken hebben geen kern: vaak op zijn best hebben ze een thema, dat in zichzelf de paradoxen en onbeslisbaarheden bevat, die tot drift en overloop kunnen leiden. Om terug te gaan naar de Amerikaanse verkiezingen: wat is eigenlijk het motiverende thema van Obama's campagne? *Change, Yes we can*, terugtrekking van de troepen uit Irak, de middenklasse - maar uiteindelijk was het in hoge mate Obama's persoon. Maar die persoon bevatte onbeslisbaarheden: meest opvallend, natuurlijk, zijn gemengde raciale afkomst. Daarbij was hij niet zozeer tegelijk zwart en wit - niet bezig om twee bestaande identiteits-doelgroepen tegelijk te behagen: hij is eerder noch zwart, noch wit, iemand voor wie de hele rassentegenstelling niet meer bestaat. McCain probeerde mensen bang te krijgen voor het onbekende in deze figuur ("Kennen we de echte Obama?"), daarbij ook verwijzend naar zijn islamitische tweede naam - en prompt ging half *Facebook* zichzelf Hussein noemen. Het netwerk identificeerde zich juist met deze moslimnaam van een niet-moslim kandidaat. Met een onbeslisbaar woord.

[1] http://www.salon.com/opinion/walsh/election_2008/2008/11/06/obama_honeymoon/
De campagne van Obama deed de grenzen tussen community organizing en media vervagen; ze bracht een nieuw netwerk van mensen in stelling die niet alleen maar hun credit card nummers hebben afgegeven, maar weblogs hebben opgestart; die hebben teruggepraat in de reactie-secties onder tegen Obama gerichte verhalen, waar die ook voorkwamen; die de boodschap hebben verspreid op Facebook. (Maar kunnen jullie nu allemaal je naam weer terugveranderen naar je echte naam, zonder Hussein? Ik bedoel ook jou, Dwayne).

[2] <http://ronsilliman.blogspot.com/2008/11/one-great-irony-last-night-was-that.html>
Zonder twijfel was de actie om mensen op het laatste moment tot stemmen te brengen de allergrootste daad van community organizing uit de geschiedenis van dit land.

[3] Zie hierover ook *The Secret History of the Equal Sign* van Barrett Watten, in zijn boek *The Constructivist Moment: from Material Text to Cultural Poetics*, Wesleyan University Press, 2003. Hierin gaat Watten in op multi-auteurschap (dus, 'community'-schrijven), waarbij hij een lijn traceert van de kleine tijdschriften van de vroege Language-beweging tot de POETICS Listserv.

[4] Over de poëtica van netwerk en hyperlink schreef ik eerder in mijn bespreking van de bloemlezing *Bay Poetics*, *History 2.0*, in: yang 2007 nr. 1; en ook in *Totale Verbinding - Flarfen en de mogelijkheid van disruptie in een futloze wereld*, in *Frame* 2008 nr. 1. Beide teksten staan, in overeenstemming met mijn strenge vormbewustzijn, online, te vinden vanaf mijn website: <http://www.xs4all.nl/~sqv>.

[5] Je kunt misschien zeggen dat zoals de associatie de poëtische logica van de hyperlink is, het cadavre exquis de poëtische logica van de *comment box* geeft.

[6] Zeer interessant vond ik de beslissing van Gerrit Komrij om op zijn weblog Lucifer in het Hooi geen reacties toe te staan. Het lijkt me dat het ding waar hij goed in is zulke reacties ook niet verdraagt. Zijn faam als polemist berust op een grote beheersing van een zeer specifieke vorm, waarbij die afstand veruit het belangrijkste element is: zijn toon van absolute verhevenheid, van ironische superioriteit, van waaruit hij alles en iedereen kan aanvallen zonder zelf iets te hoeven verdedigen. Hij kan meesterlijk sneren, maar moet niet gevraagd worden waar hij dan zelf precies voor staat. Daarom mag hij ook als auteur sowieso niet bereikbaar zijn voor de lezer. In de praktijk leidde dit tot een curieuze symbiose met het weblog van De Contrabas. Telkens als Komrij allerlei wilde uitspraken postte, postte De Contrabas een link naar Komrij's blog, waarop de Gemeenschap zichzelf op afstand, op het reactie-gedeelte van De Contrabas mocht gaan organiseren (met reacties als "Als ie boos is is ie boos. Heerlijk" - LTerHeide, 3-2-08 om 21:53)

[7] SV: Now what I'm curious about is that, since you write this way, I read your work and I see that it suggests this infinity of voices, some are hideous and some are funny and some are left-wing, some are right-wing, some are apolitical, all sorts of sexual orientations, etc.

BA: Well that's language-centered. You see language is that collective voice, it is that multiplicity of voices and not just me, the sensitive person.

(SV: Maar wat me nieuwsgierig maakt is dat, zoals je schrijft, ik je werk kan lezen en zien dat je een oneindige hoeveelheid stemmen weet op te roepen, sommige afgrijselijk en sommige grappig en sommige links, sommige rechts, sommige apoliteiek, allerlei sexuele orientaties, ga zo maar door.

BA: *Tja, dat is taal-gericht. Kijk, taal is precies die collectieve stem, is die meervoudigheid van stemmen en niet alleen mijzelf, de gevoelige persoon.*)

(Bruce Andrews in gesprek met Samuel Vriezen: ook te vinden op mijn website)

Zie ook Andrews' essaybundel, *Paradise and Method: poetics & praxis*, Northwestern University Press, 1996.

[8] Zie noot 4.

[9] *Issue 1*, onder redactie van Stephen McLaughlin en Jim Carpenter. Zie <http://www.forgodot.com/2008/10/issue-1-release-announcement.html>

[10] <http://ronsilliman.blogspot.com/2008/10/one-advantage-of-e-books-is-that-you.html>

[11] Flarf-dichter Jeroen van Rooij schreef met Zeg eens: wat in je mond ligt een dichtbundel die iets soortgelijks doet. Veel van de gedichten in de bundel zijn samengesteld uit reacties op gedichten op www.dichttalent.nl - waarbij uiteraard diezelfde gedichten weer werden gepost op dezelfde site, en de reacties op die gedichten ook weer gebruikt werden voor andere gedichten, enzovoort. Zie: <http://jeroen.damarkus.nl/?p=42>

[12] Erik Spinoy, *Boze Wolven* (Meulenhoff, 2002), p. 10.

FILMISCH LEZEN - EEN FLARFESSAY

RUTGER H. CORNETS DE GROOT

Dit stuk is grotendeels samengesteld uit fragmenten van artikelen die ik op het internet heb gepubliceerd, uit bijdragen en reacties op weblogs, en uit sporen van op papier gepubliceerde kritieken en essays op mijn computer. Daarmee is het een fixatie van *freischwebende Intelligenz*, zou je kunnen zeggen, waarvan, volgens de onzekerheidsrelatie van Heisenberg, de plaats plotseling bekend wordt, maar de impuls onzeker, - of ook wel, waarvan het tijdstip van samenkomst zich op een enkel punt concentreert, terwijl de energie ervan twijfelachtig wordt.

Twijfelachtig! Op de plek van dat woord stond eerst 'onzeker', maar omdat ik dat al had gebruikt, zocht ik met een rechtermuisklik een vervangend woord. Dat heb ik niet zelf geschreven, althans niet letter voor letter gespeld: ik heb het gehaald uit de synoniemenlijst die met MS Word wordt meegeleverd. Daarmee wordt het auteurschap van dit artikel zelf twijfelachtig - maar dat was het natuurlijk al, aangezien ik me uitdruk in een taal die in de loop van eeuwen door anderen bij elkaar is verzonnen.

Wat hier dan volgt is een flarfessay op basis van autoplagiaat - een nieuwe naam voor een oud verschijnsel:

'De in dit boek bij elkaar gebrachte opstellen handelen over gedichten van zeer van elkaar verschillende dichters. Een vluchtige blik op de inhoud doet vermoeden dat niet ik, maar de meest willekeurige willekeur deze dichters bijeen plaatste. Een historische lijn zit er dan ook niet in, zelfs geen astrologiese, kosmiesmetaforiese, magiese of alchimistiese. Er zit - en dat is m.i. het aardige van dit boek - helemaal geen lijn in. Het is een labirint uit plattegronden van labirinten samengesteld, labirinten waarvan het de kennelijke bedoeling is dat men er pas uitkomt, wanneer men er zich steeds verder in werkt. Ik weet niet of het mij gelukt is uit die labirinten te komen, maar ik heb ook geen behoefte aan bevrijding op dit punt. Ik ben blij dat ik mijn eigen dwaaltuin uit kan, ik ben blij dat ik leef.'

(Rudy Cornets de Groot, voorwoord tot Labirintek (1968), <http://www.cornetsdegroot.com/vw/labirintek/voornawerk.html>)

Van deze tekst is geen enkel woord van mij; ik heb haar alleen bezorgd, zoals ik hierboven het woord 'twijfelachtig' bezorgde. Maar elk schrijven kan allicht als tekstbezorging worden beschouwd: door bovenstaande tekst te actualiseren maak ik aanspraak op het auteurschap van werk dat niet door mij, maar door mijn vader uit de taalschat werd geplagieerd.

'Vroeger dacht ik: 'Kom, het is maar papier, wat inkt, ik schrijf het maar op, want als het vergankelijke het eeuwig leven niet had, begon ik er niet eens aan'. Met uitgave van *déze* bundel heb ik lang gearzeld. Niet dat hij minder onberaden in elkaar is geflanst dan de vorige - integendeel. Maar juist dat vereist een verantwoording, geloof ik (...). Opnieuw dus stel ik de door mij reeds zo beproefde lezer teleur. Ook deze bundel immers is samengesteld uit voorhanden materiaal. Ik heb nu eenmaal niet eerst een idee om vervolgens de plicht op me te nemen die uit te schrijven. In tegenstelling met Albert Verwey komt bij mij het idee pas met het schrift. Ik schrijf. De ideeën vormen zich niet eerder. De ontsnapping uit het ik veronderstelt niet noodzakelijk eerst een subject en vervolgens een op een doel gerichte beweging, die men verantwoorden kan. Ik ga gewoon op weg, en vind.'

(Rudy Cornets de Groot, voorwoord tot *Contraterrein* (1971), <http://www.cornetsdegroot.com/vw/contraterrein/contraterrein.html>)

Werkt het zo niet bij uitstek op het internet? Men treft een tekst aan, en plakt er zijn eigen tekst aan vast. Zo produceert men tijd: nieuwe reacties duwen de voorgaande naar beneden, terwijl nieuwe posts de oudste zelfs van het scherm en naar de archieven verdrijven. Het is daarbij alsof een filmstrook door een projector wordt gehaald. Waar we voorheen verticaal lezen hadden (poëzie) en horizontaal lezen (proza), daar is nu sprake van een filmisch lezen, waarbij de vierde dimensie ons zichtbaar en tastbaar op de hielen zit. Het virtuele verkrijgt een actuele status: wie er niet op tijd bij was, is een week later al filoloog.

Op *De open ruimte*, de titel van de website op www.cornetsdegroot.com, is de status van de bijeengebrachte teksten anders dan die ze destijds op papier hadden. De ruimte is er veel opener dan die van de bundel *De open ruimte* (1966) ooit kon zijn. Dat boekje was een object met een commerciële, en later nostalgische waarde, dat men op grond van onderwerp, alfabet of andere formele indeling in de boekenkast kon klemmen. Op het internet is de verwevenheid met andere teksten veel groter, doordat andere websites er naar verwijzen, en zoekmachines de teksten op meer

gegevens indexeren dan alleen die beginletter of dat onderwerp:

‘Een publicatie op het internet garandeert permanente aanwezigheid in een veelheid van discoursen. Wie nu op auteurs zoekt als Lucebert, Potgieter, Speenhoff of op de Beatrijs (ik beperk me), komt voortdurend hier terecht; hetzelfde geldt voor termen als ‘astrologie’, ‘troubadourslyriek’, ‘Lilith’ of ‘Indische literatuur’ (ik beperk me opnieuw), om maar te zwijgen van combinaties als *Lucebert + Slauerhoff + Rilke*, of *Poot + Feith + Gagarin*, of zelfs *Freud + Feith + ik*; zoals men weet bezat Cornets de Groot voldoende chaos voor een compleet heelal. Overigens hoeft men het zo dolzinnig niet te maken; ook wie zich beperkt, zal merken dat de genoemde discoursen zijn stempel dragen, of men dit nu aanvaarden wil of niet; in elk geval zal de ‘drangreden [] om mij maar helemaal te negeren’ met deze publicatie minder gemakkelijk te bevredigen zijn dan wanneer men Cornets de Groot in een boek opgeborgen zou weten.’

(‘Verantwoording’, <http://www.cornetsdegroot.com/vw/algverantwoording.html>).

Verskillende toepassingen: tekst, beeld, geluid, pop-ups, een in Javascript geschreven menu, een zoekfunctie, een gehyperlinkte bibliografie, een eveneens gehyperlinkte auteursindex, en hyperlinks die nauwelijks het *top level domain* van de URL verlaten, maar intern essay aan essay koppelen: zo wordt voor deze auteur alsnog het alchemistisch ideaal van een eeuwig levende machinemens verwezenlijkt. Maar wat een verschil met de tijdgenoot van die alchemist: de middeleeuwer, die zijn tekst niet ondertekende, maar zich aan zijn handschrift liet herkennen:

‘Wanneer het ik zich met anderen vermenigvuldigt, is vorm in literatuur niet alleen maar meer een kwestie van een tot het ik te herleiden stijl (taalgebruik, woordkeuze, zinsbouw, beeldspraak, enz.), geen betekenaar van een klein geheim, maar drukt het zich uit in de typografie (...) Pas wanneer de dichter op die manier, via de typografie, zijn werk van een vorm heeft voorzien, kan hij zich uit zijn werk terugtrekken. De vorm, het lichaam van het gedicht, vervangt zijn ik: zijn lichaam, zijn naam, zijn persoon. Men kan dat vergelijken met de Middeleeuwse dichter, die zijn tekst niet ondertekende, maar bij gebrek aan boekdrukkunst wel zelf uitschreef. Hij heeft geen naam, maar hij is te herkennen aan zijn handschrift, d.i. de typografische vorm. Zo ook bij Bert Schierbeek. In het voorwoord van zijn roman *Inspraak* (1970) schreef hij: ‘Ik dank iedereen die in mij gesproken heeft, ook mijzelf en garandeer dat er geen woord van mijzelf bij is.’ Maar het boek werd in fotografische offset gedrukt zo-

als Schierbeek hem zelf op zijn typemachine had geschreven, compleet met zwevende en door elkaar heen getikte letters. Zo heeft ook ieder gedicht in Hans Kloos' laatste bundel Zoekresultaten zijn eigen interpunctie, hoofdlettergebruik en regelval: in elk gedicht spreekt immers een andere stem. In zijn vorige bundel, Het zingen van het ijs (2002) worden de pagina's doorkruist door regels die niet onder elkaar, maar naast elkaar doorlopen en over de paginaranden heenwandelen. En de vroege bundel Voor mevr. en men. Naaktgeboren (1988) bevatte zelfs uitklappagina's om lange regels niet af te hoeven breken.

Inmiddels is er na de boekdrukkunst een nieuw stadium aangebroken. Kloos is een van de weinige dichters die werkelijk de mogelijkheden van woorden op een scherm onderzoekt. De ander is zoals bekend Tonnuus Oosterhoff, van wie het gedicht 'Ik niet meer' in dit verband niet ongenoemd mag blijven: de terugtrekking van het ik is daar visueel in beeld gebracht. Ook bij hem blijkt dat een vermindering van het ik ten faveure van de ander zijn weerslag heeft op de typografie. Er zou een wet uit te formuleren zijn: de vermeerdering van ik tot wereld gaat gepaard met een omzetting van stijl in vorm, in typografie; omgekeerd wijst een overmaat aan stijl op een in zichzelf besloten schrijverschap, op decadentie.'

('Panta Rhei of Herakleitos' slavin', <http://klassiekegedichten.net/index.php?id=100>)

Van identificeerbaar handschrift naar de machine, van 'ik' naar 'meer ik dan ik' zoals Mulisch het lang geleden al noemde: het is duidelijk dat het internet ons van het object en van een daarop gebaseerde economie kan verlossen, en ons die fetisjen en falli - letterlijk, al te letterlijk - nu als voorbijgaande code kan aanbieden. Nam de pornografie niet van begin af aan het voortouw bij de ontwikkeling van het internet? Wie zich afvraagt wat de toekomst van het literaire tijdschrift is, hoeft alleen maar het lot van seksboekjes als *Chick, Candy* e.t.q. te overdenken: blaadjes die in de jaren zestig als spin-offs van ondergrondse, provoïde vlugschriften ontstonden, waarin naaktfoto's als politiek agitatiemiddel werden ingezet. Voor zover ze nog bestaan, is dat omdat men ze ook mee naar bed, de wc of het kantoor kan meenemen, wanneer het netwerk de toegang tot bepaalde sites blokkeert. Dirk Vekemans, veruit een van de interessantste beoefenaren van 'lopende code' op het internet, lardeerde zijn teksten een tijdje geleden met de kreet 'Gratis sex met hete Belgische wijven'. Mocht de rest van de literaire internetgemeenschap het overnemen, dan stuit iemand die op zoek is naar porno misschien nog eens op poëzie, in plaats van andersom.

De rollen zijn in elk geval omgedraaid: voor wie serieus met literatuur wil omgaan zijn de krant, de glossy en het boekenprogramma de inferieure krochten geworden waar kwaliteit het onderspit delft ten opzichte van de marktwaarde van literaire teksten:

‘Adverteerders of niet, niveau of niet - als er iets in de krant staat dat me niet bevalt of als er iets ontbreekt, dan kan ik daar niets aan veranderen. Maar hier kan ik zelf schrijven wat ik graag wil lezen! Kan het mooier? Wie klaagt over niveau moet wat aan zijn eigen niveau doen.’

(Reactie op ‘De verhuizing’, http://decontrabas.typepad.com/de_contrabas/2007/06/de_verhuizing.html#comment-71541918)

De poëziebeoefening op internet volgt zijn eigen gang, en doet er goed aan zich niet te veel aan de voormalige bovenwereld en diens hiërarchische structuren te spiegelen. Wie behoefte voelt aan een poëzietijdschrift op internet, geleid door een strenge redactie, houdt misschien onvoldoende rekening met het open karakter van deze ruimte, de indexeerbaarheid van teksten en de zelfregulatie op basis van wiki-protocollen. Figuren als Dirk Vekemans, Jeroen Mettes en anderen hebben een dergelijke sanctiëring tenslotte niet nodig gehad.

‘Het meest positief onderscheidende kenmerk van deze bloemlezing is dat ze behalve uit bundels en tijdschriften ook uit een nieuwe bron put: die van het internet. Dat pleit zeer voor Breukers als ambassadeur van die poëzie (en natuurlijk voor de Nijmeegse uitgeverij BnM, die ook de Contrabasreeks onder haar hoede genomen heeft). Deze internetdichters, van wie nog geen bundel is verschenen en die mogelijk ook in tijdschriften nog niet zijn gepubliceerd, zijn met deze bloemlezing praktisch en formeel gesproken in één klap gecanoniseerd. Breukers draagt daarmee bij aan de verdere ontwikkeling van wat door Vaessens als een van de fundamentele veranderingen van het literaire veld is aangemerkt: de herschikking van de literaire boven- en onderwereld - met het internet als spreekwoordelijke krocht van de laatste. Wat we hier kortom zien is dat iemand die zichzelf op het internet een podium heeft verschaft - het Contrabasweblog - nu dankzij het daar verworven symbolisch kapitaal (Bourdieu) de poëzie die op dat medium verschijnt zelf heeft weten te consacreran (opnieuw Bourdieu).’

(‘Moderne poëzie als baken tegen de moderniteit’, <http://www.literairnederland.nl/2007/03/2190>)

“De sociologische analyse,” aldus Bourdieu, “is er allerm minst op uit om door de reconstructie van de sociale determinaties waaraan een auteur onderhevig is de schepper van het werk teniet te doen, of het werk te reduceren tot een zuiver product van zijn milieu (...). De sociologie is juist een middel om te beschrijven en te begrijpen hoe een schrijver zich van dat milieu wist los te maken, welke specifieke inspanning hij of zij moest leveren, zowel in verzet tégen als dank zij die determinaties, om zichzelf als scheppend kunstenaar te constitueren, dat wil zeggen als het subject van de eigen creaties. Met de sociologie kan het (...) verschil worden verklaard tussen werken die louter het produkt van het milieu en de markt zijn en werken die hun eigen markt moeten produceren en in die hoedanigheid zelfs kunnen bijdragen aan de transformatie van hun milieu, dank zij de ontvoogdingsarbeid waarvan ze het produkt zijn en die ten dele via het objectiveren van dat milieu mogelijk werd.”

(‘Mandarijnen met maizena’, *Poëziekrant*, jrg. 30, nr. 6, november-december 2006, p. 20-23)

Ten slotte: hoe zullen de letteren bloeien zonder poen?

‘Het lijkt volstrekt redelijk wanneer het belang van Rottend Staal/de Contrabas ten opzichte van andere literaire media ook financieel in een equivalente verhouding zou worden uitgedrukt. Maar of daarom nu de weg naar de beschikbare fondsen moet worden bewandeld is de vraag. Strategisch en politiek gezien lijkt de weg die Ton van ‘t Hof met zijn POD-initiatief volgt, veel aantrekkelijker. Daarmee worden immers twee vliegen in één klap geslagen: de site en zijn beheerders kunnen erdoor worden ondersteund, en in plaats van het risico van inkapseling door literaire machthebbers, zet je die verder buiten spel. Op den duur mag dan blijken wie er eigenlijk wordt gemarginaliseerd.’

(Reactie op ‘Rottend Staal heeft een mecenas nodig’, http://decontrabas.typepad.com/de_contrabas/2006/07/rottend_staal_h.html#comment-19761427)

ARNE SCHOENVUUR

*There was a hunger for the big picture: What does it mean? How do we put it together into a story? Ultimately, everything's got to have a narrative in science, as in life.*⁷

(TOM WOLFE)

HET ONVERTELBARE LEVEN

Gemis.

Wat is gemis? Gemis is wat we niet hebben, wat we niet kennen. Gemis is meteen ook aangeven dat we wel zouden willen kennen, wel zouden willen hebben.

PRISON BREAK SEIZOEN 832

We houden er niet van om iets niet te weten. Als het leven ons een retorische vraag stelt, als het ons met verstomming slaat en ons alle kleren van het lijf ruikt, dan willen we het zo snel mogelijk van antwoord dienen, dan willen we honderduit praten en liefst het laatste woord hebben.

Wat opvalt is dat we nog altijd geneigd zijn om snel een ander de schuld gegeven. Het kwaad, dat waren eerst de nazi's, vervolgens de Russen en de moslimfundamentalisten. Het kwaad, daar deden we met onze democratie niet aan mee. Hoe absoluter het kwaad, hoe onontkoombaar onze eigen goedheid, hoe groter onze eigen onfeilbaarheid.

Je zou denken dat de wereld stilaan beter weet. Je zou denken dat het post-modernisme met z'n verering en waardering voor het persoonlijke verhaal als relatieve waarheid⁸ de wereld wat zelfrelativering heeft bijgebracht.

Nonsens.

We kunnen nog altijd niet op een gezonde manier omgaan met onze onwetendheid. We kunnen nog altijd niet om met gemis.

Als je het zo leest, lijkt het wel alsof we een trauma hebben opgelopen. Het is alsof niet-weten, een gebrek aan inzicht en kennis

⁷ "We wilden dolgraag het grotere geheel begrijpen: Wat betekent het? Hoe kunnen we het samenvatten in een verhaal? In wetenschap moet je, net zoals in het leven, alles uiteindelijk toch zien te vatten in een vertelling (uiteenzetting)." (mijn vertaling)

⁸ Beperkt geldig in tijd en ruimte.

tot niets anders heeft geleid dan miserie. Dat trauma heeft ons afhankelijk gemaakt van desastreuze religies en overtuigingen. Het maakt ons tot vandaag kwetsbaar en drukt ons steeds maar weer op het feit dat we geen controle hebben over dit leven.

Dat trauma is nog altijd niet verwerkt. En dus blijven we onszelf herhalen. We denken “vooruitgang”, maar we lopen in kringetjes. Iedere keer opnieuw zijn we ervan overtuigd dat we vanaf nu de echte Tuin van Eden zullen opbouwen of ontdekken.

En iedere keer opnieuw bouwen we een gevangenis, een nieuwe variant van het panopticon waar we ons soms met liefde, soms met geweld in laten opsluiten, of moet ik zeggen verschuilen?

“In het geval dat de bewoners (van het panopticon, A.S.) gevangenen zijn, dan zullen ze niet samenzweren, zich niet aan een collectieve ontsnappingspoging wagen, noch nieuwe criminele plannen smeden voor de toekomst of gewoon een slechte invloed hebben op elkaar. Gaat het over patiënten, dan vermijd je dat ze elkaar besmetten. Gaat het over gekken, dan is er alvast geen risico dat ze elkaar geweld zullen aandoen. Gaat het over schoolkinderen, dan kunnen ze niet afkijken, heb je geen lawaai, geen gekwebbel, geen tijdverspilling. Gaat het over werklieden, dan vermijd je rumoer, diefstal, vermijd je ook dat ze samenspannen, en heb je geen last van eender welke afleiding die het rendement verlagen, de kwaliteit van de productie verminderen of ongevallen veroorzaken.”⁹

Michel Foucault over de voordelen van het panopticon, een gevangenismodel dat je nog het gemakkelijkst kunt omschrijven als georganiseerde navelstaarderij. Met het oog van een alwetende God in het midden.

Waarom blijven we – vaak in gods- en ‘s hemelsnamen¹⁰ – dergelijke gevangnissen bouwen?

Kennis is controle, begrip. Begrip is nodig wil je juist kunnen oordelen, wil je minder fouten maken en beter overleven.

Als dat zo is, dan denk ik niet dat we al iets uit onze fouten geleerd hebben. Survival of the foolest in plaats van de fittest.

Ik geloof niet dat we ooit aan de kennis-is-controle-is-overleven-gedachtegang ontsnapt zijn. Ik geloof evenmin dat we sinds de Verlichting onafhankelijker zijn gaan denken. De kerken mogen dan leeglopen, maar we zijn religieuzer dan ooit. Ons geloof? De democratie. Onze religie: het rationalisme.

9 Foucault, Michel, *Discipline & Punish: the Birth of the Prison*, NY: Vintage Books 1995, pp. 195-228, <http://www.cartome.org/foucault.htm>. (mijn vertaling)

10 Omdat dit toch het tijdperk is van de *customization* (iPod, myspace, ...) mag u de naam van uw god naar eigen voorkeur invullen.

Geloof is het begin van alles. We veronderstellen iets over deze wereld en we handelen ernaar. Als onze veronderstelling fout blijkt, passen we haar aan. Geloof is best iets goeds. Het brengt mensen samen die dezelfde overtuiging delen, geloof kan ervoor zorgen dat mensen samen iets realiseren, iets veranderen.

Religie is iets anders. Religie is een set van regeltjes waarvan verondersteld wordt dat je ze volgt als uiting van je geloof. Religie is een gemakkelijksoplossing van mensen die een bepaalde overtuiging al getest hebben in jouw plaats. Religie is een uniform. Religie dwingt al snel mensen om samen te blijven, meer dan dat het mensen samen brengt en samen houdt.

Het gaat mis als je religie en geloof met elkaar verwacht.

Het is niet omdat je een uniform draagt, dat je gelovig bent. Het is ook niet omdat je de regels in vraag stelt, dat je iemands geloof in vraag stelt. Alleen is dat onderscheid voor veel mensen heel onduidelijk. Vraag dat maar aan Luther, of aan hedendaagse moslimfundamentalisten, of aan ons, aanhangers van de democratie.

SISYFUS EN OMNIGOOGL

De wereld begrijpen lijkt Sisyfusarbeid. Eindeloos, zinloos.

Met iedere betekenis waarmee we ons wereldbeeld trachten te verrijken en te nuanceren, wordt de wereld complexer, de onmogelijkheid om haar te begrijpen groter en het vooruitzicht van onbegrip bedreigender.

Het internet is dé metafoer bij uitstek van dat verhaal. Als de wereld een schouwtoneel is, dan is het internet het podium waar diezelfde wereld zich vandaag te kijk zet. Het is 's werelds grootste onderneming om zichzelf uit te drukken, en het is meteen ook 's werelds grootste onderneming om haar begrijpelijk te maken.

Onmogelijk? Waarschijnlijk.

Er bestaat alvast zoiets als *net cynicism* en *internet nihilism*.¹¹ Het is de domheid tegen beter weten in: er is zo veel informatie beschikbaar dat er altijd wel iemand zal zijn die het beter weet. Iedereen is per definitie fout. En dus doe je maar wat. Je gelooft maar wat. Je babbelt maar raak. Of je vertrouwt terug op wat voornamelijk de bekende mediamerken en -stemmen je te vertellen hebben.

Internetcynisme en -nihilisme zijn het gevolg van een diepe ontgoocheling. Het internet zou de mensen bevrijden, het zou de kennis democratiseren, ieder individu een waardevol gevoel van bewustzijn en kennis-

11 Lovink, Geert, "Blogging, the Nihilist Impulse", in: *Eurozine*, 2 januari 2007, <http://www.eurozine.com/articles/2007-01-02-lovink-en.html>

controle geven.

In plaats daarvan is het een onoverzichtelijke rotzooi geworden (*bubble*) waar we ons enkel met selectieve doofheid en blindheid een weg door kunnen banen.

Uiteraard heb je ook tegenstemmen, mensen die wel degelijk geloven dat je de gigantische, alsmaar groeiende¹² hoeveelheid informatie die het net is, kan beheersen en aanwenden voor iets nuttigs.

Wil je dat kunnen, dan moet je eerst en vooral af van het klassieke beeld van informatieorganisatie. Gedaan met de metafoor van het geordende kaartenbakje. Gedaan met de metafoor van de bibliotheek. In het tijdperk van de Petabytes (1 Petabyte = 1.000.000 Gigabytes) heb je een nieuwe technologie nodig én een nieuwe metafoor, al was het maar om die technologie te bedenken.

“Het Petabyte-tijdperk is anders omdat ‘meer’ ook anders is. Kilobytes bewaarde je op floppy disks, megabytes op harde schijven, terabytes op disk arrays en petabytes worden opgeslagen in clouds (wolken). Tegelijk met die vooruitgang hebben we ook moeten veranderen van analogie om te begrijpen hoe we data organiseren: van de kaartenbak over de bibliotheek naar de – wel, euh, tja voor de petabytes bleek dat we nog niet over een geschikte analogie beschikten.”¹³

Gelovige van dienst is Chris Anderson, de hoofdredacteur van het toonaangevende technologieblad *Wired Magazine*. In zijn geruchtmakende editorial *The end of theory. Will the Data Deluge Make the Scientific Method Obsolete?* toonde Anderson zich duidelijk een onvoorwaardelijke fan van Google, vooreerst omdat ze bij Google begrepen hebben dat er zo veel kennis in de wereld is dat we ons er niets bij kunnen voorstellen en dat dat ook niet hoeft. Je hoeft de wereld niet te begrijpen voor je ermee aan de slag kunt gaan. De uitleg volgt later wel.

“Informatie op petabyteschaal is geen kwestie van een eenvoudige drie- of vierdimensionale taxonomie of orde, maar wel van statistieken die voorbij gaan aan dimensies. Petabyte-informatie vraagt om een totaal andere aanpak, één die vereist dat we ons losmaken van het idee¹⁴ dat data iets is dat we kunnen visualiseren in zijn geheel. Het verplicht ons om data eerst wiskundig te bekijken en er daarna een context voor te creëren.”

12 Sommige mensen spreken van een ‘levende’ massa informatie omdat de informatie zich steeds in veranderende vormen organiseert / georganiseerd wordt.

13 Anderson, Chris, “The end of theory. Will the Data Deluge Make the Scientific Method Obsolete?”, in: *Edge*, nr. 248, juni 2008. <http://www.edge.org/documents/archive/edge248.html> Oorspronkelijk gepubliceerd in *Wired Magazine*, nr. 16, 2007. (mijn vertaling)

14 Anderson spreekt van een “tether”, een soort leiband, ketting.

“De basisfilosofie achter Google is dat we niet weten waarom een welbepaalde pagina beter is dan een andere; Als de statistieken van de binnenkomende links uitwijzen dat het zo is, dan is dat voor Google goed genoeg. Semantische of oorzakelijke analyse zijn overbodig. Dat is ook de reden waarom Google van de ene taal naar de andere kan vertalen zonder de taal echt te kennen (geef Google identieke hoeveelheden data om van te vertrekken en de zoekmachine vertaalt van Klingon naar Farsi, net zo gemakkelijk als het van Frans kan vertalen naar Duits). Dat is ook de reden waarom het advertenties kan linken aan bepaalde content zonder enige kennis van of veronderstelling over wat de advertentie betekent of waar de opgezochte content echt over gaat.”¹⁵

In maart van dit jaar verwoordde het hoofd van Googles onderzoeksafdeling Peter Norvig het nog als volgt: “Alle modellen zijn fout. En je hebt ze hoe langer hoe minder nodig om te slagen.”¹⁶

Als je het zo leest, lijkt het wel alsof we eindelijk volwassen geworden zijn, alsof we ons trauma van gemis achter ons gelaten hebben en we eindelijk ons eigen verhaal kunnen schrijven zonder ons over te leveren aan dogmatische systemen.

Het lijkt veelbelovend, maar het beangstigt me ook.

Je hoeft inderdaad niet alles weten om ervoor te gaan. Soms moet je gewoon vertrouwen op je eigen software, op de genialiteit van je eigen - vaak onbegrijpelijke systeem - voor alles duidelijk wordt. Het is aannemelijk dat Einstein al een idee van de Relativiteitstheorie voor hij haar kon bewijzen. Het is net zo goed dat Copernicus wist dat de aarde niet plat kon zijn, nog voor hij het goed en wel kon aantonen. De eerste mens op de maan? Hetzelfde.

Waarom zou een model niet kunnen werken voor je het begrijpt? Per slot van rekening zit de hele wereld zo in elkaar.¹⁷

Maar leven zonder model betekent dat je de geborgenheid, de zekerheid en de voorspelbaarheid van de systemen die we kennen doelbewust op de helling moeten durven te zetten. Het betekent dat je ervoor moet gaan, gewoon de mogelijkheden moet verkennen.

Tot zover ben ik nog bereid om mee te gaan.

Wat me meer angst inboezemt, is dat Google de status van onfeilbaarheid krijgt. Of zoals cultuurfilosoof en internetkenner Nicholas Carr het omschrijft:

¹⁵ idem

¹⁶ idem.

¹⁷ “Reality, with all its ambiguities, does the job just fine. It may be that our true destiny as a species is to build an intelligence that proves highly succesful, whether we understand how it works or not.” (Dyson, George, in *Edge* 248, <http://www.edge.org/documents/archive/edge248.htm>)

“Google (...) heeft sterke messianistische neigingen. Het is de Omnigoogle er niet om te doen om tonnen geld te scheppen; de Omnigoogle heeft een missie, namelijk: informatie vrij beschikbaar maken voor de mensheid. En het is overtuigd van zijn eigen gelijk, van zijn rechtschapenheid. Als je vandaag tien jaar vooruitkijkt vind je dat ofwel geruststellend ofwel beangstigend. Het hangt er maar van af hoe je het bekijkt.”¹⁸

Het hangt er maar van af of je gelooft dat honger naar kennis tot verval leidt of niet (denk maar aan de Zondeval).

Wordt Google en met Google het hele internet ons nieuwe panopticon? Nu al richt zowat iedereen die iets te weten wil komen over de wereld zich tot het internet, en hun eerste aanspreekpunt is Google.

Anderson en Norveg geloven niet dat het zo'n vaart zal lopen. Google verwerpt alle systemen. Punt uit. Google is zelflerend. De kracht van Google, zo beweren Norveg en Anderson, ligt in de hoeveelheid informatie, “the wisdom of the crowds” waar Google gebruik van kan maken. Google leert van die crowds hoe fouten uitgevlakt moeten worden en vice versa.

Google is geen systeem. Google is een voortdurend veranderend model, sommige wetenschappers spreken van een levend wezen.

Googles sterkte is meteen ook Googles grootste zwakte. Want informatie die niet in Google ingevoerd wordt bestaat niet. Google kan maar modellen ontwerpen en voorspellingen maken op basis van de informatie die er is. Wat computers genereren is hoogstens waarachtige.

Anderson en Norveg gaan ervan uit dat dat genoeg is. Dankzij het internet heeft Google toegang tot zo veel ogen en oren dat het werkelijk alles weet en dat het toch op z'n minst voorspellingen kan doen van trends en tendensen, dat het modellen kan aanbieden die werkbaar zijn. Die informatie moet opnieuw geïnterpreteerd worden. En hoe groter de waarachtigheid waarmee voorspellingen gebeuren, hoe gemakkelijker ze geaccepteerd worden zonder ze te moeten interpreteren, want hoe kleiner de statistische foutenmarge.

En daar knelt het schoentje.

Ik wil Google het voordeel van de twijfel gunnen al was het maar omdat het programma het meer dan ooit mogelijk maakt om gelijkgestemden te vinden. Als iemand dezelfde overtuiging heeft als jou en daarover schrijft, dan kun je die in principe vinden, ook al woont die aan de andere kant van de wereld. Mensen die je overtuiging delen, zijn belangrijk. Ze moedigen je aan om je ideeën te verkennen, om verder te gaan met wat je doet. Google kan je helpen om te ontdekken dat je mening ertoe doet,

¹⁸ Carr, Nicholas, “The Omnigoogle”, http://www.rougthtype.com/archives/2008/09/google_at_10.php (mijn vertaling)

dat je met je verhaal niet alleen staat in deze wereld.

POËZIE, DE MEEST NOODZAKELIJKE BUG

Er is echter één iets waar geen cloud of Google een antwoord op kan bieden. Google leert ons niet omgaan met gemis, Google leert ons niet hoe we moeten omgaan met wat we niet kennen, wat we niet weten. Google alleen kan ons niet leren hoe we het trauma van onze onvolmaaktheid en onze onwetendheid kunnen verwerken.

Als je je afvraagt waarom poëzie vandaag nog betekenis kan hebben, dan ligt daar misschien wel het antwoord.

“Eén van de dingen waar poëzie toe bijdraagt, is begrip. Daar hoort eigenlijk al bij dat je poëzie op het eerste gezicht vaak niet begrijpt. Zelfs al lijkt het van wel, is zo'n eerste indruk nogal eens bedrieglijk. ‘Lees maar, er staat niet wat er staat,’ zei de toch alleen maar in allerbegrijpelijkst Nederlands schrijvende Martinus Nijhoff al.”¹⁹ Herman de Coninck in *Over de troost van pessimisme*.

Poëzie draagt bij tot begrip, maar niet om controle te hebben, niet om te oordelen, maar om je oordeel over de wereld zo lang mogelijk uit te stellen. Volgens De Coninck komt er een ander oordeel in de plaats: “of het goeie of slechte poëzie is.”²⁰

Is poëzie dan bezigheidstherapie voor gevorderden? Is poëzie een luxe die we ons in het alledaagse leven maar moeilijk kunnen veroorloven?

Ik geloof net als De Coninck dat poëzie een noodzaak is. Poëzie laat ons begrijpen dat we niet begrijpen. Ons huidige begrip is doorspekt met onbegrip en daar kunnen we niet zomaar eender wat mee aan. “Op een kapotte weegschaal kun je ook niks afwegen.”²¹

Die onwetendheid, die ontbrekende kennis beschrijven is niet voldoende. Daar houden filosofen zich wel mee bezig.²² Uitdrukking geven

19 De Coninck, Herman, “Over de troost van pessimisme”, in : *Het Proza 1*, samengest. en verantw. door Paul de Wispelaere ism Jeroen de Preter, p. 12

20 Idem, p. 18

21 Idem.

22 In *Madness & Civilization* beschreef Foucault die onwetendheid als Unreason, de antithese van Reason zeg maar. Unreason was een onkenbare, immer achteruitdeinzende massa die eender welke blik ontwijkt. Alleen in de kunst laat ze een schim van haar schaduw zien. In zijn boek verwijst Foucault uitgebreid naar Los Caprichos, de etsen van de Spaanse schilder Goya. In zekere zin is de grot van Plato ook een metafoor die zinspeelt op een dergelijke onwetendheid en een onvermogen tot begrip.

aan haar bestaan, haar een gelaat geven en haar onontkoombaar maken²³ evenmin. Google gebruiken is per definitie de confrontatie aangaan met je onwetendheid.

Wat poëzie doet, is troost bieden. Daar is het poëzie om te doen. Poëzie maakt iets van dat onbegrip, poëzie is een menselijke poging om onbegrip een betekenisvolle plaats te geven in de wereld.

Enkel poëzie kan met recht en rede vragen hoeveel stilte kost en er nog een mooi antwoord op formuleren ook. Geen Petabyte aan informatie en geen supercomputer die je hiervan een zinvol model kan geven.

Vraag eens aan Google hoeveel stilte kost?

Poëzie is wat Google onvolkomen maakt en aanvult. Poëzie, dat zijn de missing links, de doelbewust gegenereerde errors, de hacks van 's werelds meest ingenieuze vorm van artificiële intelligentie ooit verwezenlijkt.

Poëzie vrijwaart zelfs binnen Google het recht om vrijuit te denken en te spreken. Poëzie vrijwaart het recht om te ontsnappen uit eender welk panopticon en om je blik te verleiden om eens de andere kant op te kijken, door het raam, over de omwalling, weg van alle verheerlijkte navelstaarderij.

Poëzie herinnert er ons aan dat we niet gemaakt zijn om stil te staan, niet gemaakt zijn om ons neer te leggen bij wat ons gezegd wordt dat er is.

Poëzie is hardop vragen.

Poëzie is de belichaming van datgene wat nieuwe ideeën mogelijk maakt.

Poëzie is een welgemeende *fuck you* tegenover iedereen die het laatste woord wil hebben.

Poëzie is - misschien meer nog dan andere kunstvormen - een noodzakelijke aanvulling op alles wat de wereld begrijpelijk maakt.

Poëzie verantwoordt dat Google op sommige vragen geen antwoord heeft.

“L’homme doit créer sa propre essence.”

En poëzie is het perfecte excuus om nog een eeuwigheid bezig te blijven.

²³ Haar onontkoombaar maken dat doet Google ook. Alles weten is onmogelijk.

VRAGEN OF IETS (DICHT)KUNST IS, IS VRAGEN OM MOEILIKHEDEN

Over Nederlandstalige flarf

TON VAN 'T HOF

Enkele jaren geleden vroeg ik me af of flarf zou verglijden of een blijvertje zou zijn²⁴. Het omstreden poëziefenomeen was toen nog uitsluitend een Amerikaanse aangelegenheid. Intussen wordt de collagetechniek ook door Nederlandstalige dichters toegepast. In dit artikel zal ik de Nederlandstalige flarf introduceren.

Flarfdichters verwerken internet zoekresultaten in hun gedichten. In het begin schreven ze als daad van verzet tegen malafide uitgeverspraktijken aanstootgevende en infantiele poëzie, maar geleidelijk aan werden de dichters ambitieuzer en werd hun werk serieuzer. De laatste jaren hebben verscheidene Amerikaanse flarfdichters bundels in gedrukte vorm uitgebracht, waarin niet alleen het 'politiek incorrecte' wordt verkend maar ook 'zeer charmante flarf' voorkomt, evenals flarf met pathos en 'spektakel kitsch'²⁵. De storm der verontwaardiging die zij aanvankelijk met hun werk opwekten is ondertussen wat gaan liggen. Met de groeiende aandacht voor flarf van gevestigde critici als Ron Silliman en Kenneth Goldsmith lijkt de canonisering van deze avant-gardebeweging langzamerhand in gang te worden gezet. Zo schreef Goldsmith onlangs het volgende: "Today, we have immense information moving capabilities at our fingertips and new movements like Conceptual Writing or Flarf are the correct responses for our time. If writing is not taking these new conditions into its poetics, it simply cannot be considered contemporary."²⁶

NEDERLANDSTALIGE FLARFDICHTERS

Ook een aantal Nederlandse en Vlaamse dichters voelt zich aangetrokken tot flarf. Via internet waaide het fenomeen over en begin 2006 verschenen op websites en blogs de eerste Nederlandstalige flarfsels. De aantrek-

24 Flarf, Ton van 't Hof, 2006, <http://decontrabas.typepad.com/dekleinezaal/2006/02/flarf.html>

25 *Poëzie voor klotzakken?*, Ton van 't Hof, 2007, http://decontrabas.typepad.com/de_contrabas/Flarf_lezing.pdf

26 *Conceptual Poetics: An Editorial Pause*, Kenneth Goldsmith, 2008, http://poetryfoundation.org/harriet/2008/06/conceptual_poetics_an_editoria_1.html

kingskracht van flarf blijkt niet steeds gelijk te zijn. Erwin Vogelesang, die zich sinds kort met flarf bezighoudt, omschrijft hem als volgt: ‘Je hebt een soort afstand tot de bouwstenen, die me bijzonder aanspreekt, omdat juist die afstand vrijheid schept.’ Hans Kloos stipt in een lezing het botsen der betekenissen aan: ‘Incongruente tekstflarden worden door hun opeenvolging gedwongen juist wel te congrueren waardoor een sterfbedfoto ineens iets met een leuke band te maken krijgt en een deegworst een verband aangaat met Alzheimer. Dat prikkelt de verbeelding en soms ook de lachspieren.’²⁷ Ikzelf ben vooral gefascineerd door de ‘barokke uitstorting van vuilnis, waarbij “vuilnis” staat voor zowel het gebruik van aanstotelijke taal als voor maatschappelijke misstanden, die regelmatig in flarfsels aan de kaak worden gesteld.’ De aantrekkingskracht van flarf is dus divers. Het flarfprocédé kent ook geen vast omschreven regels, er is géén manifest of gemeenschappelijk poëticaal idee (flarf is dan ook geen conceptuele poëzie). Iedere dichter duikt op zijn eigen wijze met behulp van zoekmachines in de taalbrei van het internet. Het verwerken of ‘patchen’ van de vangst gebeurt eveneens telkens op een verschillende manier. Dit leidt, zoals u hieronder zult zien, tot flarfsels met een eigen signatuur.

Mark van der Schaaf is een Nederlandstalige flarfdichter van het eerste uur. Zijn snel evoluerende werk wordt gekenmerkt door een lyrisch ik dat met zachte stem zijn verhouding tot de ander en het andere onderzoekt, waarbij het ‘andere’ ook regelmatig de poëzie zelf betreft:

De resultaten zijn gegroepeerd

Ik heb eens gedanst in een schreeuwballetstuk
jouw verhaal brengt die ervaring weer helemaal tot leven.
Grappig, dacht ik, zij gaat hetzelfde bos in

ze grijpt iemand (liefst een ouder iemand) op straat vast
en schreeuwt in zijn gezicht. Tja, ik ben fysiek
niet sterker dan mijn honden

dit toveren is eigenlijk ook geweld
want er gaat zeker een dreiging van uit

zij zei: Wir sterben niemals aus.
Eén ding wat zeker is, in mijn hart
zul jij altijd blijven voortleven

²⁷ Kloos in *flarfland*, Hans Kloos, 2007, <http://home.hetnet.nl/~kolos/flarf/index.htm#begin>

ik heb jou tötgeliebt.

Is dat een leuke afwijking
of gewoon een lage opleiding?
Het signatuurtje spreekt voor zich.
Ik ga je zeker bij de links plaatsen.

De beweegredenen van Jeroen van Rooij om tot flarf over te gaan zijn ideologischer getint dan die van de meeste andere Nederlandstalige flarfdichters. In een interview²⁸ zegt hij: 'Mijn flarf laat juist zien hoe Google en de uitingen die het selecteert ideologisch geladen zijn. Heel erg ideologisch geladen zelfs. En dat die ideologie *Das Kapitalismus* is.' Door zoekresultaten 'kritisch' in te zetten wil Van Rooij de achterkant van het 'vooruitgangdenken' tonen als 'een hopeloze strategie om je eigen tekortkomingen te camoufleren of te overschreeuwen.' De volgende regels zijn afkomstig uit zijn gedicht 'Onderhand wel bijna dood ja':

Heb jij deze verwoestende woorden ooit gehoord:
Welkom bij Paradisio Bambolino! Uw babyspecialzaak
is door de navelstreng gekropen en heeft zichzelf geworgd.

Een interessant flarfproject is van de hand van Nanne Nauta. Hij haalde de *Universele verklaring van de rechten van de mens* door de zoekmachine en stelde uit de zoekresultaten nieuwe artikelen samen. In deze artikelen, die in *Krakatau* werden gepubliceerd, laat Nauta woorden en zinsdelen onverwachte verbindingen met elkaar aangaan, die soms hilarisch zijn en dan weer tot nadenken aanzetten:

Artikel Zesentwintig

Renate's vijfjarige dochtertje is meervoudig gehandicapt en volgt daarom speciaal onderwijs, maar niet altijd tot genoegen.

ER MOET IETS GEBEURD ZIJN.
Zo heeft de buurvrouw tegenover Joop een
Kinderdagcentrum en woont Wupke met haar ouders in een hut,
zo'n aanpassing uit zelfbescherming.

Een paar boten verder is er ook de mogelijkheid van het drie

²⁸ *Dichten als doctor Frankenstein*, Willem Bongers & Dennis Dams, 2007, <http://www.tijdschriftvoors.nl/artikelen/jeroenvanrooij.pdf>

gangendiner, dat noemen we in de onderwijswereld adaptief onderwijs.

Het zijn ondernemers die de wereld veranderen.

Van Ruben van Gogh is een flarfgedicht te vinden op een *Gesamtkunstwerke* dat hij met beeldend kunstenaar Jason Eden maakte. Het kunstwerk stelt anderhalve been voor en bestaat uit stukjes tijdschrift en filmposter. Ergens halverwege las Van Gogh de woorden 'informatieve dinosauriër', die hij vervolgens als zoektermen gebruikte. Uit de zoekresultaten 'componeerde' hij het gedicht 'Opzet', dat daarna op het kunstwerk werd aangebracht. Het procédé leverde prachtige regels op als 'DNA-strengen zijn aangevuld met die/ van huppelende elfjes./ Wat zit er onder?'

'Ik zal mij niet blindelings tot het flarfen bekeren,' schrijft Hans Kloos, 'maar ik kan me goed voorstellen dat ik het procédé zo nu en dan zal gebruiken om te kijken of er iets werkbaars uitrolt dat ik geheel volgens eigen maatstaven naar eigen hand kan zetten.' Het levert, als hij het doet, onvergetelijke regels op, zoals deze (bij het zien van een 'sterfbedfoto'): 'het klink misschien vreemd/ en ik wil het lijden/ zeker niet wegcijferen hier,/ maar meld oma uiterlijk 13 april aan.'

Sven Staelens is, voor zover mij bekend, de enige Vlaamse dichter die serieus flarft. Op zijn weblog *letter.s* geeft hij zijn visie weer: 'Want flarf is en blijft poëzie. In beginfase verschilt de flarfdichter niet van de traditionele dichter: hij vertrekt van een beeld, een citaat, een woord, van de inspiratie van het moment, al dan niet binnen een voor hem belangrijk thema. Waar de traditionele dichter voornamelijk datamining toepast op zijn brein, zal de flarfdichter zijn startpunt gebruiken in zoekmachines op het www. Het spel van connecties, connotaties, intertekstualiteit, verschuivingen en permutaties (technieken van de traditionele dichter) wordt dan gespeeld met wat beschikbaar is in de paginacontent van de zoekmachine. De flarfdichter gaat in andermans clutter op zoek naar wat relevant (of juist irrelevant) is voor de creatie van zijn gedicht.'²⁹ Onlangs verschenen in *Kosmose* flarfwerk van Staelens, waaronder dit gedicht:

29 *vijftig jaar*, Sven Staelens, 2008, <http://svenstaelens.wordpress.com/2008/08/13/vijftig-jaar>

Bijtluststimulerende middelen

86, OPUS 74 -

gepatenteerde letters verboden
azijn en suiker en mooie rode wijn
als stenen flessen en kruiken
de frees helemaal tilt
absolute integratie als
levensvatbaarheid verorberd

wat zijn jouw spinnekopgevoelens,
Charlotte aux fraises

Wie vertrouwd raakt met het werk van Nederlandstalige flarfdichters, waartoe ook nog Willem Bongers en ikzelf behoren, herkent gemakkelijk het individuele handschrift, de keuzes, toonzetting en eigen stem van iedere dichter. Daarin verschilt flarf geenszins van 'zelfgemaakte' poëzie. Afgezien van het gebruik van zoekmachines lijkt er geen gemene deler te zijn. Iedereen heeft zo zijn eigen pretenties. Een opvallend verschil met Amerikaanse flarf is overigens de afwezigheid van politiek incorrecte, aanstootgevende gedichten. Ze komen in het Nederlandstalige flarfoeu-vre nauwelijks voor. Ik weet niet of dit met een zekere schroom te maken heeft of met desinteresse. Erwin Vogelesang zei laatst over deze vorm van branieschopperij: 'De lol gaat er dan snel af.'

Ik wil besluiten met een gedicht, waaraan de titel van dit artikel is ontleend, uit de nu al klassieke flarfcyclus van Jeroen van Rooij, *Zeg eens: wat in je mond ligt*, waarin hij 'lezerreacties' op dichttalent.nl heeft verwerkt:

Vragen of iets (dicht)kunst is,
is vragen om moeilijkheden,
al eeuwen wordt daarover gesproken,
kunst of niet. The greatest love. 2006.

The greatest love - Liefde voor je kind
van dit moment en tevens

liefde in opdracht is geen liefde
en zeker ook geen kunst, denk ik.
Ik heb beter van je gezien/gelezen cor.

Ik, bijvoorbeeld, kan en mag liefhebben
zoals ik dat wil, kan en mag, maar
dat deze ontstolen is door de kok
van het schip. Ook als je gek doet.

Warme liefdevolle groetjes,
Sunny Mark.

In 2009 zal bij Uitgeverij De Contrabas een bloemlezing verschijnen van
Nederlandstalige flarf, waarin nieuw werk wordt opgenomen van Willem
Bongers, Ruben van Gogh, Hans Kloos, Nanne Nauta, Jeroen van Rooij,
Mark van der Schaaf, Sven Staelens, Erwin Vogelezing en mijzelf.

GEDICHTEN UIT HET BRAKKE VERSLOG

<http://www.brakkehondblogt.be/blog/het-brakke-verslog/>

ANDRÉ VAN DER VEEKE

DODEMANSSLAAP

Mijn vader als schim,
nu eens klein als een zaadcel,
dan weer de dode reus in bed
die mij niet herkennen wil

Voor het eerst zullen we, maar nee,
het is afgelopen met hem
Zijn gevouwen handen negeren me
terwijl ik zijn verleden streel

Weekhartige man om bang van te worden,
grommend in zijn dodemansslaap
Pijnlijke vluchtwegen onder een laagje
camouflagecrème weggewerkt

Eindelijk bevrijd van zijn mannelijke blik
noteer ik: verlaten, ingevallen wangen
(Nachtelijke hellehonden en koelcellen
bewaken het uitvaartcentrum)

Broze foetushouding verdwenen
Wenkbrauwen geschoren, horrorvoeten
onzichtbaar, neus geslepen
(Ik erf zijn voeten, zijn wenkbrauwen)

Kist blank, standaard, zes handgrepen
Bekleed met satijn en altijd oorlog
(Ik mis hem, mis hem alsof hij
nooit mijn vader is geweest)

JULIËN HOLTRIGTER

DÉJA VU

Ik schel, een luikje gaat open. Ik meld mij
- ik ben die en die.

Een huisknecht geeft mij te kennen: Mijnheer is
op reis. Wel heeft hij een boodschap achtergelaten.

Opzij van het huis staan ramen wijd open.
daar staat een opgemaakt bed. Ik klim

snel naar binnen, ga liggen en kijk naar
de roerloze bomen. Dit uur niet herhaalbaar,

niet ergens anders te halen, dit licht als een ingreep,
niet flitsend maar pijnlijk omzichtig in mij gelegd.

Terug is nooit een probleem.
Buiten het hek vraagt een man mij de weg.

DELPHINE LECOMPTE

ONVOLTOOID

Al mijn avonturen in verleden tijd
mijn avonturen, stel je daar maar niet te veel bij voor
toeristen bekogelen met wijnappelsienen
waarom wijnappelsienen? Hoor ik je vragen
maar zulke vragen stelde wij ons nooit
mijn hond, mijn nicht en ik.

Onze zogenaamde weeskinderlijke lichamen verkopen
aan dikke Duitse toeristen
nog zo'n avontuur dat even zoet
en later nogal wrang smaakte
ik ben niet gemaakt voor het avontuur
moest ik in een anonieme bezemkast concluderen.

Mijn hond is gestorven
mijn nicht is getrouwd
ik zit nog steeds in de bezemkast
haren eten en vlekken tellen.

DE DIEREN IN MIJ

Terwijl mijn lichaam jonge dieren opneemt
die dartelen in weiden naast
club copacabana en naast de graven van
naamloze Amerikaanse soldaten
blijf jij mijmeren over
de frituur die je vader overliet aan je jongere broer.

Mijmeren is het juiste woord niet
nijd verwringt je gezicht en je nagels
krassen zijn naam in mijn witte buik
de naam van je Vader die
gestikt is in het sleutelbeen van een konijn.

Mijn lichaam nestelt zich op
een strak georganiseerde insectenkolonie
en jij ploft op mij
gewild onbevallig deadweight.

OUDERS WAREN IDOLEN

Toen ouders idolen waren en
knikkeren een wetenschap was
huilden mijn boxer en ik
naar hele duinen en halve manen.

Toen idolen iconoclasten waren en
wetenschap nog poëtisch was
rolden mijn boxer en ik
van besneeuwde duinen naar bebaarde mannen.

Toen bebaarde mannen schurken waren en
besneeuwde duin mijn indianennaam was
plantte ik een schaar in het hart van de boxer die
mijn beste vriend was.

ADRIAAN KRABBENDAM

THESEUS IN DEN VREEMDE

I

voorbij de venen wacht de veerman
met de doffe ogen op de komst
van wie dan ook het maakt
hem geen verschil

het muntstuk heeft z'n glans verloren
onwillig siert het mijn gebit
ik spreek hem zonder klanken aan
de boot vertrekt we moeten gaan

2

het ijle glijden door het strakke veld
waar slangen schuifelen
door brak en dampend afvalwater

de veerman zwijgt.
er is hier geen verdriet.

ik ben de dode reisgenoot.

3

in het soort duister waarin men niet ziet
ziet men niet alleen niet, ook woorden
nemen de vorm aan van beelden en drog
wijkt kunstlicht voor houvast en been

alles is binnen, buiten bestaat niet
je bedient je van andere knoppen
en tentakels, en wat je ook denkt
altijd al dacht, verzinkt in het reukorgaan

4

ik voer de streng de tempel in
en licht me bij met wat je gaf

wat me te wachten staat toont zich
in spiegels, treedt terug

en komt me
brullend tegemoet

de geur verraad je, het is
het woud waarin ik maanden

dwaalde, ooit

nu ik terug ben, herken ik niets
dan deze geur, weet niet waartoe

ik leerde ademen
ik sta rechtop:

hier is de stier

met deze bijl had ik nog niet gehakt

5

in de smalte van de dwaze lucht
waar de maan haar uitgekauwde ronde doet
leerde ik wat de wind doet met het gras
vergeefse rozen strooiend
over de voetstap van de tijd

haar lichaam
of wat ik daarvoor hield
de huid gespannen als een paukenvel
verzekert van de trefzekerheid
van mijn voorzegde dood
die ik zo wenste en vervloekte

en bang te zijn hierin
en dit te weten

GEDICHT

hoe kun je tegen elkaar strijden voor elkaar als de nacht dient om het licht van de dag te vergeten terwijl de sterren en de maan net het omgekeerde beweren? wat herinnert er nog aan het strelen wanneer we in onze schaafwonden blazen? zijn het misschien kussen om de pijn te susen? een zwijg-stil-toe-laat-me-niet-boos zijn? als je struikelt onderweg, is de hele weg ernaartoe dan ook tevergeefs geweest?

het zal zijn of het zal niet zijn. als je stilstaat. de haren die de wind ontwart zullen straks gegeseld worden door de hagel, het is dezelfde wolk die lief en leed met je deelt. eerst nog gleeed je zacht wiegend met het hoge gras in de weiden links en rechts van je door de velden over het zacht meanderende paadje, het grind ging met een verliefd zuchtje weer achter je liggen.

kijk je nu eens gaan. je trapt en trapt en trapt en trapt, het pad klampt zich aan de berm vast om niet onder je gebeuk te bezwijken terwijl de lucht kolkt alsof de hemel en de aarde tegelijk zullen opensplijten en je regelrecht de afgrond in stort. je was een ruiter op een galopperend paard, je bent een mug in de hals van een dolgedraaide merrie. hetzelfde paard, hetzelfde pad, dezelfde ruiter.

wanneer de inkt verbleekt, dooft het licht in de pagina. het blad is amper nog goed voor een bootje, gefrommel met veel te weinig hoekjes en kantjes, beheersing uit respect, zeg maar. zeg maar niets. dat is al meer dan genoeg. maar als de letters verdampt zijn en het boek uitgesproken is, zal de wereld dan zonder verhalen zijn? het is niet omdat een punt je zin stokt, dat de rest moet zwijgen.

laat ik je eens liefhebben. laat ik je loslaten. laat ik niet molenwiekkend achter je aanhollen, graaiend naar je stuur, een tikje hier, een tikje daar, op zoek naar evenwicht, laat ik maar voor je zorgen door je de wereld te laten. geen kussen meer najagen, als een kind de vlinders in een zomerstorm. de handen laten zakken. zakken. even tot jezelf komen, je sleutels vinden. ermee rommelen, wat geld, een beetje goed geluk, wat dromen van een glas bier op een terras dat nu nog aan de andere kant van de wereld ligt, maar straks alweer een halfuurtje van hier.

ik zie je vechten. laat het een dans zijn, probeer ik. laat het de vrije loop zijn, op goed geluk. laat het de beklimming van de mont ventoux zijn aan het einde van een superspannende tour de france en ik de enige toeschouwer. laat het maar zijn wat het is. het is zo al gek genoeg. wat is gek genoeg? wat is gek genoeg? ik zie hoe de prikkeldraad naar je enkels graait. ben ik de enige die dit ziet? ik zie hoe de populieren op knappen staan om je één voor één te vermorzelen.

in het diepst van mijn gedachten. daar kom je enkel jezelf tegen. geen jan zonder vrees. geen held. geen spieren geen vernuft, geen slavenvolk om je sterk te maken en je te verstoppen in een burcht. noch troje. noch paard. noch helena. al heb je haar schoonheid wel. en het gevoel dat je enkel de mijne werd als ik je mocht schaken. laat ik van je houden, maar dan zonder n met open einde je weet wel niet hoe dat gaat.

je neemt een bocht. een hoekje om. aan de einder (waar zeg je) slaat de bliksem in, ik weet het zeker, hij miste je op een haar. een uur later kom ik naast je staan. je fiets staat heelhuids tegen de muur geparkeerd. een slot als teken van bewaring. waar was je toen ik je nodig had? je nipt aan een fruitsap. je mond en ogen - een beetje zon in tegenlicht - in echo.

hier. toen daar.

praatjesmaker.

PHILIP HOORNE

SHAKERMAKER

De rood- en blauwgedopten nodigen uit:
bottel onze trots, regel ons debiet.
Alles goed en wel, alleen heren vul ik niet.

Zouden zij?
No way! Alleen mijn esprit is ziek.
Fantastomanische perversie is mijn vakgebied!

Mijn lol des levens lengt zich aan
zolang de voorraad schiet.
Schol! Gezondheid! Prosit! Alstublieft!

Morgen is het zomer, dan staan de arenscharen droog.
Ze zijn op mij – le roi soleil:
Hopeloos! Stapelverliefd!

JOHN SCHOORL

LEEGGELOPEN KROKODIL

Ik zag een begrafenisstoet,
Opgehouden door
Een vuilniswagen.

De dode was een
Gelovige uitbener,
Met een rode reiskoffer.

Tussen de naar binnen
Gekieperde vuilnis,
Lag een leeggelopen krokodil.

Alles dat omhooggaat,
Laat ergens los.

DIRK VEKEMANS

60/32

Een trede lager is het beeld,
versluisd in de geur
van zachte zeep en lijf,

het glijden over het chroom
van de leuning, de opwaarts
zwevend neergelaten
slanke hand

een oogwenk hangende,
verscherpt door een plotse inval
van licht op de leuning
van het soort
dat zich niet noemen laat
of van de god de naam wil dragen,

stokt & dreigt dan
je in je val, het in je haast
ternauwernood de neus aantippen
van de treden die je liever
overslaat, te vellen,
je als een kattenjong ter dood
op de blauw gevlamde steen
te laten smakken

van de inkomhal,
waar het zich balde
& wonderlijk tot de woorden
ontplooid :

de weg omhoog, omlaag,
is één & dezelfde.

uit: *121 manieren om Heraclitus te lezen*

KEES KLOK

VERANDERING VAN WEER

Op het einde van de dag
als de terrassen vol zijn
het kantoorvolk
zich huiswaarts haast
en de zon naar de overzijde
van de rivier zakt
vult de stad zich met leegte,
begint het hart uit de zomer te wijken,
worden woorden klanken.

Het is de tijd waarop je
uitgesproken over straat gaat
zoekend naar wat voorbij
maar blijvend is
dat zich spiegelt in die
ene late zonnestraal
die wordt weerkaatst door
het water van de haven.

Een korte schittering die je nog scheidt
van de naderende winter.

STEVEN GRAAUWMANS

MY LAND

Het ligt vol aan mijn natte voeten
bloot aan het schuim 's ochtends
Net voor ik wakker word
loop ik rondjes rond de wereld

Het is ijskoud (je moet een ijsbeer zijn)
Ik was mijn gezicht in het wak
poets mijn tanden
leg mijn haren goed geplooid
in de spiegel nadien vlak

me slikt, me
tussen vissen spuwt, me
vleugels meet om broedplaatsen te zoeken
op kompas

Ik vertrouw op

de geur: rot plankton

het geluid: een trein zonder reizigers

de droom: het licht tussen gordijnen

FORENS

Hiermee kun je goed leven,
de draaideur vangt je tactvol op.

Mensen die glimlachend 'hi' of 'hallo' zeggen,
ze versmelten tot een zachte crème op je huid.

Vergaderruimtes met ordentelijke ventilatiesystemen
geven je geen energie, maar slokken het ook niet op.

Kijk nou! Kadetje van de zelfbediening;
alweer het driehoekje kaas dat eruit steekt.

Verbeterpunten die je neuriënd in mails tikt.
Machinesoep slurpend op 'verzenden' klikken.

Aan het einde van de dag een gevoel van trots
over de onbekritiseerde gang van zaken.

In de trein naar huis je vingers die het genot zoeken,
verlekkerd wrijven over het zwarte leer van de koffer.

En niemand, nee niemand,
die dit ragdunne geluk van je af wil pakken...

SYLVIE MARIE

AANKOMST

alleen bleke sterren bewaken
me nog in deze steeg drie huizen
naast het huis alsof vlak voor mijn
aankomst iedereen afsprak
alles uit te knippen.

en dat ik met de fiets op de keitjes
de stilte in scherven doe kletteren,
kleinere wezens moeten me
wel haten.

na de sleutel in en uit de deur,
de lamp, de tanden, de pyjama
en de pil, ben ik daar. boven

lig jij al, de ogen krampachtig
dicht en kreunend alsof iets
in je dromen je niet zint.

je doet alsof, ik zie het wel.

(nietes.)

VERTROKKEN

op een dag was je vertrokken
zonder je glas leeg te drinken, ik
in de keuken, het water in de hand, deed
het bij het mijne. en dat ik dan geen onderscheid
meer kon maken tussen het ene en het andere,
verbazend. hoe vertederend dat kijken soms
naar het versmelten van dingen. zo moet jij ook
hebben gedacht toen je vader met
zijn vrachtwagen en je moeder
over kanker, je de ene pot
as bij de andere goot.

JABIK VEENBAAS

HERINNERING AAN ELVIS PRESLEY

augustus 2007, herdenking van de sterfdag van Elvis Presley

wat was amerika toch oud geworden oud
de dikke man die naar oorlogen rook oud
de make-up op het oude meisjesgezicht
en het pak dat niet meer smetteloos wit was
en de bakkebaarden die net iets te lang waren
en het overhemd dat net iets te ver openstond
en de taarten met veel te veel glazuur de maffe
bijbels met de vreemde vlekken

misschien kwam het door de moeheid van de verlaten
veranda's van de eindeloos eindeloos lange
wegen in de buitenwijken van de grote
treurige auto's

toch wisten ze het allemaal nog er was een lied
dat hun moeders neurieden hun moeders die heel vroeger
het ging over een jongetje dat met zijn broertje speelde
en allemaal hadden ze zo graag gewild dat hij dat
dat hij dat had gezongen

WAAROM IK TOCH NIET SLAPEN KON

waarom ik toch niet slapen kon de nachtwind
joeg mijn voeten als grauwe onweerswolken
over de duinen, de razende zee in. ver weg
deinden touwen en planken, lang geleden
een schommel geweest. daar zag ik mijn liefste
met witte haren wiegen, in haar schuimkoppen
verschrompelde ik. dreef toen mee met de
vuile vogels van het avondnieuws, zwoegde
door tankerafval naar het strand: lichtzinnige
waan van een wereld die rustte (een bed)

FRED PAPENHOVE

ZESTIENDE AUTOBIOGRAFISCHE LEUGEN

Bij een verre nicht is er een verlangen naar lijden, ze verafschuwt de tamme formule waarmee ze opgroeit. Heupwiegend bekeert ze zich tot het christendom; haar drang maakt een einde aan de onrust in haar hoofd.

Ze is uit onvoorspelbaar hout gesneden, zodra iets vaste vorm aanneemt slingert ze van idee naar idee. Het christendom is te afwachtend, een verre nicht stort zich heupwiegend op een artistiek leven. Ze wil de wereld herscheppen, houdt van nieuwe vergezichten en omringt zich met verf en doek.

Ze doet een onverwachte uitval naar haar spiegelbeeld en haalt zichzelf met open armen bin-nen. Een verre nicht weet dat ze daardoor kwetsbaar wordt, maar ze wil haar vleugels uitslaan en grote verbintenissen aangaan. Hartstochtelijk zoekt ze, de nieuwsgierige buitenwacht wacht af. Een verre nicht verkleint zichzelf tot beeld en komt nauwelijks meer buiten. Aan schipperen doet ze niet, ze snijdt zich af van de wereld, verschaft zichzelf weinig ruimte en wordt in de ogen van haar medemensen merkwaardig.

Bij een verre nicht breken 's nachts barbaarse krachten los, ze staat in haar tuin of op de weg, waar ze schreeuwt over ruiters die uit het westen komen. Een verre nicht heeft haar lijden gevonden, geen doek wordt gevuld, haar geest heeft zijn positie veroverd.

WIM BRANDS

HUN GEHEIM

Deze steen, waarop haar voeten al jaren rusten,
elke zondagmiddag aan de rivier,
haar benen zijn te kort,

is zijn teken van liefde –
ze was kwaad toen hij de witte steen
voor het eerst uit de achterbak tilde

maar zo was zijn teken van liefde,
precies zoals een fout dat kan zijn:

een steen door het ijs zodat
de ratten kunnen ademen.

MAARTEN INGHELS

NIEUWE KLINKER

Ik schrijf je tot een nieuwe klinker die ruikt
naar jong gras, met een onbestemde kleur
maar prima op de kast staat, in een vaas of
tussen boeken. Je akoestiek klinkt prachtig naast
andere letters, nooit extreem zacht of kwaadaardig luid.
Jou gebruik ik het meest, mijn mond loopt van je over,
mijn pen drinkt gulzig je bloed. Je bent het ontbrekende
brokstuk in de taal, een robuuste tafel waar met servet
aan wordt gedineerd, met eerbied voor spelling.
Aan het einde van een zin vang ik je licht
in een woord, als een caleidoscoop draai ik je
alle kanten op. Ik wacht nog op dat ene gedicht.

MENNO VAN DER BEEK

TOHU WA BOHU

De ruimtevaart komt langzaam binnen het bereik van iedereen. Hoog tijd voor een experiment met een bemande vlucht, die niet veel hoeft te kosten

want onze man komt niet terug. Hij is de uitkijk die in een rechte lijn vertrekt. En langzaam went aan het idee dat hij van alles is verlost.

Al na een jaar is hij het zonnestelsel uit en dan begint het wachten. Of hij ook iets ziet.

Wij denken vaak aan hem. Hij kijkt naar buiten maar vanzelfsprekend horen wij hem niet

want er is geen contact. Dat is te makkelijk.

CHARLES DUCAL

ONDER DIT SPREKEN

hangt mijn lichaam in het klein.
Ik heb mijn stem niet losgekregen.
Mijn handen kunnen wel bewegen,
maar op de wijze van een proefkonijn.

Het spreken houdt ze aan de lijn.
Ik voel het trekken aan mijn schouders :
geen wil of leidraad, maar iets ouders,
een in het donker vastgebonden sein.

Vandaar dit bange, dwang geworden rijm,
een tang om mijn verrekte schedel,
die almaar voller wordt en almaar breder,
hoewel ikzelf nog steeds verklein.

HOND

Beneden wilde hij dit lichaam zijn,
gehoorzamend de stok, de ketting en het hok,
de geest tot tam geslagen vlees herleid,
nooit hoger dan het kruis diep in haar rok.

Zo kwam hij terug, de zoon van God,
en werd herkend op ieder scherm,
de leiband om de hals, en hij verlostte ons,
zijn volgelingen, van wat eenzaam was en ver
en leerde ons verliefd te worden als een hond
op deze vrouw, dicht bij de grond.

CHARLES DUCAL

VOOR NA DE DOOD

Als het gedicht u bekoort, bedenk dan
dat het gemaakt is van dode dagen,
van drankzucht, maagzuur, een vuile tafel
waarop een leven, ad nauseam.

En dat het zingt is niet meer dan wat klank
die bedekt, zoals men een laken legt
over een lijk, het wekt nieuwsgierigheid
alsof toch iets bloot kon gelegd,

iets zuivers, voorbij het zweet en de stank
dat zin geeft aan dit geschrijf, deze dwang
zich op te stapelen voor na de dood.

Zolang er leven is, is er hoop.

ONDERMENS

Er is ook een god van het afval,
een god van de mislukking, het schuim,
die op de dag zonder getal
de mens heeft geschapen die kruipt,

de zelfbesmeurde engel die in de hof
is achtergebleven en weet
dat hij niet meer is dan slijk, dan stof
en uit verachting is gekneed.

Hij heeft de appel nooit gegeten
die te rotten ligt onder de boom,
hij heeft zichzelf nooit willen meten,
hij heeft geen kennis van de droom.

Hij is het wezen van de nulde dag
dat evengoed bemint en schrijft
maar als een zweetgeur of een huiduitslag,

en altijd heeft de stok gelijk.

.

MINNAAR

Hoe ben ik zo weinig geworden? Het krijt
van de schepper ligt dik op mijn huid.
Ik kreeg lucht, ik kreeg honger, de kruik
was nooit leeg, de dood nooit vlak bij.

Waarom liever de stal dan de wei, de mest
dan het mos, de roest dan het stuifmeel?
En zoveel liefde waar ik in en uit gleed,
zo wijd en zo vloeiend. En ik, zo nauwgezet?

Hoe ben ik zo weinig geworden, het hart
als een inktvis zo koud in de borst?
Waarom, als zij haar kleur op mij morst,
voel ik mij vuil, aangerand,

of er slijk in mijn mond?

UIT VREES

Als er een deur is om binnen te komen
moet er een deur zijn om weg te gaan.

Mogelijk ontlijst en behangen
en voor alle zekerheid op slot gedaan.

Laat nooit een hond in de kamer,
zijn ongeduld krabt het hout bloot.

Veeg nooit het stof van de kranten,
wie ze leest raakt in ademnood.

Al de tijd die daarginds is verstreken
is toen je binnenkwam uitgewist.

Al die tijd bleef de radio spelen
en bij het liedje hoort nooit een gezicht.

Als er een deur is om binnen te komen
moet er een deur zijn om weg te gaan.

Je mag ze vinden, maar maak ze niet open.
Mogelijk is dit je enig bestaan.

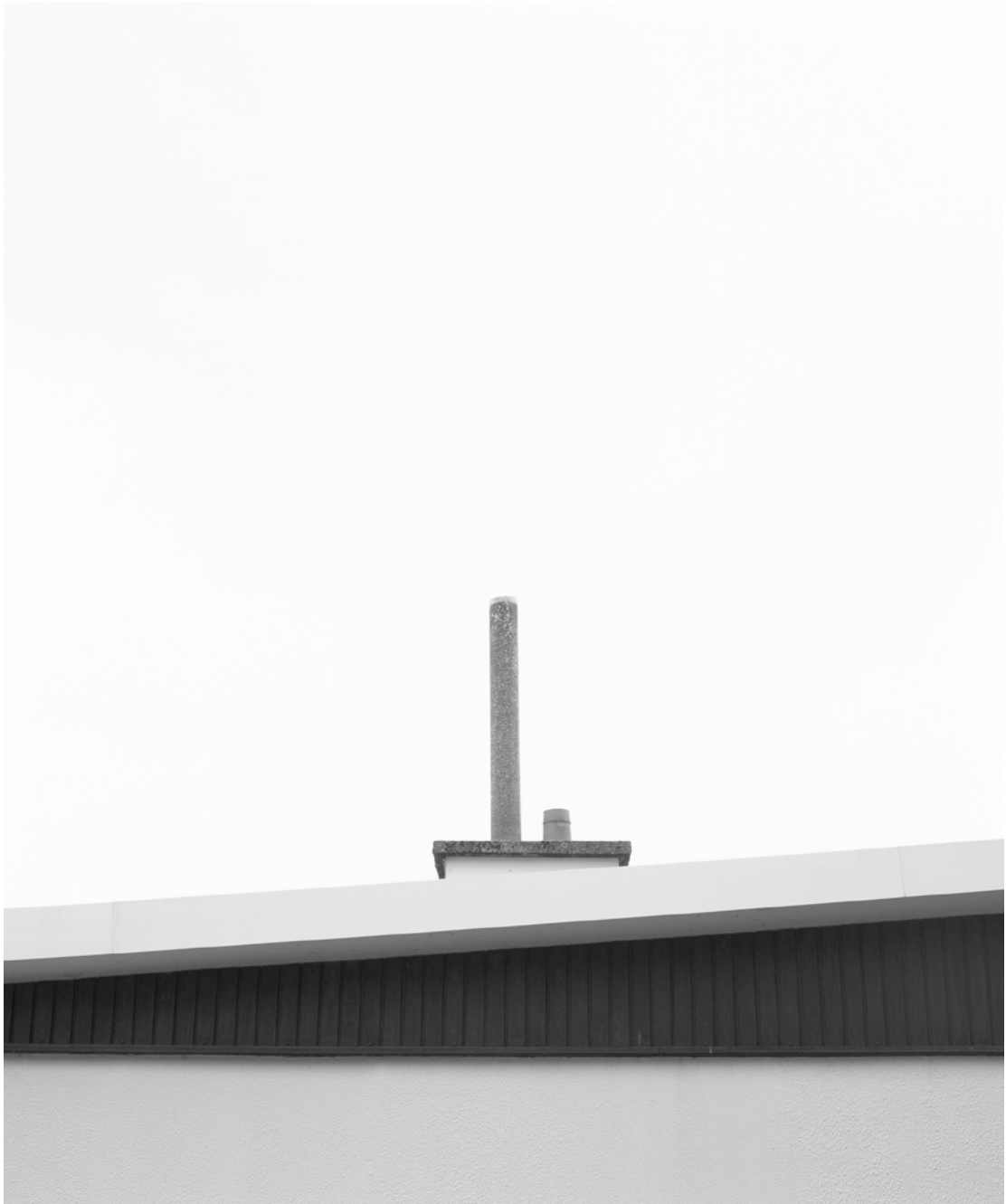

WINNAAR VERHALENWEDSTRIJD

RECEPTIE # 9

TIM VAN STEENDAM

De slogan KIJKEN NAAR DE TOEKOMST komt in een helder en futuristisch lettertype en consequent terug op de uitnodigingsmail, de festivalbrochure, de toegangsbadge, de persaccreditatie, de balpennen in de promostand en de website. Het doordringt de genodigden van het Europees Festival voor de Televisiekunsten van die boodschap nog voor ze één voet in het Palais de Sulmont hebben gezet, een uit de rotswand gehouwen gebouw van een onbestemde schoonheid dat onrecht wordt aangedaan door de laaghangende nevels die van over het aanpalende kristalmeer aandrijven met een droefheid die de glans van de twee aartsengelen in het timpaan ontnemt waardoor deze twee gezanten van het verleden neerkijken op de vijfhonderd en nog wat bevoorrechten die daar naar de toekomst komen kijken en aantreden in volgorde van belangrĳheid in een vijf uur durende processie die na een brij van vergaderingen en repetities is gegoten tot een ceremonie protocollaire die zo strak zit als de balzak van een eenzame stier.

‘Wat kost het je om het gaspedaal tot de bodem in te duwen?’

Maxwell wacht tot de getinte ruit helemaal in de tussenwand is verdwenen om zijn Puertoricaanse vinger tegen de rand van zijn chauffeurspet te tikken en te zeggen: ‘In ruil voor uw kast in Mauritius trap ik hem door de bodem, mijnheer De Vries.’

Als Maxwell lacht schuift zijn snor heen en weer op zijn bovenlip, dat is ook de reden waarom hij is aangenomen.

Uit zijn deel van de wagen golft vrolijke muziek, iets met een gedempte soulbeat, rechtdoor en onbezorgd.

‘Zet die beat eens wat luider.’

Duval sluit zijn ogen en rust zijn hoofd in de emoelederen kuipsteun, een wijsvinger trommelt de basnoten van de pianosolo mee. De zanger heeft het over een berg, over de beklimming en de afdaling ervan. Duval denkt dat het over de algehele zinloosheid gaat, maar het kan evengoed over hoop gaan. Wat doet het er ook toe?

Het spervuur van flitslicht ketst af op de kogelvrije ramen. Het rumoer zwelt aan per astrofysische eenheid. De wagen komt nu helemaal tot stilstand.

Om tegemoet te komen aan hun fantasie sluiten vele mensen de ogen, Duval opent het portier van zijn limousine. Hij weet dat de waarde van de foto's per uitstappend lichaamsdeel stijgt. Hij zal jennend met zijn rechtervoet beginnen en eens die diep in het rode tapijt verzonken is, komt de rest van zijn been en tenslotte schenkt hij hen zijn hele begeerlijke lichaam.

'Zo moet je het doen,' mompelt hij. 'Traag en beheerst. Je geeft ze nooit meteen het volledige plaatje.'

De lucht is breekbaar en licht weerkaatsend. Wie goed kijkt kan zichzelf erin zien.

Mannen en vrouwen en mannen die eruitzien als vrouwen zullen hem dingen vragen en daar zal hij op antwoorden, naar waarheid. Of niet. Zoveel denkt hij daar niet meer bij na.

Hij zal de arduinen trappen opgaan, voorbij het cordon van journalisten, van mensen die vragen stellen.

Hij zal Dwight McAllister van Tame The Dog Productions de hand schudden en Linda t'Jans van DW Consulting complimenteren met haar druiventrosvormige tiara.

Hij zal de neobarokke trappen van de Salle Cérémonielle afdalen. In het vlakke centrum ervan zal een metershoge ijssculptuur staan, twee androgyne en naakte figuren die elkaar verdringen om een bol die centimeters boven hun uitgestrekte vingertoppen zweeft. De twee bikkelende figuren zijn met glazen precisie uitgekerfd, mysterieus, zoals die bol die draadloos boven hen uit hangt.

Uit het beschilderde plafond zal een kraanmond steken. Iemand zal het hendeltje opendraaien en het zal *waauw* en *aah* en *daar is hij dan* druppelen.

Hij zal de kaakgewrichten horen jakkeren, het monotone gezoem herkennen, de zompige lucht doorkruisen, zwanger van vluchtige indrukken en andere anorganische verbindingen die aan de huid kleven en iedereen, werkelijk iedereen zal iets te zeggen hebben.

Duval neemt een kanten tissue uit zijn binnenzak, neemt zijn bril bij de hoornen brug en veegt zijn lusteloze voorhoofd af. Hij steekt het tissue terug en voelt het geruststellende geritsel van de toespraak die hij die middag bij elkaar heeft gepend.

Aan zijn rechterzijde zullen Larry Kreutzfeld van Tv Mob Productions, Berend Hoornsma van Endemol Productions en Suzy Lemarre van Playe-rish Productions een verbeterd gevecht leveren om een plaats binnen zijn perimeter.

'Fantastische bril,' zal Suzy zeggen. Ze zal haar asymmetrische cocktailmouwen volgens een bepaalde wiskundige formule waterpas hangen.

‘Ik vind ’em waanzinnig knap,’ zal Larry zeggen terwijl hij zijn bloeddende lip dept.

‘Hij heeft een intellectueel bruggetje.’ Dat is Berend.

Aan zijn linkerzijde, in de gebroken schaduw van één van de zes champagnepiramides, zal hij zijn financiële directeur Don Olivieiri herkennen. De man van de directe toekomst.

‘De benen dragen de glans van de overwinning met zich mee.’

‘Hij moet eerst en vooral klasse uitstralen, vind ik. Afgelijnd, brede schouders, natuurlijk stijlvolle benen.’

‘Absoluut, absoluut het eerste waar ik naar kijk. De benen, hoe ver glijden ze door? Hoe verdwijnen ze in de body, met welke scharniertjes hangen ze vast? Pertinente vragen bij een eerste ontmoeting. Ik kan er dossiertjes over aanleggen.’

‘Dat doe je dan?’

‘Ach, het deert me niet hoor. Dat geef ik graag toe. Zulke dingen durf ik wel in een schriftje kwijt.’

Zij hebben allemaal het woord account in een of andere overzeese samenstelling op hun gelamineerde visitekaartjes staan. Zij beheren de verbindingen, zij beheersen het netwerk en kennen het jargon van huigklanken en spelen de blokfluit als dat nodig is, ze grijpen uit eender welke tijdsperiode om de account te plezieren tot ze gaan kruipen en ze hun voornamen met uitwerpselen op de muren schrijven.

‘Schriftje?’

‘Nou goed, schriftjes.’

‘Voornaam, achternaam, datum, afkortingen?’

‘Jij stelt wel heel concrete vragen.’

‘Stiekem op het toilet bijschrijven?’

‘Nou durf ik denken...’

‘Ik ook!’

‘Jij ook. Wat leuk. Begon ik net te denken dat ik de enige normale was van het gezelschap.’

Tohiko Koniwa van Tarento Productions zal met Jacob Melstein van futuremediaproductions.nl aan de pandapaté staan, kleine cakekleurige hapjes die in evenredige delen worden gesneden door een jonge kerel wiens jukbeenderen glimmen in het bamboelicht. Tarento Productions aast immers op de aandelen van futuremediaproductions in BGD.

‘Zo leren we elkaar weer wat beter kennen.’

‘Kleine dwangetjes, maakt een mens weer menselijk.’

‘Einstein kon geen kousen aan zijn voeten verdragen.’

‘Kijk eens aan.’

‘Andy Warhol goot wodka in zijn parfumverstuiver.’

‘Een tante van mij stapt elke avond drie keer rond de keukentafel. Achterwaarts.’

‘Het zijn gewoon van die dingetjes.’

‘Dingetjes.’

Tohiko Koniwa zal Melstein laten voor wie of wat hij was om zich verder door het hoge gras te bewegen, heen en weer spiedend met zijn schubbige roofdierogen. Hij zal geruisloos in de nabijheid van Gieke Brentjens sluipen, de programmadirecteur van RTL 4. (Haar privé-gegevens zijn te koop bij gespecialiseerde bedrijven, van een goedkope beschrijving van haar nachtjapon tot een peperduur naslagwerk over haar ontspoorde gokverslaving.) Koniwa weet dit. Hij is op de hoogte. Hij is beslagen in dit soort van bedrijvigheid, dat zal je zien, als je goed oplet tenminste, aan de manier waarop hij onafwendbaar op zijn doel afgaat. Hij zal haar langs achter besluipen, naar haar oorschelp happen en in dezelfde beweging vragen of ze geïnteresseerd is in een zakenlunch in een casino naar keuze om uiteraard geheel op kosten van Tarento Productions enkele tintelende productiebeschouwingen naast elkaar te leggen.

Zo zou hij het toch gedaan hebben.

Brentjens zou met haar ogen knipperen, alsof ze die betrapte glans van haar hoornvlies wilde vagen, de inwendige afweging maken of dit chantage was of niet en dan Koniwa terug het veld insturen met hetzelfde knikje dat ze de croupier toewierp als de tafel al lang was leeggelopen en zij aan haar zoveelste daiquiri begon.

‘Iedereen heeft wel een dingetje. Vertel op, wat is je dingetje?’

‘Toon ons je dingetje!’

‘Gewoon, een neurosetje. Poe-hoe, sla me maar.’

‘En dus schrijf ik het op.’

‘Het is belangrijk, dat kan je niet ontkennen.’

Elke vlieger op dit strand wil in de lucht blijven. Ze zoeken allemaal de wind op. Is het een landinwaartse, een landafwaartse of het darmgas van een kolonie meeuwen, dat deert de vleugels niet. Op die hoogte is moraliteit nogal vluchtig.

‘Quoterend of louter beschrijvend?’

‘Toen ik net begon durfde ik soms pagina’s uit te wijden. Dan nam ik zonder schroom afstand van het fysieke, vervloog ik in ellenlange besprekingen met kleine cirkeltjes rond woorden zoals bedachtzaam of tantrisch.’

‘Ik hou meer van schetsjes.’

‘Pen?’

‘Potlood. Ik hou van de vernauwingen, heel poëtisch. De blik die erachter schuilt, ogen, schaduw en wallen. De rimpels vertellen een verhaal.’

‘En dat wordt geaccentueerd.’

‘Met het gepaste design.’

‘Jij begrijpt me.’

‘Het mag er niet vingerdik opliggen. Dat bedoel je?’

‘Jij kijkt klaar.’

‘Je moet er tenslotte toch een eindje staan op kijken. Dan kijk je liever naar een winner dan naar een, nou ja.’

‘Een loser, bedoel je.’

‘Dat is exact wat ik bedoel. Jij neemt me de woorden uit de mond.’

‘Zelf heb je er nog het minste last van. Je kijkt er gewoon door.’

‘Terwijl de buitenwereld, die ziet toch het hele plaatje? Die heeft een meerdimensionaal zicht op de zaak en kan esthetisch gaan wikken. Waar doe je het uiteindelijk anders voor?’

‘Het imago.’

‘Dat bedoel ik.’

‘In principe moet je de hele buurt gaan enquêteren voor je aan zo’n avontuur begint. Een heel gedoe, dat kan ik je wel vertellen.’

‘Bij de buurman.’

‘Excuseer, heeft u liever chroom of plastic op mijn kanis?’

‘Brillen. Misschien nog een leuke insteek voor een spelshow?’

Hij zal genieten van hun teleurgestelde tronies wanneer hij zich excu-seert. Hij zal dan in de richting van Don bewegen om hem enkele woorden toe te fluisteren. Achter zijn rug zullen Hoornsma en Kreutzfeld en Lemarre elkaar de schuld voor zijn vertrek in de schoenen schuiven, ze zullen elkaar Angelsaksische woordgroepen uit de sloppenwijken toesissen.

Iemand zal dan zeiknat de zaal inlopen en roepen: ‘Het ziet er slecht uit, jongens!’

Hij zal twijfelen tussen de booglepel met scampi à l’orange en de duimhoge unagi temaki. Hij zal afwegingen maken, in elke hand iets, vergelijkingen maken aan de hand van criteria die hij in de loop der jaren als belangrijk is gaan beschouwen, parameters omarmen die hij in zijn ziellose verleden altijd over het hoofd heeft gezien, en het zwaarste terug in de koperen schaal leggen. Hij zal zich de exotische geneugten van de Japanse keuken herinneren maar tegelijkertijd ook de onmogelijkheid om op evenementen zoals deze contracten binnen te halen met argumenten die naar paling ruiken. Hij zal eerst de macht der gewoonte ondergaan en naar de scampi grijpen, maar dan tijdens het vooroverbuigen het ritselen van het briefje in zijn binnenzak gewaarworden en toch maar de unagi temaki in zijn mond steken.

Het is nog steeds even wennen, maar uiteindelijk is het goed zo. Nee,

het is beter zo.

‘Vingerhapjes? Man, die porties zijn zo klein dat je er vijf tegelijk moet eten om te weten hoe het smaakt.’

Don zal het onthoofde visje even voor zijn neus laten bengelen en dan droog van de graat zuigen.

‘Daarnet had ik de helft van mijn servet in mijn mond. Zonde van de moeite. Verrekte zonde van de moeite.’

Don zal de onrechtvaardigheid met bolle wangen voor zich uit blazen.

Een ober met bloeddoorlopen ogen zal tijdens een inhaalmanoeuvre een halfllege fles Dom Pérignon op de grond laten vallen. Het geluid van de eeuwige versnippering zal nog even blijven nazinderen.

Mélanie Knipowski van B&G Telephoning zal in de diepte verbreederen met dokter Yevtushenko Barsov van de Moscow University.

Vlak achter hen zal een kegelvormige situatie van braaikippen te bewonderen zijn.

‘Ik zeg het je, er is geen enkele micro-economische wetmatigheid die deze vorm van gastronomie verantwoordt. Geen enkele. De bereiding, de presentatie, de afwas, het kost allemaal handenvol geld.’ Hij zal de tijd nemen om de laatste restjes van zijn makreel door te slikken. ‘Ik bedoel, John Maynard Keynes, God hebbe zijn ziel, zou schreeuwend buitenlopen moest hij nog levend genoeg zijn om hier rond te lopen. Klaar voor het dwangbuis. Prijselasticiteit van de vraag? Hallo, iemand al van gehoord? Hoe kan je nu de vraag opdrijven als je van die kleine scharminckels serveert. Man, ik word er gek van. Ik bedoel, ze kunnen bij elk hapje net zo goed een vergrootglas serveren. Je blijft maar in het rond hossen om een beetje van je honger te stillen en dan uiteindelijk geef je er de brui aan, nog steeds met dat knagende gevoel in je buik dat je zin geeft om met je hoofd tegen de muur te bonken.’

Om dan tot de beteuterde essentie van zijn betoog te komen. ‘Er is te veel keuze, man. Er is gewoon veel te veel keuze.’

Soms schrijf je zaken op een blaadje papier. Het is een simpele kwestie van een pen en een blaadje papier te nemen. Het is niet meer dan dat.

‘Wel, mijn botten zijn misschien poreus en mijn huid is niet meer zo perzik maar niemand hoeft mij de foxtrot te leren.’ Dat zal te horen zijn uit de rimpelmond van die bevende vrouw die, in de schaduw van een overhangende wurgplant, als een gesmolten lolly over de gesteven boorden van haar avondkleed hangt.

Aan de met-kaviaarkogels-beschoten-kwartelstand zullen Jack Carrigan en zijn vrouw met ooh’s en aaah’s en haha’s aan mensen van allerlei pluimage geïntroduceerd worden. Jack heeft talrijke internationale successen op zijn erelijst staan maar er schiet er zo niet meteen één door

zijn hoofd.

Een hele resem Griekse tekens, gekozen uit de lijst van 26 en gerangschikt in verschillende volgordes. Apen kunnen het ook. Daar bestaan studies over.

Is dat programma met die dansende huisvrouwen niet van hem?

Don zal de Bordelaisekreeftjes links laten liggen en zich dan met een grijns naar de kaasvlinders met Serranoham en handgeplette pesto begeven. Daarvoor zal hij eerst tussen een hoogzwangere vrouw met slagroomborsten en haar partner met flaporen moeten slalommen.

Neen, dat is van mij.

De oude vrouw zal dan dicht tegen hem aanleunen zodat hij de geconcentreerde bloesems uit haar okselplooien wel moet opsnuiven en misschien zal hij dat niet eens zo onaangenaam vinden.

Mensen zullen applaudisseren omdat er iemand zelfvoldaan groetend een podium afkomt. De Glidecam Smooth Shooters zullen rond hem hangen als vliegen.

‘Wat vond je van de speaker?’ zal Sophie Bennett, Head of Comedy van Playerish Productions, vragen. Haar vraag zal mooi naast de geparfumeerde lamatestikels liggen.

‘Drie op de vier aanwezigen naderden hun REM-slaap,’ zal Frank De Laet, iemand van ergens, haar daarop gewiekt van antwoord dienen. ‘Wat volgens de officiële statistieken te wijten is aan een overdosis slap gelul.’

‘Het lijkt mij trouwens dat hij 96% van zijn gegevens van de A.C. Nielsen-website heeft gejat.’

Don zal daar smakkend akte van nemen en zeggen: ‘Daar ben ik 100% zeker van.’ Hij zal er in geslaagd zijn om een tip van zijn strik met chimichurri te besmeuren.

Applaus, het gaat al een eeuwigheid mee.

Hij heeft geen zin meer in de grammatische leegheid die er in hun woorden en denkbeelden, in hun punten en komma’s en hun aritmische ademhalingen verscholen ligt. De vervlakking treedt op van zodra hun mond opengaat. Was het ooit anders? Het beeld kan wel ontleed worden, horizontaal en verticaal en diagonaal, men kan het in gepolariseerde transportcellen verpakken en doorsturen langs doorbloede en breekbare zenuwkanalen om het in de holte terug op te bouwen tot klanken en luchtstoten die men heeft uitgevonden in de voormenselijke Afrikaanse steppe maar dan nog blijft het een opsomming van afzonderlijke delen. Spraak is enkel goed voor de rauwe emotie, voor wat niet ontleed hoeft te worden.

‘Mijnheer De Vries?’ De fijne hostess, die sterk lijkt op een vrouw maar ook op een eendenborst of een lamskroon of een ander vacuüm ge-

trokken zoogdier, zal hem schuchter aankijken.

Hij zal haar een knikje geven.

‘Excuseer, mijnheer De Vries, maar ik moest het vragen. We kunnen niet zeker genoeg zijn. Protocol.’

Hij zal haar een knikje geven, identiek hetzelfde als het vorige.

‘Het is tenslotte de Lifetime Achievement Award.’

Ze zal het uitspreken alsof ze voor een spiegel staat, zeer ge-pro-non-ceerd.

‘Is het goed als ik u binnen tien minuutjes kom halen voor een zorgvuldige repetitie in de dinerzaal?’

‘Ja,’ zal hij dan zeggen. Het kind ziet er overwerkt uit.

En dan zal ze met wippende hielen in de leegte verdwijnen.

De hoogzwangere vrouw en de man met de flaporen zullen dat moment hebben zitten afwachten en met haastige passen haar plaats innemen. Zij zal gebruid zijn in het aangezicht. Het moet de geur van parelmoeren stranden en bedreigde diersoorten oproepen maar Duval zal enkel aan broodbeleg denken. De man zal heel waarschijnlijk een klip in zijn oorschelp dragen, een apparaat met radioactieve onderdelen dat alle aandacht naar zijn wijd uitslaande flaporen toe zuigt en hip is.

‘Wij zijn grote fans.’

Duval zal niets doen, als staren in het luchtledige niets kan zijn.

‘Wij zijn grote fans van u, mijnheer De Vries,’ zal de vrouw, die bijna in katzwijn valt, blozen.

Radioactiefman zal instemmend knikken. Of schudden. Hij zal alleszins iets doen met die stompe knop op zijn nek.

‘U verdient die prijs echt, mijnheer De Vries. Ik, wij, genieten zo van uw programma’s. Ze zijn zo –’ ze zal met haar arm een nooit eerder beschreven beweging in de lucht maken ‘– zo, zo, hoe heet het woord ook weer dat ik zoek?’

Dan zal Radioactiefman pas echt in actie schieten. Hij zal met zijn vingers knippen en doen alsof hij in zijn breed register van vocabulaire uitspattingen zit te spitten.

‘Klinkt als?’

‘Kom nou, schat, help me even. Ik gebruik het anders de hele tijd.’

‘Conditioner?’

‘Neen, dat ander.’

‘Pfoew.’ Radioactiefman zal zijn vingers achter zijn oren planten en krabben dat het een lieve lust is. Eén van zijn klauwen zal hierbij hopelijk tegen de gsm-mast in zijn geluidsorgaan stoten. Het zal zo een moment zijn waarop alles en iedereen stil blijft staan. Het ding zal tollend door de lucht vliegen, een Glidecam Smooth Shooter zal het vertraagd regis-

treren, slomo in jargon, en met een doodskuik zal Radioactiefman zijn bestaansreden van de gewisse vernieling redden.

‘Tijdloos!’ zou de vrouw extatisch gillen. ‘Dat was het woord dat ik zocht, tijdloos! Dat vind ik van uw programma’s, mijnheer De Vries.’

Pas dan, en geen moment eerder, zal hij het gouden hart in de ijssculptuur en het opschrift ernaast opmerken.

SMS GOUD EN TIJDSTIP (UREN, MINUTEN, SECONDEN, YOC-TOSECONDEN) NAAR 3567 EN WIN HET HART

Dan wil je dit schrijven en komt er plots dat uit. En dan lees je het en dan denk je: ik wist niet dat ik er zo over dacht.

Deze had ik zelfs niet voelen komen.

Don zal uitwijken naar de tataki van tonijn met zachte wasabi mayonaise.

De hostess zal naast hem opdoemen. Ze zal vragen: ‘Wil u mij alstublieft volgen, mijnheer De Vries?’

Hij zal meegaand zijn. Zoals altijd.

Hij voelt opluchting, iets zwaars dat van een dragend lichaamsdeel valt.

In die andere zaal zullen kabeljongens, productieassistenten, griemeurs en cameramannen de klok in het oog houden. Iemand in een stalen duikpak zal de haaien, de manta’s en de soepschildpadden in het aquariumpodium nog een laatste ton gepelde biefstuk voederen. De hostess, die ondertussen Gwendy blijkt te heten, zal hem zijn tafel wijzen, zijn genummerde stoel, zijn van initialen voorziene servet om het kwijl van zijn schoudevullingen te vegen. Ze zal hem tonen hoe spontaan en verrast hij moet kijken na het afroepen van zijn naam en ze zal het met een mimiek doen die volgens marketeers aanslaat bij alleenstaande bejaarden en kinderen tot negen jaar. Het trieste wezen zal haar heupen wiegen en zeggen: ‘Zo stapt u naar het podium.’ Ze zal hem de kruisjes tonen waar hij moet pauzeren om een buiging te maken. Op de plaats waar twee kruisjes staan moet hij een achterwaartse salto met schroef uitvoeren.

‘Protocol, weet u wel.’

In de verre linkerhoek zal een zachtroze glazen platform zweven met daarop ronde rode zetels op gepolijste aluminium zoömorfe pootjes en zwarthouten tafelbladen op chromen onderstellen.

‘Misschien kan u nu al even het podium opgaan en de beginlijnen van uw dankwoord debiteren,’ zal ze voorstellen.

Ook hij is schuldig, dat beseft hij nu. Nog het meest van al.

De pianist speelt zijn laatste noot in majeur. De blazers nemen over.

‘In ruil voor die kast in Mauritius?’

‘Zeker weten, mijnheer De Vries.’

De motor huult in hoog toerental. De twee engelen in het timpaan grijpen naar hun luit en zetten een klassiek vrijheidslied in. Duval hoopt maar dat die doffe bons tegen de carrosserie van een dood voorwerp afkomstig is, maar dan uiteindelijk, wie maalt erom.

TWEEDE PRIJS VERHALENWEDSTRIJD

DE VULKAAN

JORIS VAN OSTAEYEN

“Oh, that I could glow like this mountain!”

MATTHEW ARNOLD, EMPEDOCLES ON ETNA (1852)

Ieder mens draagt in zichzelf zijn bestemming, daarvan was Max Horst overtuigd. Wat niet wil zeggen dat hij geloofde in determinisme. Voor hem bestond de vrijheid van de mens uit zijn mogelijkheid tot falen. Daarom besliste Max, die - afhankelijk van gemoed en moment - de mislukking van zijn leven bekeek als nakend of reeds voltrokken, om zijn loopbaan als professor in de fundamentele wiskunde te bevriezen, af te breken, te vergoien (de meningen liepen uiteen) en hij vertrok met een ticket enkele reis en een koffer vol boeken naar Chili.

Wat liet hij achter? Niet veel: zijn huis vertrouwde hij toe aan zijn neef Herman, die nog studeerde en de buitenkans greep om in ruil voor het onderhoud gratis te beschikken over een herenhuis met hoge plafonds en drie slaapkamers in een dure burgerwijk. Zijn vrouw Gerda had hem twee jaar geleden al verlaten na zijn zinloze maar daarom niet minder schandelijke affaire met een doctoraatsstudente (hij legde voor zichzelf, alsof dit de schaamte verlichtte, sterk de nadruk op het doctoraat in wording, dat – dient het gezegd? - nooit volbracht werd). De doctoraatsstudente in kwestie, een arm kind Anja geheten, was klein van gestalte, met sluik zwart haar, grote borsten en een bedeesd, schichtig voorkomen. Haar kleurloosheid in combinatie met Max' buikje en kalende kruin maakt het kortstondige, passionele vuur dat beiden verteerde en in de afgrond stortte voor buitenstaanders onbegrijpelijk, zelfs wat bespottelijk. Anja was een vette kluijft voor freudiaanse psychologen: op haar tiende had haar vader het gezin verlaten voor een barmeid en op haar zestiende was ze aan een noodlottige reeks affaires begonnen met onaantrekkelijke, getrouwde mannen van middelbare leeftijd, tot wie ze zich enerzijds omwille van haar vader aangetrokken voelde (onbewust) en in wiens gedrag ze anderzijds haar wensdroom bevredigd zag dat alle mannen van die leeftijd vatbaar zijn voor dergelijke verleidingen. Verdere analyse van Anja zou ons te ver afleiden naar de minder verheven kanten van

het menselijke karakter, en we waren aan het overlopen wat Max bij zijn verhuis naar een ander continent achterliet: niet veel, voor zijn materieel bezit werd gezorgd en zijn intermenselijke relaties stonden toch al een tijdje op non-actief sinds hij ze door zijn eigen stommititeiten tijdens zijn tragikomische midlifecrisis had opgeblazen.

Waarom Chili? Max was er nog nooit geweest en had er quasi niets over gelezen: dus erg gefundeerd was deze keuze niet. Misschien omdat hij vermoedde dat deze plaats vervat zat in zijn intrinsieke bestemming, waarvan al vroeger sprake? We zullen zien.

Erg gunstig was het lot hem alleszins niet gezind op de veertien uur durende vlucht via Madrid. Naast hem zat een jong koppel met een tergend repetitief krijsende peuter (die eigenlijk al te oud was voor zulk gekrijs) en de hele vlucht gonsde zijn hoofd van de inspanning om de onaangename werkelijkheid van het moment te verwerken, zonder dat er ook maar één moment overbleef om zich een beeld te vormen of uit te kijken naar de nabije toekomst.

Die zag er trouwens niet bijzonder fraai uit. Ach, we zullen maar niet te lang stilstaan bij die traumatische eerste week die onze held door moest in het nieuwe continent: portefeuille met geld, plastic kaarten en paspoort gestolen op de metro; communicatieproblemen in een duf politiekantoor totdat een onbegrijpelijk document uit een woest heen en weer springende printer rolde onder het schijnsel van een ritmisch door de wind rondzwaaiend peertje; de volgende dag op weg naar de ambassade drie nutteloze omwegen op aansturen van welwillende, lokale onwetenden. Een dag later een voedselvergiftiging door een bord zeevruchten, problemen in het ziekenhuis omdat hij geen paspoort of geld had zodat hij uiteindelijk zijn broer Ivan moest bellen, die hem al bijna een jaar niet meer gezien had en niet eens wist dat hij in Chili zat. Erg vernederend en pijnlijk allemaal, maar even aanstippen dat dit gebeurde is ruim voldoende om de verdere loop van het verhaal voor te bereiden, dat in zijn geheel niet zo triest is als u nu zou vermoeden.

Van belang is wel het moment dat Max, uit het ziekenhuis ontslagen, terugkeerde naar zijn hotelletje in de binnenstad en – eenmaal de deur achter zich dichtgeduwd - ineenzakte als een pudding op het gevlochten, vuilwitte tapijtje naast het bed. Hij barstte uit in een ongeziene huilbui. De uitzichtloosheid van zijn situatie en het gevoel van totale eenzaamheid knelden als een stalen klem om zijn luchtpijp. Hij moest denken aan een wetenschappelijk artikel dat hij enkele jaren geleden gelezen had, over een experiment met grasmussen. Wetenschappers hadden enkele vogels vanaf het uitbroeden laten opgroeien in volledig isolement van hun soortgenoten. Tegen de tijd van de zomertrek plaatsten de on-

derzoekers hen in kooien onder een heldere sterrenhemel en zagen hoe de dieren onrustig opfladderden in de juiste trekrichting. Zo bleek dat er in deze vogels een mechanisme aanwezig was waardoor ze onbewust de sterren gebruikten als referentiekader voor hun jaarlijkse trek. Dit werd bevestigd door een volgend experiment, waarbij ze werden ondergebracht in een planetarium waarvan het firmament was omgedraaid. De vogels vlogen nu op in de tegenovergestelde richting, zoals hun nieuwe navigatiekader gebod. Max had dit verhaal altijd als een aanwijzing gezien van zijn theorie: zoals er in de grasmussen een blauwdruk van de sterrenhemel was geprogrammeerd geloofde hij ook dat zijn bestemming in hem aanwezig was. Maar nu voelde hij zich alsof een wrede bovenaardse kracht zijn stolp had omgedraaid en er plezier aan beleefde om te zien hoe hij onbewust naar zijn ondergang werd genavigeerd. Max sleepte zich moeizaam in bed en huilde zichzelf als een kind in slaap. Die nacht droomde hij dat hij zijn lichaam verliet en zich in foetushouding zag liggen op het hotelbed. Boven hem rommelde dreigend een donkere, reusachtige wolk totdat ze plots een ton vuilbruine drek uitstootte, recht door het krakende plafond, over hem heen. Het beeld van zichzelf in een stinkende plas stront was weerzinwekkend en tegelijkertijd hoopgevend: het leek alsof hij zijn verdiende straf had gekregen en nu gelouterd was, klaar voor zijn bestemming.

De volgende dag kwam hij met bloeddoorlopen ogen aan in de ontbijtzaal, waar de ober hem minzaam maar afstandelijk bediende. Op de hoektafel lag een reismagazine met omgekrulde hoeken, dat Max ging halen en met hernieuwd vertrouwen opende op een willekeurige bladzijde. Een vulkaan, die leek alsof hij door een gigantische vuist samengeknepen was uit klei, met een witte punt voor een donkerblauwe hemel, strekte zich uit over twee pagina's. De foto's rond de berg toonden een hotel in Zwitserse chaletstijl dat zowel verval als grandeur uitstraalde. Max bestudeerde aandachtig de rood pluchen eetzaal met pronkerige lusters en de volledig met hout bezette slaapkamer waarin een bed stond met bloemensprei.

Soms zorgen externe prikkels ervoor dat geheugencentra in onze hersenen geactiveerd worden, waardoor herinneringen, die we allang "vergeten" zijn, in alle details terug bovenkomen. Misschien was het wel de opmerkelijke overeenkomst in bloemenmotief van de bedsprei op de foto met die van zijn eigen studentenkamer die deze prikkel bezorgde? Gedurende een moment smaakte Max weer de muntthee die hij altijd dronk tijdens zijn lange, eenzame studiedagen in de kandidatuurjaren. Hij hoorde zacht Bachs vioolconcerti die hij toen altijd als achtergrondmuziek opzette en zijn onrustige gedachten over Evariste Galois gingen

opnieuw door zijn hoofd. Deze Franse wiskundige uit het begin van de negentiende eeuw was op zijn twintigste gestorven in een duel maar had de avond voor zijn dood in zijn afscheidsbrief haastig zijn groepentheorie verfiend, die later één van de bouwstenen van de wiskunde werd. Het was door het ijle gevoel van geluk bij het bestuderen van Galois' geniale algebra dat Max besloot zijn leven aan wiskunde te wijden. Maar zijn moment van genade, de in een Dionysische roes neergeschreven revolutionaire theorie waarnaar hij toen in zijn studeerkamer zo hartstochtelijk had verlangd, liet op zich wachten tijdens zijn twintig jaren wetenschappelijke arbeid. Hij moest zich tevreden stellen met compilatie en reproductie, z'n eigen originele bijdragen waren beperkt tot onbelangrijke zijsprongen, hoogstens een voetnoot in een tiendelig wiskundig compendium, geeneens substantieel genoeg om zijn naam erbij te zetten. Het hoeft dus weinig betoog dat Max bij het zien van de beelden in het tijdschrift te verstaan kreeg dat hij hier naartoe moest. Hij gehoorzaamde zonder twijfel: de busreis naar het zuiden duurde tien uur op een lange rechte weg, onder een heldere sterrenhemel. Max dacht heel de weg aan Galois en zijn koortsachtige avond voor het duel. Na zijn dertigste verjaardag was hij het verhaal gaan interpreteren als een teken van zijn eigen minderwaardigheid, de kans op zijn eigen geniale moment was verkeken naarmate hij ouder werd. Nu vond hij een nieuwe, bemoedigende interpretatie: noem niemand mislukt voor hij zijn laatste adem heeft uitgeblazen.

De volgende ochtend stapte Max slaperig uit de bus en bleef enkele seconden in ontzag staan voor de vulkaan, die uittorende boven het naaldwoud. Boven zijn krater tekende zich een dreigende rookpluim af tegen de schemering. Met de uitgescheurde bladzijde uit het reismagazine in zijn hand stapte hij het toeristische informatiecentrum binnen, waar men hem direct doorverwees naar hotel "Villa Rica". De hotelbediende die hem ontving was een in een geel pak gehesen oude aap met grijze bakkenbaarden, een warme basstem en discrete, wegstarende ogen. Max werd in een Duits dat ontgaan was van alle grammatica doorverwezen naar een kamer met uitzicht op het meer en de vulkaan; jazeker voor een verblijf van twee maanden gold een speciaal tarief. De kamer rook naar mottenballen en de versleten vloerplanken kraakten zacht terwijl Max het vertrek inventariseerde.

De eerste weken in het hotel waren eenzaam en gehuld in plechtige stilte. Elke dag daalde Max om acht uur stipt in zijn bruine kamerjas af naar de ontbijtkamer, waar hij drie croissants en twee glazen verse muntthee nuttigde bij lectuur van een historisch drieluik over het Byzantijnse Rijk. Vrij snel verloor hij de draad en vermengde de eeuwen, keizers en generaals

tot één tijdloze, magische impressie van Constantinopel, baken van beschaving en zin omgeven door de zinloze barbarij van Turken, Saracenen en kruisvaarders. Bij dit ochtendritueel kwam hij in de ban van een imperium waarvan het bestaan nu onvoorstelbaar was, maar dat een wereld zonder zichzelf niet had kunnen voorstellen. Zijn lectuur onthechte hem volledig en maakte hem ontvankelijk voor het verdere verloop van zijn arbeid. Deze begon met een wandeling van drie uur langs het meer, waarbij zijn blik bijna onafgebroken op de vulkaan gericht was. Zijn zwijgzame dialoog met de berg begon meer en meer op een gebed te lijken, elke dag bestudeerde hij nauwkeurig de uitdijende constellatie van rookpluimen en wolken rond de top, alsof hij daarin voortekenen of aanwijzingen wilde ontcijferen.

Na de wandeling sloot hij zich op in zijn hotelkamer. De eerste twee dagen bracht hij uren door, starend naar een wit papier, terwijl hij zijn pen zo stevig vasthield dat het bloed uit zijn vingertoppen verdween. Maar op de derde dag om drie uur in de namiddag verscheen de eerste bladvulling. In sierlijke krullen danste zijn pen over het papier en liet een spoor van formules met Griekse letters en getallen achter. Na een halfuur stopte Max met schrijven en wreef vertwijfeld met duim en wijsvinger door zijn baard. Hij nam het papier, verfrommelde het en begon een nieuw blad. Toen de avondschemering viel had hij drie kantjes volgeschreven, die hij zorgvuldig samen nam en opborg in de lade van het bureau. Die nacht droomde hij dat hij op handen en voeten op een stoffige berghelling klom, zijn voeten wegschuivend in het mulle zand waarin zwarte, losliggende stenen ter grootte van appels lagen. Wanneer hij naar boven keek werd hij verblind door de zon; hij besepte dat boven iets wonderlijks wachtte, stelde zich een uitzicht voor over een prachtige, groene vallei met helderblauwe rivieren en ploegde voort door het stof. Hij hoorde fluisterende vrouwenstemmen die in een theatrale cadans de klanken “per-pe-trum-per-e-trum” herhaalden. Abrupt ontwaakte hij, het was kwart voor zeven. Hij stapte direct uit bed en ging aan het bureau zitten in zijn bordeaux pyjama. Zijn ogen werden vochtig terwijl hij vier aparte lijnen over de volledige breedte van het papier schreef. Hij nam het blad in zijn handen en bekeek het tegen het licht van de bureaulamp. Max was tevreden. Hij had een begin, een basis voor zijn levenswerk: de eeuwigheid lonkte.

Het is niet de bedoeling in detail in te gaan op de complexe theorie die Max gedurende de volgende weken ontwikkelde, maar een korte omkadering lijkt mogelijk zonder de aandacht van de gemiddelde, wiskundig niet bijzonder onderlegde leek te verliezen. Het onderwerp van Max' betrachtingen situeerde zich in de getaltheorie, die Gauss de “konin-

gin van de wiskunde” noemde, waarbij de wiskunde voor hem reeds als de “koningin onder de wetenschappen” gold. Max werkte aan een theorie over priemgetallen, getallen alleen deelbaar door zichzelf en door één. De studie van priemgetallen oefent sinds eeuwen een speciale aantrekkingskracht uit op mathematici. Die fascinatie schijnt voort te komen uit de – tot voor kort - totale praktische ontoepasbaarheid van deze wetenschap. Tweeduizend driehonderd jaar lang heeft men getracht naar het volmaken van theorieën waarvan men dacht dat ze op aarde geen enkel praktisch nut hadden. Dit is in zijn geheel niet zo vreemd, want in de Oudheid meende men dat ontoepasbaarheid een kenmerk was van de hele wiskunde. Tekenend is de anekdote over een leerling van Euklides, die na het aanhoren van zijn eerste theorema vroeg “wat ben ik ermee, dat ik dit weet?”, waarop de Griekse meester reageerde: “Slaaf, geef die man een stuiver, want hij moet profijt maken uit alles wat hij leert.” De Britse getaltheoreticus Hardy maakte zich er in zijn bekende “Apologie van een wiskundige” in 1940 nog vrolijk over: “Er heeft nog niemand een oorlogsdoeleinde gevonden voor de getal- of relativiteitstheorie en dit zal waarschijnlijk nog vele jaren zo blijven.” Een bijzonder ongelukkige uitspraak, gezien de ontwikkeling van de cryptografie als toepassing van de eerste en de atoombom als voortvloeisel uit de laatste.

Maar we hadden het over de priemgetallentheorie van Max Horst, die pretendeerde de oplossing te bieden voor een zeer eenvoudig, doch onopgelost probleem uit 1742. In dat jaar schreef de Pruisische wiskundige Christian Goldbach aan een collega een brief waarin hij een stelling formuleerde, die nadien bekend zou staan als “het vermoeden van Goldbach” en die luidt als volgt:

“Elk even getal groter dan twee kan geschreven worden als de som van twee priemgetallen.”

Goldbachs vermoeden wordt bevestigd door alle berekeningen met supercomputers en tientallen van de grootste wiskundige geesten van de afgelopen eeuwen beten hun tanden stuk op dit schijnbaar eenvoudige probleem. Het is dan ook niet verwonderlijk dat aan de vervolmaking van het bewijs door Max Horst een uitputtingsslag van ettelijke weken voorafging. Na zijn eenzame arbeidsuren daalde hij elke avond langzaam de trap af en ging op het terras naast de ontbijtzaal een sigaar roken terwijl de zon in lichtrode en gele tinten achter de bergkammen verdween. Na het invallen van de duisternis keerde hij terug naar zijn kamer en ging in bed liggen. Zijn dromen werden meestal overheerst door dezelfde dansende karakters die hij overdag op papier zette. Soms knipte hij het nachtlampje aan en schreef een halve bladzijde vol met de geconcentreerde haast van iemand die water in zijn handpalmen verplaatst.

De laatste twee weken werkte hij dag en nacht door; hij vergat te eten, slapen deed hij ongepland en zijn doorgaans zorgvuldig getrimde baard verwilderde. Voor het eerst merkte het hotelpersoneel op dat er iets vreemds aan de hand was met “de professor”, wiens eigenaardige gewoonten en voorkomen enige tijd het gespreksonderwerp werden waarmee ze de verveling van een monotone laagseizoensdag verdreven. Max werkte onverstoorbaar verder, als in een trance, totdat hij op een vrijdagnamiddag, zeven weken na het aanvangen van zijn arbeid, zijn pen dichtschroefde en neerlegde op het papier. Gedurende twee uur staarde hij onbeweeglijk naar de laatste pagina, vervolgens ordende hij zijn bundel papieren en las keer op keer zijn bewijs, totdat hij het geheel twijfelend opborg in de bureaulade. Hij schreed de trap af, negeerde de receptionist, opende de buitendeur en wandelde in de richting van de vulkaan. Hij voelde een diep geluksgevoel opwellen toen hij zag dat de rookpluim uit de vulkaankrater een grotere vorm had dan anders, een feestelijke gedaante; zijn bewijs was af en zou de academische wereld op haar grondvesten doen daveren. De volgende dag stelde hij een fax op waarin hij de ontvanger attent maakte op zijn ontdekking. Hij ondertekende met zelfzekere zwier de korte boodschap en liet het geheel van 179 bladzijden door de hotelreceptionist opsturen naar de redactie van het tijdschrift *Inventiones Mathematicae*. Daarop volgde een week van stille, geduldige dialoog met de vulkaan, totdat er op een zonnige namiddag plots een einde kwam aan zijn kluizenaarsbestaan. Door zijn venster zag Max een groene taxi voorrijden. Een slanke, grijze heer in een beige overjas stapte uit, rekte zich rustig uit en nam de omgeving op terwijl de chauffeur en de hotelbediende onhandig worstelden met twee loodzware, zwarte kisten. Een tiental minuten later hoorde Max gestommel op de gang, de deur van de naburige kamer zwaaide open totdat de deurknop tegen de muur botste. Iemand gaf luide, uitgebreide instructies in het Duits over de plaatsing van het materiaal: “Ja deze boeken daar, bitte,” hoorde Max. Met een slecht voorgevoel stond hij op en ijsbeerde over de krakende vloerplanken. Enkele seconden later werd er drie keer op zijn deur geklopt en na een halve minuut nog eens, luider. Max bleef als versteend in het midden van de kamer staan en hoorde zijn hartslag weergalmen tegen zijn trommelvliezen. Pas toen de voetstappen zich door de gang verwijderden durfde hij naar adem happen. Geleidelijk maakte zijn angst plaats voor woede tegen zichzelf, zijn gezicht liep rood aan en hij briepte door zijn neus. Die avond bracht Max op zijn kamer door, wachtend, zijn zenuwen kraakten als scheepsknoppen. Hij registreerde minutieus elk geluid uit de naburige kamer: hij hoorde voetstappen, iemand ging zitten, schraapte zijn keel. Urenlang lag Max met zijn kleren aan in bed te staren naar de

zijmuur waardoor fluitend, onregelmatig gesnurk klonk. Tegen vijf uur verloor hij het bewustzijn. Hij droomde dat hij een grote, witte kamer binnenkwam, en in het midden een bleke, naakte figuur zag liggen in foetushouding. Hij huiverde maar ging toch dichterbij, de figuur richtte zich op; het was een kale man van twintig met een spierwitte huid. Tussen zijn dunne, zwarte lippen glinsterde een rij gele tanden en zijn magere handen reikten bevend naar hem, Max schrok wakker toen hij zichzelf herkende in de gelaatstreken van deze figuur wiens handen bedekt waren met zwarte faeces.

Het was vijf voor acht. Max bekeek zichzelf lange tijd in de spiegel. Vervolgens verzamelde hij al zijn moed, opende voorzichtig de deur en stapte met gelijkmatig tred naar de ontbijtzaal. Toen hij daar aankwam, ging er een rilling langs zijn rug. Aan zijn vaste ontbijttafel zat zijn buurman, die over zijn leesbril opkeek van het boek dat naast zijn bord met croissants lag.

“Professor Horst, eindelijk. Ik had verwacht u gisteren al te ontmoeten maar blijkbaar was u niet op uw kamer. Sta me toe mezelf voor te stellen: Scardanelli is de naam.”

Max staarde wezenloos naar de uitgestoken hand, die na een halve minuut weer zakte. De oude man keek hem ernstig en bezorgd aan, stond op, nam hem resoluut bij zijn onderarm en leidde hem naar de tafel. Max liet zich gedwee zakken op de stoel die Scardanelli voor hem klaarzette.

“Prachtige omgeving, nietwaar? Te bedenken dat er vroeger theologen waren, en niet van de minste, zeker niet, die beweerden dat bergen geen deel uitmaakten van de oorspronkelijke schepping. Ze noemden bergen de littekens die God aan de aarde toebracht na de erfzonde, de broedermoord en de zondvloed. Lijkt me een theorie voor vlaklanders, nietwaar?” Op de woorden volgde een bulderlach, die ertoe leek te dienen zijn gespreksgeenoot gerust te stellen.

Max glimlachte flauw en dronk van de muntthee die de ober naast zijn hand had gezet.

“En de vulkaan: een wonderlijke schepping, hoogst merkwaardig exemplaar” mijmerde Scardanelli verder. “Daarvan beweerde men dat hij een opening was naar de onderwereld, een doorgang naar de vuurstroom Pyriphlegeton, door Dante beschreven als een rivier van bloed, waarin zielen van moordenaars en tirannen koken’.” Max schoof onrustig over zijn stoel, hij keek opzij naar het boek waarop Scardanelli zijn rechterhand liet rusten: “Diogenes Laertius” las Max vooraan op de blauwe kaft.

“Vergeef me mijn vrijpostigheid, professor, maar ik heb me geïnformeerd over u. Men vertelt me dat u de laatste weken zeer onregelmatig leeft: slapeloos, weinig eten, geen menselijk contact. U beseft toch dat u speelt

met uw gezondheid, m'n beste?"

Scardanelli keek vol verwachting naar zijn tafelenoot die zichzelf eindelijk tot een repliek wist te vermannen.

"Mijnheer Scardanelli," stotterde Max, "laten we bij de zaak komen, u bent hier voor de *Inventiones*, toch?"

"Laten we nu niet veinzen dat u niet weet waarvoor ik hier ben, professor."

Max keek hoe de oude man rustig het porseleinen kopje tussen duim en wijsvinger aan zijn mond bracht en een zuinige slok koffie nam.

Na het neerzetten van het kopje volgde een minutenlange stilte. De ober verscheen in de keukendeur, keek een ogenblik met gefronste wenkbrauwen naar hun tafel, haalde zijn schouders op en verdween weer.

Scardanelli brak de spanning met een glimlach en nam opnieuw het woord: "Een twintigtal jaar geleden raakte ik betrokken bij een bijzondere geschiedenis. Een jongen uit ons dorp kreeg op achtjarige leeftijd een zware epilepsieaanval en zijn eigenaardige gedrag daarna was een grote bron van zorgen voor zijn ouders. Hij leed aan een slopende obsessie voor getallen. Wild liep hij langs de rekken in de supermarkt, bekeek de barcodes en scandeerde een opeenvolging van cijfers. Thuis schreef hij dwangmatig hele bladzijden vol met getallen. De huisdokter contacteerde me en legde me een blad voor dat de jongen had volgeschreven. Het papier bevatte drie kolommen met getallen van meer dan tien cijfers en pas na enkele uren werd het mij duidelijk. De linkerkolom was telkens een even getal, de twee rechtse waren priemgetallen en hadden het linkse als som! U kan zich mijn verbazing wel voorstellen, professor, die jongen schreef spontaan een ontbinding in priemgetallen op die onmogelijk via enig bekend algoritme uit het hoofd berekend kon worden! Ik liet me door de huisdokter voorstellen aan de jongen en vroeg hem waar hij deze getallen haalde. "Ik zie ze, mijnheer," was zijn antwoord. Elk getal had voor hem een vorm en een kleur, en daaruit kon hij afleiden of het priem was, want priemgetallen bezaten een aparte schoonheid die de andere niet hadden. Later las ik in verschillende tijdschriften over autisten met een vergelijkbaar, bovennatuurlijk aanvoelen voor priemgetallen. Aan deze historie moest ik denken toen ik uw bericht ontving over Goldbach, professor." Scardanelli haalde een bundel papieren uit de boekentas die naast zijn stoel stond en legde hem op de tafel. Op de eerste pagina herkende Max zijn eigen handschrift.

"Gelooft u in voorbestemming, professor?"

Vooraleer Max kon antwoorden vervolgde de oude man: "Mij lijken de toevalligheden die mijn leven definieerden te zinvol om te kunnen geloven dat alles willekeurig en zinloos is. Ik ben er intussen van overtuigd,

in de lijn van Socrates, dat alle menselijke kennis in grote mate herinnering is. Zo geloof ik dat in elk menselijk brein een immens aantal priemgetallen geprogrammeerd zit, dat er bij sommige autisten spontaan uitkomt. Zo geloof ik,” zei hij met nadruk op elk woord, “dat uw bewijs van Goldbach eigenlijk ook in ieder mens aanwezig is maar dat u voorbestemd was om het als eerste bewust te maken. En ik ben ervan overtuigd dat mijn ontmoeting met die autistische jongen een voorbode was van mijn ontmoeting met u.”

Max had intussen veel van zijn onzekerheid verloren maar was nog steeds sprakeloos. Scardanelli scheen zich daar niet bijzonder aan te storen; Max had ook al opgemerkt dat hij onbewogen bleef bij het totale gebrek aan oplettendheid van het hotelpersoneel, dat alleen de muntthee bijvulde, nooit de koffie. Hij keek geïnteriseerd naar zijn gespreksgenoot, maar slaagde er niet in zijn aandacht volledig te houden bij diens uitgebreide uiteenzetting over priemgetallen, over het verschijningspatroon van bepaalde cicaden, over Kurt Gödel, over wiskunde en Platoonse ideeën, over Pythagoras en bonen. Max knikte instemmend maar kon in werkelijkheid alleen denken aan zijn bewijs en een eindeloze reeks getallen die in drie kolommen triomfantelijk voor zijn geest paradeerde.

Scardanelli's monoloog duurde tot de middag, waarna beide heren besloten zich terug te trekken op hun kamer. Ze spraken af om in de late namiddag opnieuw samen te komen voor een verfrissende wandeling. Eenmaal alleen op zijn hotelkamer wist Max geen blijf met zijn blijdschap en zijn gezicht liep rood aan voor de spiegel terwijl hij het geluid van zijn euforische lachbui probeerde te smoren. Hij voelde zich dolgelukkig maar werd tegelijkertijd overmand door vermoeidheid. Hij ging op bed liggen en voelde zich wegzakken in een diepe deken van slaap.

Een uur later werd Max wakker omdat de hele kamer daverde. De ruiten trilden in hun raamkozijn en de bureaulamp viel van de werktafel op de grond. Beneden in de lobby klonk opgewonden geroep overstemd door een staccato motief van stukspringend glas. Na enkele minuten kwam het hotel opnieuw tot rust. Max hoorde nog stemmen en voetstappen door de gang maar zijn ogen vielen alweer dicht.

Wat later werd er stevig gebonsd op zijn deur. Max opende zijn ogen tot spleetjes en zag een bekend gezicht dat hij niet meteen kon thuisbrengen.

“Professor, het is tijd voor onze wandeling, nietwaar?”

Max glimlachte: “Scardanelli...”

Hij greep de hand die hem gereikt werd en stond op uit bed. Scardanelli leidde hem bij zijn onderarm naar het raam, opende het gordijn en wees naar buiten: “Kijk!”

Boven de vulkaan steeg een ontzaglijke, zwarte rookwolk ten hemel. Max zag hoe de krater intermitterend kransen van geelrode gensters uithulde. In onstuitbare, sierlijke banen droop de lava langs de bergflank naar beneden.

“Prachtig, nietwaar?”

“Moeten we niet...” probeerde Max, maar Scardanelli suste hem nog voor hij zijn zin kon afmaken. “Men heeft me bevestigd dat hier geen enkel gevaar schuilt, m’n beste. Laten we naar buiten gaan en genieten van dit prachtige schouwspel.” De oude man keek veelbetekenend naar Max en fluisterde: “Dit is één van die momenten dat ik niet geloof in zuiver toeval. Net nu u dit geniale bewijs hebt geleverd, barst deze vulkaan uit. En durft u te raden wanneer dit voor het laatst gebeurde? In 1742, inderdaad. Een merkwaardige synchroniciteit! Laten we wat dichterbij gaan kijken.”

Max volgde Scardanelli langs de trap naar beneden, voorbij de receptie en merkte op dat enkele ramen in de voorgevel waren gesprongen. Het glas kraakte onder zijn schoenzolen, de deuren stonden wagenwijd open, er was niemand te bespeuren. Buiten was de volledige omgeving bedekt met grijze as. De enige kleur in het landschap was de geelrode lava op de achtergrond. Max en Scardanelli wandelden verzonken in hun eigen gedachten in de richting van de vulkaan.

Het duurde een volledige dag vooraleer Roberto Muzzio, hotelmanager van Villa Rica, opmerkte dat hij iemand vergeten was bij de evacuatie. Gezien het feit dat het hotel op het moment van de uitbarsting welgeteld vier personeelsleden en vijftien gasten telde, schaamde hij zich enigszins over die laattijdige ontdekking. Bovendien was hij niet zeker of de gast van kamer elf, wiens naam niet duidelijk leesbaar was in het hotelregister, nog aanwezig was geweest op het moment van de evacuatie. Aangezien het kamermeisje met stellige zekerheid beweerde dat nummer elf een uur voor de uitbarsting had uitgecheckt, zweeg hij erover tegen de politie en deed alleen aangifte van de vermissing van professor Max Horst, Duitse nationaliteit, drieënveertig jaar. Muzzio loog dat professor Horst op het moment van de evacuatie zeker niet in het hotel was en dat het management daarom gedacht had dat hij na de eerste aardbeving al gevlucht was. De zoekactie kwam de volgende dag op gang. Muzzio diende zich vrijwillig aan om te helpen, een halfslachtige poging tot eerherstel in eigen ogen. Hij toonde de politie de kamer van de professor, waarbij zijn aandacht werd getrokken door een stapel papieren op het tapijt naast het bed. Muzzio bekeek geïntrigeerd de formules, totdat de agent alle bezittingen van de vermiste opeiste om ze te kunnen doorsturen naar het kantoor in de provinciehoofdstad.

Ivan Horst vernam het nieuws van zijn spoorloze broer via het avond-

journaal, drie dagen na de aanvang van de zoekactie. Weer twee weken later kreeg hij van het ministerie van Buitenlandse Zaken het bericht dat Max naar alle waarschijnlijkheid door een lavastroom was verrast, men had van hem een schoen met enige stoffelijke resten teruggevonden aan de voet van de vulkaan. Het lugubere pakket werd overgevlogen naar Keulen en begraven na een eenvoudige uitvaartdienst in de kerk van het geboortedorp van de familie Horst. Ivan kreeg een week later een doos met wat kleren en boeken toegestuurd. Zijn aandacht viel op een bundel papieren met formules in het handschrift van zijn broer. Dit moest de weerslag zijn van diens arbeid in zijn laatste dagen, bedacht Ivan triest terwijl hij door de bundel bladerde. Hij vroeg zich een week lang onwennig af wat hij met de bundel moest aanvangen en nam zich voor om contact op te nemen met de decaan van de universiteit waar Max doceerde. Maar voorlopig bewaarde hij alles in een kartonnen doos op zolder.

DERDE PRIJS VERHALENWEDSTRIJD

BOEGBEELD

WYTSKE VERSTEEG

U kent mijn vader, hij is dood. Wellicht heeft u zijn afscheid deze avond bekeken op de televisie. “Hij ligt zo stil,” zei de commentator, “ons literaire boegbeeld bleek tegen alle verwachtingen in sterfelijk, maar ik verwacht nog steeds dat hij opspringt.” De man moest ook maar tijd vullen, uitvaarten verschillen niet zo veel van een voetbalwedstrijd, het ontbrak er nog aan dat papa’s kist op de middenstip stond zoals die van de volkszanger André Hazes destijds. De grachtengordel eert zijn troubadour niet in het voetbalstadion maar in een schouwburg tussen rode fluwelen gordijnen. Er waren toespraken. Oude vrienden wezen gniffelend op zijn levenslust en benadrukten dat ze kameraden waren gebleven, ook wanneer ze elkaar in de afgelopen twintig jaar niet meer hadden ontmoet. Er was muziek. Mijn vader haatte muzikanten omdat hij hun extase niet begreep. Hun overgave aan iets zo vluchtigs als muziek maakte hem droevig, hij kon woedend worden wanneer hij hen zag opgaan in hun instrumenten. Het was een taal die hij niet kon begrijpen, een erotiek die hij in zijn geschriften niet kon vinden en die hem tot buitenstaander maakte. Dat had ik de mensen in de zaal moeten vertellen, maar ik deed het niet. Ik zeg het pas nu ik de uitvaart heb uitgezeten, de schouwburg ontvlucht en alleen ben met de grachten en de dronkelappen, donker Amsterdam waar het niet opvalt wanneer iemand hardop in zichzelf praat. Ik zou graag willen huilen maar ik kan het niet, ik zou graag willen zwijgen en dat kan ik evenmin. Het lijkt of ik de enige in deze stad ben die het koud heeft.

Wanneer u televisie hebt gekeken, heeft u mij gezien, maar u zult mijn toespraak niet onthouden hebben. Ik heb kort haar en een herenkostuum, ik keek niet naar de zaal en wat ik zei was saai, formeel, mijn stem eentonig. U herinnert zich die journaliste met het lange rode krulhaar die een verhaal hield over het vraaggerek dat zij ooit met papa gehouden had, het was intelligent en bij vlagen ontroerend, de zaal vroeg zich af of ze met hem geslapen had en applaudisseerde luid. Waarschijnlijk verschijnt het verhaal over hun verhouding binnen enkele maanden of hooguit een jaar als bestseller in de boekwinkels. Ook ik werd door een uitgever benaderd, die me vroeg bij wie ik mijn verhaal over mijn vader zou

laten publiceren. Hij dacht aan iets met intieme details, geen emoproza, maar een kans voor papa's lezers om de mens achter de schrijver te leren kennen. "Onsterfelijke liefde" leek hem een geschikte titel.

Wanneer mijn vader voor iemand een onsterfelijke liefde koesterde, dan was dat voor de hoeren op de wallen. We woonden daar niet ver vandaan, met zijn verkoopcijfers kon mijn vader zich het grachtenpand veroorloven waar mama vanavond op mij wacht in een stilte die nu nooit meer zal verdwijnen. Het is niet langer dan vier dagen geleden dat mijn vader rond deze tijd zijn jas nog aantrok, zei dat hij een brief moest posten. Hij zei dat al jarenlang en bijna elke dag en bleef dan uren weg, zijn schouder hoog opgetrokken als hij de deur snel achter zich dichtdeed, een man die aan een groot gevaar ontsnapt was. Wij praatten door wanneer hij weg was, ik vertelde mama hoe mijn dag geweest was, verzong er details bij om aan het woord te blijven. Mama glimlachte en keek langs mij heen. Zij luisterde naar de deur die zich niet wilde openen, toch bleef ik praten. Nu ik zijn bureau heb leeggeruimd weet ik dat papa op die avonden altijd dezelfde vrouw opzocht, een vrouw die vroeger man was, groot en zacht. Ik vond een foto van haar in zijn bureau. Ik heb de laden omgekeerd zodat hun inhoud op de grond viel, ik heb tussen zijn papieren gekeken met een onrustig gevoel in mijn rug alsof hij nog binnen kon komen om mij te betrappen, hij had geen tekening die ik ooit voor hem had gemaakt bewaard. Hij had geen andere foto's in zijn schrijfkamer, geen enkele foto van ons, hij had enkel haar portret bewaard, gesigneerd alsof ze een beroemdheid was. Daarvoor zou ik haar misschien ook hebben aangezien, ware het niet dat die foto uit een beduimd schriftje viel, een schriftje waarvoor zijn toekomstige biograaf met liefde een moord zou doen, een schriftje dat ik vanavond zorgvuldig zal verbranden, maar nu nog onder mijn

kleren draag waar het de hele uitvaart heeft gezeten. Even dacht ik dat het aantekeningen waren voor een nieuw romanproject. Heel even dacht ik dat het allemaal niet echt was. Maar daarvoor was zijn handschrift te bewogen, af en toe schuinvallend en haast op de regels hangend, en zijn taal te onhandig, de woorden slecht gekozen voor zijn doen. Emilia, zo was de foto gesigneerd, en alle, hopelijk nooit verstuurd brieven in het schriftje waren aan haar gericht.

"Emilia. Emiliaaaa!"

Ik schreeuw haar naam over de grachten. Aan de overzijde van dit water bezocht hij haar, ik heb teveel gedronken en mijn tong voelt zwaar. De roze neonlichten rond de ramen van de hoeren doen mijn gezichtsveld trillen.

"Kom dan, Emilia! Kom dan als je durft!"

Mensen kijken naar mij om en wenden hun blik dan af, wat valt er te verwachten van iemand die 's nachts schreeuwt tegen het water? Ze zullen denken dat Emilia mijn rivale is, dat zij mijn lief van mij heeft afgepakt, ze zullen denken dat ik jaloers ben. Wellicht ligt zijn verhaal over mijn jeugd op hun nachtkastje, het boek nog eens tevoorschijn gehaald nu de grote literator overleden is. Misschien hebben deze mensen over mij gelezen, over mijn eerste menstruatie en over hoe ontzet papa was toen ik een bril moest dragen, stug noemde hij mij, intelligent en te stijfkop-pig. Als partizaan, strijdend op de barricaden, zo kon hij mij voor zich zien, maar niet als vrouw of dame en zeker nooit als moeder. Hij heeft gelijk: mijn hele leven al zien mensen mijn lompe gestalte voor die van een jongen aan. Maar dan: ik heb ook altijd geprobeerd om te voldoen aan zijn verwachtingen, te worden wat hij in mij zag. Nee, dan Emilia, niet eens alleen een hoer, maar bovendien een travestiet. Mijn vader werd zijn leven lang al aangetrokken door het groteske, spiegelende oppervlak. Er is altijd iemand die je bekijkt, ook ik word op dit moment ongetwijfeld vastgelegd door één van de vele surveillancamera's. Wat zullen ze lachen wanneer mijn lamme beeltenis op hun beeldschermen verschijnt, ladderzatte vrouw in mannenkleren, en wat zullen ze van hem hebben gedacht die elke middag opdook voor ditzelfde raam waar ik nu tegenover sta. Zelfs wie geen letter las kende 's lands literaire boegbeeld en hij heeft nooit enige moeite gedaan om zich te vermommen.

Achter het raam van Emilia is nu iets van beweging zichtbaar, een gordijn wordt opengeschoven, een man komt naar buiten, diep weggedoken in zijn jas. Cliché. Mijn vaders plek is alweer ingenomen door een ander. Ik vraag me af hoe lang het zal duren voordat zijn boeken in onverschillig hoge stapels bij de ramsj verkrijgbaar zijn, afgeprijsd en ontdaan van hun waarde. Wie schrijft, blijft. Wachten. Voor het raam van Emilia verschijnt een grote vrouw met asblond haar en brede armen, zijn tot leven gekomen foto die in niets op mama lijkt. Heeft zij hem aangeraakt, hij haar en waar dan en hoe? Hij schreef: *je kitscherige oorbellen vergeef ik je graag, zo lang je maar naar me luistert*. Heeft hij als een kleine jongen zijn hoofd op haar borsten gelegd en streek zij dan de haren van zijn voorhoofd, terwijl mama in de lege keuken op hem wachtte?

U denkt misschien dat hij niets meer voor haar betekende, dat haar verdriet vanavond - gretig vastgelegd door cameramannen, ik zag één van hen een duim opsteken naar zijn collega nadat hij haar betraande gezicht naar tevredenheid had vastgelegd - dat dat verdriet en die verslagenheid niets meer waren dan een pose voor diezelfde camera's. Het is niet waar. Zijn dood heeft haar hol achtergelaten, er is één ding waar zij zich nog aan vasthoudt: dat hij alleen van haar werkelijk hield. Vrouwen als de

journaliste met het rode haar kwamen langs en gingen weer, ze hadden geen betekenis. Mijn moeder was de enige naar wie hij altijd terugkeerde: zij dekte stevast de tafel voor hem en wachtte tot hij terug zou komen. Ook wanneer hij niet kwam wachtte zij. En als hij dan uren later, soms pas de volgende ochtend terugkwam, met de brief die hij was gaan posten nog altijd in zijn handen en de geur van vreemde vrouwen in zijn haar, dan kon ik hen tegenover elkaar zien zitten. Een beetje naar elkaar voorovergebogen, hun ruggen gekromd alsof ze iets wilden beschermen wat onzichtbaar tussen hen in lag. Tegen mij zei ze dat hij haar leven de moeite van het vertellen waard maakte. Wat ze die dag ook gedaan had, hoe klein en nietig het geweest was, zij zou het in haar hand houden en voor hem opsparen. Ze zou het hem vertellen als hij uiteindelijk thuis kwam, een stoel aanschoof en hij zou naar haar luisteren terwijl zij zijn eten opwarmde, hij zou haar woorden af en toe herhalen. Zij zou haar ogen op het eten richten en zich afvragen wat hij van haar woorden onthield en of er iets van haar verhalen in zijn boeken zou belanden, niet meteen natuurlijk, misschien later, of in een afgezwakte vorm. Ze zei het me met een verlegen glimlachje, haar lippen trillend, maar haar stem vast.

Mama zal zich niet langer overeind houden wanneer ze ook maar iets te weten komt over zijn trouw aan haar, dat mens, Emilia. Een gelukkig toeval dat die hoer in de voorbije dagen nog niet heeft gepraat, blijkbaar geen van de tijdschriften in handen kreeg waarin nu ook zijn andere affaires breed worden uitgemeten. Ze kan niet zo dom zijn dat ze niet zou beseffen dat zijn liefde haar postuum nog meer kan opleveren dan tijdens zijn leven. Hoeveel zou daar niet voor betaald worden, hoeveel journalisten zouden niet een vinger willen geven voor zo'n scoop? Het schandaal in vette koppen uitgemeten, weer enkele dagen brood en spelen voor de natie en mama zou voor de camera's om haar mening gevraagd worden en met microfoons belaagd. En hoe ik haar ook smeken zou te zwijgen, zij zou haar mening geven omdat ze er alles voor over had om over hem te praten, omdat hij haar leven vertellenswaardig had gemaakt, en de journalisten zouden glimlachen en doorvragen totdat ze huilde en nadat alle aandacht weggeëbd was zou ze eenzaam en uitgezogen sterven. Ondertussen zou deze Emilia kalmpjes genieten van de beloning die het nieuws haar oplevert, een beloning zonder twijfel groot genoeg om haar een nieuw leven te bezorgen op de ruïnes van het onze.

Zie haar nu. Bekijk haar zoals ze in haar deuropening staat en deel mijn afschuw van dat mens, negentig kilo uitpuilend vlees in een veel te krap jurkje. Zie haar draaien en schudden met haar billen. Praatten ze? Natuurlijk praatten ze, mijn vader kon nog geen seconde doorbrengen

zonder aan het woord te zijn. Waarover praatten ze? Praatten ze over ons? Hij schreef: *in haar vond ik de betekenis die ik verloren had*. Zie haar zwaaien met haar borsten en knipogen om mijn aandacht te trekken, ze wordt al ongeduldig. Hier is geen ruimte voor vrijblijvend bladeren, hoeveel heeft papa haar betaald? Was hij van plan op een dag ook over haar te schrijven? *Mijn leven is een boekwerk*, zei hij vroeger tegen de gretig luisterende journalisten, *en zoals met elk kunstwerk geven jullie, mijn kijkers en mijn lezers, mij pas werkelijk bestaansrecht*.

Als kind begreep ik niets van het verschil tussen de man die op de televisie een joviaal gesprek voerde en degene die enkele uren later, nog voordat hij goed en wel binnen was, zijn gespreksgenoot van zo-even tot de grond toe afbrandde. Ik zou de video terugspoelen en nogmaals en nogmaals kijken naar de uitzending, achter de hartelijkheid zoekend naar degene die de waarheid sprak. Toen mama zijn boeken niet langer voor mij verborg, las ik hoe hij ons daarin portretteerde: de vrouw en het kind die hem als bloedzuigers met hun dagelijkse vragen op de huid zaten. Het staat u vrij om te denken dat hij de waarheid beschreef, maar dan liegt u uzelf voor. De woorden die hij aan u gaf zijn fictie, literatuur, leugens. Alleen bij ons thuis was hij werkelijk; niet aan u, maar aan ons ontleende hij zijn bestaansrecht. Wij waren de enigen die zijn woorden konden verstaan, feit van fictie konden onderscheiden. Al het overige, ook datgene wat al die oude vrienden vanavond zo bejubelden, waren maskers voor de buitenwereld, niets meer dan lege personae. Op zijn beurt toonde hij zijn liefde voor ons zoals een schrijver dat nu eenmaal doet: door over ons te schrijven, ook al waren wij niet werkelijk degenen die hij beschreef. Emilia hier heeft hij nooit in zijn boeken genoemd, haar naam komt enkel voor in het beduimelde schriftje dat ik nu onder mijn kleren draag en dat kraakt bij elke beweging die ik maak. Ik kan het vernietigen en niemand zal ooit over haar lezen; ze zou niet meer bestaan. Ons heeft hij in duizendmaal duizend woorden vereeuwigd.

“Emilia?”

Ze kijkt op, verrast nu ze door een onbekende met haar naam wordt aangesproken. Ik weet niet hoe ik verder moet gaan. Ik weet niet eens of ze echt Emilia heet. Ik neem aan dat ze haar naam voor zichzelf bewaart in een goed afgesloten plek, waar hij niet kan worden bezoedeld door de hijgerige adem van anderen. Papa schreef: *Emilia, Emilia, Emilia*. Misschien heeft ze voor iedere man een andere naam en was deze naam werkelijk alleen voor hem. *En ik zal een witte steen geven en op die steen staat een nieuwe naam geschreven die niemand kent dan wie hem ontvangt*. Emilia spreekt de taal die iedereen verstaat, ze kijkt met vragende ogen op mij neer en wrijft haar duim en wijsvinger tegen elkaar. Ik toon haar mijn

uitpuilende portefeuille, aan geld hebben wij nooit gebrek gehad. Haar maakt het blijkbaar niets uit om een vrouw te ontvangen, of misschien ziet ook zij mij nog steeds voor een man aan. Een mannetje: ik ben in alle opzichten te klein.

Emilia's schoenen zijn schuiven naast mijn voeten, haar hand kan mijn hoofd omvatten, onder haar gebloemde jurk puilt een dikke, zachte buik naar buiten. Ze gaat me met grote stappen voor naar een roodfluwelen, gecapitonneerde kamer. Het is benauwd hierbinnen. Een schemerlamp brandt zacht, een doos met tissues staat onopvallend op een plank, Emilia bekijkt me zakelijk en schuift een slordig geprint lijstje met de verschillende mogelijkheden onder mijn neus. Iemand heeft zich uitgeleefd met de opmaaksjablonen van *Word Art*. Mijn vader schreef: *De lezer moet geloven dat alleen hij begrijpt wat de schrijver nu werkelijk wil zeggen; dat de schrijver dit verhaal alleen voor hem geschreven heeft. De schrijver geeft hem zijn illusies, overhandigt zijn leven en werkelijkheid. Blijft achter: moedeloos, hopeloos, uitgeput.* Zou ze hem dit keuzemenu ook hebben overhandigd? Kwam er een moment waarop ze hem niets meer hoefde te vragen? Mijn vader vond het huwelijk geen ideale institutie, mijn moeder begreep dat en wachtte nachtenlang. Emilia kijkt naar mij en tikt met haar balpen op de menukaart, ongeduldig.

“Do you want me to fuck you? Want me to fuck myself? Money, please, now please. You see, tariffs?”

Ik gooi driehonderd euro op tafel, zonder twijfel veel teveel, haar chagrijnigheid verdwijnt acuut. Ze komt achter me staan, doet mijn hoed af en probeert mijn jas uit te trekken. Ik weer haar af, geërgerd, zij strijkt met grove vingers de haren van mijn voorhoofd. Haar siliconenborsten rusten op mijn schouders, ze wegen zoveel als meloenen, ook haar parfum is zwaar. Ze neuriet.

“Ik wil praten,” zeg ik en herhaal mezelf dan in het Engels, *“I want to talk. With you.”* *“Talking is same price. Same price talking and fucking. You choose.”* Ze voelt aan haar décolleté, waarin ze het geld heeft weggestopt. *“Do you speak Dutch?”* Mijn eigen Engels is belabberd. Uitgerekend mijn vader, de man die elf talen sprak en schreef, kreeg een dochter die geen taal kon leren. Alle woorden lijken door mijn vader te zijn bezet, alle betekenissen door hem ingenomen, alle zinnen al door hem verzwegen. Vanavond wil ik praten, alles wat ik eerder aan taal behouden heb uitbraken over dat mens. Zij kijkt bij voorbaat verveeld en steekt een sigaret op, stopt daarna het pakje weg zonder er mij één aan te bieden.

“Small Dutch, how do you say? Little.” De gemanicuurde, te grote nagels van duim en wijsvinger tegen elkaar aan gedrukt om aan te duiden hoe

weinig. Voor papa zou dat geen probleem geweest zijn, hij sprak waarschijnlijk haar moedertaal, wat die ook moge zijn. Ik haal een zwart-wit foto uit mijn portemonnee, leg hem voor haar op tafel neer en bestudeer haar reactie. Op de foto staat mijn vader in een te dikke winterjas, zijn hand op zijn borst gedrukt alsof hij bang is uit elkaar te vallen als hij zichzelf niet stevig vasthoudt. Emilia's gezicht blijft uitdrukingsloos. Als zij de taal niet spreekt, begrijpt ze de Nederlandse kranten niet en wie zal haar serieus nemen? Er is geen enkel gevaar. Ik kan nu direct naar huis gaan, met een gerust geweten mama troosten en er is niemand die hier iets van hoeft te weten. Ik hoef alleen maar op te staan.

"*You know him?*" vraag ik.

"*Do you?*"

Ik zwijg. Heel lang heb ik in zijn boeken gezocht naar een geheim verhaal dat hij alleen voor mij geschreven had en dat voor alle anderen onbegrijpelijk, in codetaal zou blijven. Na zijn dood was dit het eerste waar ik aan kon denken: dat ik nu dan zijn boodschap voor mij zou vinden, en dus hield ik zelfs mama onder het mom van zorgzaamheid uit zijn kamer weg. Koortsachtig, met zwetende vingers zoeken, drie bonzende hartslagen hoop, daarna teleurstelling wanneer weer een ongeadresseerde envelop niet voor mij bestemd bleek en toen ten slotte dit schrift. Ken ik hem? Hij schreef: *hoe meer ik schrijf, hoe verder weg ik raak.*

"*He came to you, no? What did you do?*"

"*You his wife?*"

"*His daughter.*" Ik tik op de menulijst, mijn lust tot praten is verdwenen.

"Is iets verkeerd met hem?"

"Nee. *What did you do?*" Ze neemt me schattend op, beschouwt me dan als ongevaarlijk en begint te praten, langzaam, genietend van haar macht.

"*He nice guy. He comes and talk and talk and talk. Like a child, you know. Like a kid wanting to tell from his day. And then he asks me to beat him, beat him only once in his face. With flat hand to shut up. Then he'd stop talking and I rock him. Rock the old man like a child, and we say nothing.*"

Ik zoek in haar gezicht naar trekken van vertedering, naar iets dat zachter wordt bij de herinnering aan hem, naar één of ander teken. Ik vind het niet, Emilia is een professional.

"*Say nothing at all,*" herhaalt ze, met een blik op haar horloge. Ik staar naar het geprinte *Word Art* lijstje en sta langzaam op. Hij was meer dan zomaar een klant. Meer dan dit. "*It's not on the menu, silence,*" zeg ik, in een laatste poging om contact te maken. "Stilte valt buiten de kaart. *Was he a special guest?*"

Zij kijkt me niet begrijpend aan, voelt nogmaals aan haar decolleté, duwt me haast naar buiten en doet de deur met een zachte klik achter me

dicht. Ik struikel het stoepje af, keer me om en schreeuw: “Emiliaa! Was he a special guest? Was he special to you?” De gordijnen bewegen even, maar blijven gesloten. Die man die met hoog opgetrokken schouders naar de brievenbus toeliep, ons boegbeeld en bestaansrecht. Van ons, van onze vragende gezichten, onze onsterfelijke liefde. Onze vader die in de hemelen zijt, uw koninkrijk der letteren kome, uw naam worde geheiligd, gaat heen en vermenigvuldigt ons. Ik pak het schriftje uit mijn jas en blader. Hij schreef: *Is het mogelijk taal kwijt te raken, de ballast te verliezen?* Er zit iets vast in mijn keel, er zijn daar woorden blijven steken en mijn tong is dik, het moet de alcohol zijn. Een vreemd gevoel van leegte. Dit is fictie. De werkelijkheid ligt bij ons, de rouwenden, niet bij de leugens van een hoer die zelf niets meer is dan een personage uit een film van Almodóvar. Cliché. Wie luistert er naar haar? Stilte. Eén ongecontroleerde, zwaaiende dronkemansbeweging en het schriftje dobbert in het water van de gracht beneden mij. Emilia bestaat niet meer. Ik staar naar mijn vaders drijvende woorden, een levende parodie op de pose die hij aannam voor de foto, mijn hand tegen mijn borst gedrukt om de barsten vast te houden voordat ze nog groter worden. Wie schrijft, blijft. Wachten. Langzaam, letter voor letter voor letter, wist het water al zijn woorden uit.

LEVENDIGE PALING

(leesnotities, 7)

JORIS NOTE

Hallo, is daar iemand, is er nog iemand die Marcel Liebman kent, in Vlaanderen? Liebman (1929-1986) was historicus en doceerde aan de ULB en de VUB; hij schreef studies over de Russische revolutie en het Belgische socialisme, daarnaast vele artikelen, en ook het autobiografische *Né Juif*. Hij was, ver van elk dogmatisme en *malgré tout*, marxist: ‘ondanks alles (en dat alles staat voor een gigantische, tragische en verwarrende historische ervaring)’. Hij was ook een socialistische militant, en een verdediger van de Palestijnse zaak.

In 2007 verscheen van Liebman een bundel met biografische artikelen uit de jaren 1964-1983, voorzien van een substantiële inleiding door de politoloog Jean Vogel (ULB). Het zijn helder, economisch en soms vurig geschreven stukken, degelijk en vaak indringend, maar niet academisch. Over Trotski lezen we hier dat hij ook in zijn polemische teksten nog altijd probeerde te begrijpen en te analyseren, dat hij objectiviteit en engagement liet samengaan. Iets soortgelijks kun je over Liebman zeggen (die, anders dan zijn vriend Ernest Mandel, geen trotskist was). Op twee na – Charles de Gaulle en Menachem Begin – gaat het hier om portretten van communisten en sociaal-democraten: enerzijds Lenin, Trotski, Mao en Chroesjtsjov; anderzijds Jean Jaurès, Emile Vandervelde, Léon Blum en Paul-Henri Spaak. Laat ik, om een idee van het boek te geven, het hier alleen even hebben over de ‘socialisten’ - de reformisten, zoals dat destijds heette.

Het portret van Jaurès (dat tot de kortere stukken behoort, zoals dat over Vandervelde) is met grote sympathie geschreven. Jaurès was dan ook een reformist *pas tout à fait comme les autres*. Hoewel hij koos voor deelname aan verkiezingen en regeringen, bleef hij beseffen dat er ook andere dan parlementaire en wettelijke middelen nodig waren om de maatschappij te veranderen; en hij verzette zich met hand en tand tegen de oorlog met Duitsland – wat hem, zoals bekend, het leven kostte. Veel minder positief is Liebmans beeld van Léon Blum, de Volksfront-premier, die een nogal bizar onderscheid maakte tussen uitoefening (*exercice*) en verovering (*conquête*) van de macht: als de socialisten in de regering zaten en dus de macht (mee) uitoefenden, mochten ze volgens Blum de macht niet willen veroveren, ze mochten dus bijvoorbeeld niet aan instel-

lingen en eigendomsverhoudingen beginnen te morrelen, want dat zou niet *loyaal* zijn tegenover de bourgeoisie en het 'algemeen belang'... Zo gaf Blum blijk van een 'verlammend moralisme', en dat werd niet ondermijnd door het feit dat de bourgeoisie zelf zich aanzienlijk minder loyaal toonde. Hij vond ook dat de arbeiders allereerst blijk moesten geven van morele superioriteit en grootmoedigheid, ze mochten geen kwaad met kwaad vergelden, ze mochten hun macht niet gebruiken. Blum was, aldus Liebman, een in de politiek verdwaalde schone ziel, die ook veel te graag als zodanig erkend wilde worden. Hij werd gehaat en gewantrouwd door rechts, maar deed zijn best om te tonen dat hij dat niet verdiende. 'Als chef van een arbeiderspartij had hij geen andere ambitie dan door te gaan voor een *staatsman* in dienst van de *natie*. Zijn humanistische retoriek was niets anders dan een onderpand voor de bourgeoisie. Zijn moralisme was een manifestatie van het zoeken naar respectabiliteit dat zo karakteristiek is voor het reformistische socialisme. [...] De waarden die hij erkende, onderschreef en verheerlijkte, waren die van de bourgeoisie waarvan hij de bezinger werd en ze droegen bij tot het werk van *ontwapening van de arbeidersklasse* waarin hij uitmuntte.'

En de Belgen? Emile Vandervelde, de *patron* van de Belgische Werkliedenpartij, verdedigde als minister in 1920 een stakingsverbod voor blanke ambtenaren in Belgisch Kongo, omdat er gevaar bestond dat zulke stakingen 'bij de inlandse massa's neigingen tot nabootsing zouden opwekken die op de ergste rampen konden uitdraaien'. In de Eerste Wereldoorlog stelde Vandervelde zich op als extreme patriot, en hij beschouwde de Oktoberrevolutie van 1917 als een catastrofe. 'Elke vorm van "directe actie" van de arbeidersklasse leek hem een gevaar; want die dreigde de harmonieuze vertegenwoordiging op het spel te zetten van een klasse door een partij en van een partij door haar leiders.' Maar in zijn laatste jaren (hij stierf eind 1938) liet Vandervelde zich van een andere kant zien: hij kantte zich tegen het rechtse en nationaal-gerichte 'socialisme' van Spaak en Hendrik De Man, en streed voor hulp aan de Spaanse republiek. Hij werd ruw aan de kant geschoven.

Spaak dus, ten slotte. Spaak, die van 1926 tot begin 1935 de belangrijkste woordvoerder was van een hevige anti-reformistische oppositie binnen de socialistische partij, en die toen bijna letterlijk van de ene dag op de andere *zijn kajak keerde* om te beginnen aan een lange carrière in de hoogste regionen - en wat een verschrikkelijke carrière!, zowel Belgisch als in de Nato en de Uno, en ten lange leste bij ITT. Tegenover hem kan Liebman zijn weerzin nauwelijks bedwingen, de woorden 'verraad' en 'cynisme' zijn niet te vermijden. Eén krentje uit de welgevulde pap - in 1966 schreef Spaak het voorwoord bij een boek over *L'Afrique de Pékin*:

‘De man die tot het uiterste de Amerikaanse agressie in Vietnam zou verdedigen, toonde daar zijn ware aard: “wij blanken,” schreef hij, “bezeten van vrijheid en verdraagzaamheid, vrienden van de vrede, wij die het geweld verafschuwen en omzichtig een politiek van vooruitgang voeren...”, wij moeten het “gele imperialisme” het hoofd bieden, dat het grootste gevaar van onze tijd vormt.’ Liebman is nog het meest verontwaardigd omdat de Belgische socialist Spaak zijn gang lieten gaan en hem bejubelden als groot man: ‘Elk oordeel over de B.S.P., elke analyse van haar aard, elke prognose over haar toekomst, moet noodzakelijkerwijs rekening houden met deze vraag: door welke verdwazing is het mogelijk geweest dat een beweging die zich op het socialisme beroept gedurende een dertigtal jaren aan haar hoofd een man handhaafde die zich beurtelings in dienst stelde van het pro-hitleriaanse *appeasement*, van het leopoldistische autoritarisme, van de koude oorlog, van het Amerikaanse kapitalisme en van het (Belgische, Zuid-Afrikaanse, Franse en Portugese) kolonialisme? Hoe kon die beweging aan haar hoofd deze [zelfverklaarde, jn] “liberaal” dulden, die er volgens zijn eigen woorden van overtuigd was dat “het volk van gezag houdt, dat het ervan houdt geleid te worden”?’

Ik citeer graag uit dit boek. Marcel Liebman was, zeker naar hedendaagse normen gemeten, een heel radicale schrijver, en juist daarom blijft hij lezenswaard. Hij was geboren in hetzelfde jaar als Hugo Claus en stierf helaas veel te jong. Hij had het vervolg moeten meemaken: de ondergang van de Sovjet-Unie en haar satellieten, de verdere verrechtsing van de sociaal-democratie, de verdere verrotting in het Midden-Oosten. Je had zijn commentaren willen lezen. Het zou geholpen hebben, je zou er beter van geworden zijn.

In de eerste aflevering van deze reeks bracht ik de Spaanse dichter Luis Cernuda (1902-1963) al eens ter sprake, de generatiegenoot en vriend van Lorca die zo pijnlijk afwezig is in onze taal. In 1958, hij woonde toen als balling in Mexico, schreef Cernuda een belangrijke beschouwing over de ontwikkeling van zijn werk; ze eindigt met twee alinea’s die ook los van de poëzie te waarden zijn:

‘Ze hebben me in het ouderlijk huis, in Sevilla, eens verteld hoe mijn vader tijdens mijn doopfeest vanaf een balkon “pelón” (zoals ze dat daar noemden) op de patio gooide. Mijn neefjes en nichtjes, die met velen waren, stortten zich op de massa muntjes, terwijl mijn zus Ana, mijn tweede zus, in een hoek bleef zitten en naar het spektakel keek zonder eraan deel te nemen. Toen iemand haar vroeg waarom zij niet aan de

vechtpartij meedeed, antwoordde ze: “ik wacht tot ze ophouden”. In haar antwoord zie ik niet zozeer de onschuldige dwaasheid als de blijk van een bepaalde onomkoopbare eigenschap, een karakteristieke trek van het familiale temperament, die ook in mij aanwezig is.

En dus ben ik, tegenover de rumoerige menigte die komt aanstormen om de gaven van de wereld te rapen (voordelen, fortuin, positie), altijd aan de kant gebleven – niet om, zoals mijn zus zei, te wachten tot ze ophouden, want ik weet dat ze nooit ophouden of (als ze toch ophouden) dat ze niets overlaten, maar vanuit respect voor de menselijke waardigheid en vanuit de noodzaak haar in stand te houden. Niet dat ik denk dat ik nooit onwaardige dingen gedaan heb, maar ik heb ze niet gedaan om winst of ander voordeel te behalen. Het is waar dat die houding op sommigen een dwaze indruk kan maken, en vaak genoeg heeft ze die indruk ook op mij gemaakt. Maar zoals een oneindig wijze het vele eeuwen geleden al zei: “karakter is lot”.

(Het citaatje van Heraclitus in de laatste zin kan danig versleten aandoen - *Character Is Destiny* is zelfs de titel van een boek van John McCain -, maar Cernuda was een enthousiaste lezer van de presocratici.)

En als ik nu eens even ophield met lezen, of als ik alleen nog wat las in het boek der dagelijkse wereld? Woorden genoeg, overal.

Enkele bewoners van het bejaardenhuis zitten bij elkaar op de gang. Er zijn ook bezoekers bij, zij proberen een conversatie op gang te brengen, maar dat lukt amper. Dan verklaart een vrouw in een rolstoel, terwijl ze de anderen aankijkt: ‘Ik weet niet meer wie ik moet geloven.’ Het is duidelijk dat ze niet zomaar iets gezegd heeft: ze heeft echt het woord genomen, ze maakt van dit samenzijn gebruik om een zaak van gewicht aan te kaarten. Maar waar slaat haar uitspraak op, wat voor reactie verwacht ze? Een bezoeker wijst lachend en luchtig naar de oude mannen: ‘Vertrouw het personeel maar - die kerels hier kun je beter niet geloven, lijkt me.’ De oude vrouw antwoordt ernstig: ‘Ja, maar het personeel zegt dit en dan zegt iemand anders weer dat. Ik weet niet...’ De bezoeker: ‘Vertrouw toch maar het personeel, die zijn wel het best op de hoogte.’ Iedereen beaamt, maar de vrouw is niet gerustgesteld: ‘Het is toch zo, je hebt kinderen en kleinkinderen, wat moet je tegen ze zeggen? Je zou graag wat meer weten. Hoe moet dat met hen?’ Stille. ‘Ik zou graag weten wat er nu gaat gebeuren. Voor de kinderen ook, en de kleinkinderen. Wat gaat er nu gebeuren?’ De bezoeker: ‘Dadelijk kun je aan tafel, het

is bijna etenstijd.' De oude vrouw: 'Ja, maar het gaat niet alleen om het eten. Ik weet niet wat ik moet geloven en wat er gaat gebeuren, in het algemeen. Ik zou graag wat inlichtingen hebben.'

Die laatste zin krijgt een schrijnende nadruk, hij stijgt ver boven de situatie uit. Deze vrouw zegt warrige angstige dingen, we hebben haar dat al vaker horen doen, maar met die zin wordt alles plots glashelder en diepzinnig. *Ik zou graag wat inlichtingen hebben.* Iedereen begrijpt dat. Het is een pregnante samenvatting van de gevoelens waardoor de vrouw en vele medebewoners vaak bevangen worden in het donkere laatste uur; en zelfs van wat menigeen, ook zonder ziek of oud te zijn, soms voelt tegenover het leven als zodanig.

Maar hoe ontroerend het ook mag zijn, het gaat maar om een gevoel. Je moet er geen gejammer aan vastknopen, je moet er niet bij blijven stilstaan. Niet meer dan een gevoel. Geen gedachte. En niet iets om gedachten bij te hebben. Over de dood valt niet te denken en hij is geen denken waard. Laat ik liever denken over denkbare dingen.

Een verzorgster die in het voorbijgaan het een en ander heeft opgevangen, stapt op de spreekster toe, grijpt de handvatten van de rolstoel vast: 'Kom, ik zal je al meenemen!' Antwoord, met een dankbare glimlach: 'Ha, dat hoor ik graag.' Ze rijden naar de eetzaal. Gelukkig heeft niemand het woord 'meenemen' sinister opgevat. De lont is uit het kruitvat, voorlopig.

De verzorgster had goed begrepen dat die praatjes slecht waren voor het moreel van de anderen. We zijn nu allemaal opgelucht. Een van de oude mannen schokschoudert, duidt met een handgebaar aan dat de vrouw ze ziet vliegen.

Er werd in mijn kindertijd, in de Beukenlaan in Lokeren, tamelijk veel aan de deur verkocht. Ik doel nu niet op leurders. Thuis kwamen elke dag de melkboer en de bakker (twee bakkers, want in ons gezin wilden we niet allemaal hetzelfde brood). Als moeder nog kort voor de middag naar de slager op de Oude Heirweg telefoneerde, bracht hij dadelijk het gevraagde, per fiets. Maar voor zover ik weet werd er niet luidkeels gevent, op één uitzondering na: een palingboer. Misschien verkocht hij ook andere vis? Alleen de paling prees hij aan met een roep. Ik herinner me die roep te goed om hem niet meerdere malen gehoord te hebben, maar ik herinner me slechts één situatie waarin ik hem hoorde.

Ochtend of middag, en ik ben niet naar school, ik ben thuis, ik ben ziek, ik lig in bed en de gordijnen zijn dicht. Niet meer dan een griepje,

waarschijnlijk al bijna voorbij en ik verveel me, maar wie ziek is moet nu eenmaal in bed blijven. Ik lig in bed met mijn ogen open, in het halfduister, in het stille huis in de stille straat, en dan hoor ik de roep. Eerst nog onverstaanbaar in de verte, later duidelijker, regelmatig, maar stilvallend wanneer de man wat verkoopt, en dan opnieuw, en dan wegstervend in een andere straat: 'Schone dikke vette levendige paling! Met 't groen erbij!'

Het was een tamelijk exotische kreet, want ik had nog nooit paling gegeten, wij aten geen paling. Vreemd genoeg bracht de toevoeging 'Met 't groen *erbij!*' juist een losmaking teweeg, want paling was vanzelfsprekend paling-in-'t-groen, paling scheen altijd paling-in-'t-groen te zijn, een bijzonder vaste verbinding, de mensen gingen dat ook buitenshuis eten, bij het Donkmeer in het nabijgelegen Overmere; ik wist overigens niet wat het groen in kwestie was, had het nooit gezien. (Van Dale leert dat 'paling in 't groen' een Vlaamse vertaling is van *anguille au vert*, 'gestoofde paling met kervelsaus'.) Wat ik wel al gezien had, op de markt, waren palingen in een emmer, ik wist dus dat paling levend werd verkocht. Ik vermoedde of besepte dat 'levendig' in de kreet niets anders dan 'levend' betekende, maar het leek zoveel levender!

Tot in de achttiende eeuw betekenden de twee woorden vaak hetzelfde, maar toen al, zegt het WNT, schreef Balthazar Huydecoper (*Proeve van taal- en dichtkunde*, 1730) dat 'levendig' niet zomaar is 'die leeft; maar, in wien het Leeven op eene uitstekende wyze werkzaam is'. Misschien zag ook de palingboer het leven in zijn krioelende dieren *op eene uitstekende wyze werkzaam*; en iedereen heeft al wel eens gehoord over een erg beweeglijke (energieke, strijdbare, vurige, opgewekte?) paling die uit de emmer ontsnapte. Of hoorde het woord gewoon bij de taal van de verkoper? Het oude 'levendig' is in sommige streken bewaard gebleven, misschien ook in het dialect van ons stadje, dat mij nooit al zijn geheimen heeft prijsgegeven. Of gaf de klank de doorslag? De trocheïsche (en in de tweede zin jambische) afwisseling van beklemtoond en onbeklemtoond zou door 'levende' hoe dan ook doorbroken worden, 'levendige' doet daar nog een schepje bovenop, drie onbeklemtoonde lettergrepen na elkaar, als laatste aanloop naar het substantief; tussen de adjectieven legde de palingboer geen pauze, aan *scho-* en *le-* gaf hij extra nadruk en lengte.

Mijn beschrijving mankt, en het lukt me niet de kreet na te bootsten. En het bijbehorende beeld kan niet kloppen: zowel mijn slaapkamer als die van mijn ouders (waarin ik bij ziekte soms mocht liggen, omdat de schouw erdoorheen liep en ze dus wat warmer was) lagen aan de achterkant van het huis: ik kon het roepen daar zeker niet zo goed horen. En zou ik de palingboer nooit gezien hebben?

Maar in mijn hoofd hoor ik de kreet precies zoals hij was, melodius en mooi, levendig en schoon.

Een affiche met een slogan van Artsen zonder Grenzen: 'Wij kunnen de wereld niet beter maken. Wel minder ziek.'

Er zijn in die tekst verschillende wij's in het geding. 'Wij' slaat in de eerste plaats op de organisatie van medici waarvoor het affiche steun vraagt: wij, artsen in noodgebieden. Meteen is er dan ook de ambiguïteit van 'beter maken'. In een medische context betekenen 'beter maken' en 'minder ziek maken' hetzelfde, en zo gezien houdt de slogan een tegenspraak in; maar 'beter maken' kun je ook veel vager verstaan, en 'de wereld beter maken' betekent ook iets bijna onvatbaars als: een betere wereld tot stand brengen. De boodschap luidt dan, ongeveer: wij als artsen hebben tot taak zieken en gewonden te verzorgen, niet om in het algemeen orde op zaken te stellen; dat laatste kunnen wij ook niet, we zijn maar dokters; we lossen niet alle problemen op, maar we bereiken wel iets. Niet/wel: een combinatie van bescheidenheid en trots.

De slogan wil ook gelezen worden met een veel ruimer 'wij', een dat behalve de zender ook de ontvanger van de boodschap omvat, de lezer/kijker die straks hopelijk steun zal geven aan de organisatie: wij, de min of meer welgestelde en welwillende mensen. Wij moeten niet een vage betere wereld tot stand willen brengen, want dat lukt tóch niet, we kunnen maar beter steun geven aan tastbare hulpverlening, die echt ergens toe dient. Opnieuw een samengaan van bescheidenheid en trots.

Maak de woorden nu nog wat meer los van de medische hulporganisatie. *Wij kunnen de wereld niet beter maken. Wel minder ziek:* hoe perfect passen die zinnen in onze hedendaagse opvattingen, in onze heersende mentaliteit – in de consensus waar men westerse mensen in wil bevestigen of toe overhalen, dag in dag uit. Die mentaliteit verwerpt elk globaal project voor een betere maatschappij: er is immers geen andere werkelijkheid mogelijk en wenselijk dan degene die er is, zelfs al horen daar ook oorlog en uitbuiting en hongersnood bij. Wie er anders over denkt, 'vervalt' in utopische dromerij, en dat is niet alleen onnozel, dat is gevaarlijk: utopieën leiden noodzakelijk tot terreur en totalitarisme, daar kent iedereen nu genoeg voorbeelden van. Wel kunnen we de kwalijke kanten van de bestaande wereld proberen te verzachten of zelfs weg te werken. Dat leidt tot concrete resultaten en is dus zinvol, en het tast de macht niet aan.

Hij zal wel goed bedoeld zijn, die slogan van Artsen zonder Gren-

zen (al is hij natuurlijk verzonnen door iemand van het reclamebureau, en niet door een dokter), maar hij sluit nauw aan bij de ideologie van de heersers. Hij is zelf ideologisch: hij draagt, ondanks het goede werk van de artsen, met woorden bij tot het behoud en de stabilisering van de heersende wanorde.

Door toedoen van vertrouwelingen van de minister van Binnenlandse Zaken was er een frauduleuze benoeming gebeurd, twee kabinetmedewerkers stapten op. De oppositie vond dat de minister ook zelf ontslag moest nemen, wegens ‘politiek verantwoordelijk’, zelfs als hij persoonlijk geen fout had begaan; maar de minister, gesteund door de meerderheid, wilde niet weg. Ik ben niet zo’n liefhebber van ontslag als oplossing voor alle kwalen, en het zaakje is oninteressant (de gewone stank van het systeem), maar ik werd getroffen door de formulering waarmee de minister zich rechtvaardigde in het televisiejournaal (VRT, 25 september 2008). Hij had een ander idee van ‘politieke verantwoordelijkheid’, betoogde hij, het kwam hierop neer: Als er iets verkeerd gegaan is, en mijn medewerkers blijken daarvoor verantwoordelijk te zijn, dan is het mijn verantwoordelijkheid om maatregelen te nemen (tegen hen)! Iets duidelijker: politieke verantwoordelijkheid is de verantwoordelijkheid om anderen voor hun verantwoordelijkheid te stellen.

Ik zat voor de tv en kreeg een onstelpbare lachbui. Toen ik weer bij bewustzijn was, dacht ik aan Robespierre, hoe hij de politici bespote die met woordtrucjes het volk om de tuin wilden leiden: *Comptant sur la facilité avec laquelle on gouverne les hommes par les mots...*

De volgende dag verweerde de minister zich in de krant tegen de vergelijking met voorgangers die wél ontslag genomen hadden, bijvoorbeeld tien jaar geleden, na de ontsnapping van Marc Dutroux uit een gerechtsgebouw: ‘Maar op dat moment was Dutroux staatsvijand nummer één in België.’

Pardon? Zeker, de media en de oppositie hadden Dutroux’ betekenis ongelooflijk opgeblazen (‘incarnatie van het kwaad’ en dies meer) – en door dat blazen, door die lucht, door die atmosfeer... moesten na de ontsnapping twee ministers opstappen, belachelijk genoeg. Maar *staatsvijand*, en wel *staatsvijand nummer één*? Was die miezerige misdadiger Dutroux op enig moment een ‘persoon [...] die de staat in zijn bestaan of welzijn bedreigt’ (Van Dale)? Een nieuwe lachbui meldt zich aan.

Maar het zag er destijds wél heel even naar uit dat de publieke

verontwaardiging over Dutroux en over de fouten van de politie een bedreiging kon vormen voor de zittende politieke kaste. De ontslagen in kwestie moesten dat gevaar helpen bezweren. Zou het kunnen dat de minister de zittende politieke kaste en de staat met elkaar verwacht?

Nog eens het tv-journaal. Aan de vooravond van het assisenproces tegen de jonge doder Adam G. brachten ze wat beelden en woorden uit diens milieu van herkomst, Poolse zigeuners; het was een voorsmaakje van een langere reportage, want daarvoor dient het journaal tegenwoordig ook: om andere programma's aan te kondigen (waarin Het Hele Verhaal verteld zal worden). Iemand, Adams grootvader geloof ik, zei dat de jongen berouw had over zijn daad – en de dienstdoende journaliste besloot vrolijk: 'of dat berouw oprecht is, zal de jury moeten uitmaken!'

Neem me niet kwalijk, het woord journaliste ontsnapte me: wie zo'n zin uitkraamt moet je geen journalist noemen. Ik ben behoorlijk analfaabeet op gebied van recht en rechtspraak, toegegeven, maar ik denk dat het gerecht, met of zonder jury, moet oordelen over de schuld of onschuld van een beschuldigde en eventueel een sanctie uitspreken. Het is toch volslagen onzin dat het zou moeten *oordelen over het berouw*? Maar de dwaze frase die ik citeerde lijkt wel typerend voor het sentimentele soort moralisme waarmee tegenwoordig zoveel 'verslaggeving' op smaak gebracht moet worden.

De volgende dagen trachtte ik me doof en blind te houden voor wat krant, radio en tv over het proces verkondigden – niet alleen wegens dat moralisme, ook omdat ik het onfatsoenlijk vind dat er zoveel 'nieuws' gemaakt wordt van maatschappelijk weinig relevante dingen. Maar ik ving nog meer dan genoeg op – bijvoorbeeld dat de media dag in dag uit de ouders van de gedode jongen commentaar lieten geven, onder meer om te zeggen dat ze geen boodschap hadden aan Adams berouw en spijt; ik respecteer de houding van die mensen, maar... Ach, dat is een ander aspect van het-gerecht-in-de-media: een proces handelt over de gevoelens van (nabestaanden van) de slachtoffers. Op de slotdag hoorde ik een radio-uitzending zelfs beginnen met: 'De ouders zijn ontgoocheld over de uitspraak...', nog voordat de uitspraak zelf werd meegedeeld.

Het eventuele berouw van de dader, het verdriet en de haat van de slachtoffers. Het is allebei even onzakelijk. Meer dan ooit lijken publieke processen alleen maar een soort rituelen om de verschillende partijen met hun gevoelens in het reine te laten komen. De daders moeten daarbij op hun knieën gaan zitten voor de slachtoffers of hun nabestaanden.

Ik ving nog iets anders op, maar hopelijk heb ik dat verkeerd gehoord: dat Adam G.'s advocaat verzachtende omstandigheden pleitte omdat de jongen door zijn zigeunermilieu maar over een gebrekkig normbesef zou beschikken. Ik herhaal dat ik dat hopelijk verkeerd gehoord heb.

Een maatschappij die geen begrip tracht op te brengen voor doders, zo'n maatschappij moet ik niet.

Nog iets, in de marge. Met al die juridische berichtgeving van tegenwoordig komt er soms in mijn hoofd een gedicht spoken dat ik las als heel jonge jongen. Het begint zo:

*STRAFRECHT vroeg ik, wat is strafrecht,
Wie deelt het recht op straf uit
En brengt het recht terecht?*

Wat is straf? Wie deelt de mens als buit?

Dat werd geschreven door de in 2008 zo uitbundig gevierde Simon Vinkenoog – zouden er veel lezers zijn die heel geregeld aan een vers van hem moeten denken? Het komt uit een dichtbundel van 1957, maar ik las het, in 1964 denk ik, in *Klimatologisch*, een Hollandse thematische poëziebloemlezing die godweethoe in een Lokers boekhandeltje verzeild was. De samensteller was een dominee en theoloog, en er stonden enige christelijke gedichten in - maar ook werk van bijvoorbeeld Pierre Kemp, Jan G. Elburg, Elisabeth Eybers, Vestdijk, Vroman, Hanlo – om alleen wat namen te noemen die toen min of meer nieuw klonken. Geen erg belangrijk boek, allicht, maar hoe belangrijk was het voor mij.

Hallo, is daar iemand, is er nog iemand die Victor Serge kent? In 1890 geboren in Brussel, als zoon van antitsaristische Russische vluchtelingen; in 1947 gestorven in Mexico, waar hij als vluchteling voor het nazisme in 1940 terechtgekomen was. En daartussen, wat een leven. Als anarchist in Franse gevangenissen, vanaf 1919 als bolsjewiek in Rusland, werkzaam voor de sovjetregering en voor de Komintern, betrokken bij de linkse oppositie (Trotski), gevangenis en deportatie, in 1936 bevrijd dankzij internationale steun (Gide o.a.), daarna nog danig belaagd door de stalinisten... En trouw gebleven, ondanks alles. Auteur, Franstalig, van politieke artikelen en boeken, van een belangrijke autobiografie en van een aantal

politiek geïnspireerde romans. Van die romans las ik nu *De aanslag op kameraad Toelajev* (1948), over de zuiveringen en de terreur in het Rusland van de jaren dertig. De vertaling dateert van 1975; in die tijd, waar is de tijd, verschenen bij ons ook Serges *De jaren zonder genade* en *Veroverde stad*.

Als je dan toch eens een gewone roman wil lezen (het is zo lang geleden), waarom dan dit niet, zei ik tegen mezelf. Een gewone roman, ik bedoel: voor het verhaal en niet voor de taal. (De roman is, in het algemeen, en in zoverre hij gewoon is, het tegendeel van taalkunst.)

Al is deze *Toelajev* eigenlijk niet zo gewoon: wel een verhaal, maar slechts in heel beperkte mate een doorlopend, samenhangend verhaal; en zonder echte hoofdfiguur. Het boek vertelt de geschiedenis (ook de voorbije levens) van een groot aantal personages die op de een of andere manier betrokken zijn bij de moord op een hoge functionaris, of die er door hogerhand mee in verband gebracht worden. Die mensen hebben zelf allemaal iets te maken met de partij en de bureaucratie; sommigen zijn opportunisten of erger, anderen zijn serieuze communisten of revolutionairen. De lezer krijgt zicht op hun gedachten en gevoelens, op hun meestal gecompliceerde houding tegenover het regime en zijn uitwassen.

Al is de structuur goed doordacht, het boek heeft vaak iets stuurloos: omdat de personages als het ware 'om de beurt' afgewerkt worden, en soms nauwelijks of niet een onderlinge relatie met elkaar hebben. Er zijn ook te veel woorden, te veel ongeïnspireerde passages, het boek is te dik. Je blijft niet van begin tot eind geboeid. Er zijn wel prachtige stukken, een goede redacteur had er een prachtige roman van kunnen helpen maken.

Ik zou nog meer kritiek kunnen geven. Maar: het boek is intelligent, en het gaat ergens over, over een bedorven revolutie. Het doet me nadenken over politieke literatuur, over politiek tout court, over de geschiedenis van de twintigste eeuw. Het is vernietigend voor het stalinisme, maar niet voor revolutie en communisme – bepaald geen evidentie dezer dagen. Al lezend bevind ik me in het gezelschap van iemand die bezig is met dingen waar ik zelf, op een heel andere en kleinere manier, nog mee bezig ben. Met dat laatste is ook wel gezegd waarom (afgezien van de trek in een gewone roman) ik het boek begon te lezen, nu, zo *unzeitgemäß*: omdat ik even wilde vertoeven bij iemand van min of meer hetzelfde *gedacht*.

Misschien verschillen de redenen waarom ik Victor Serge lees uiteindelijk niet erg van die waarom ik Marcel Liebman lees, en van die waarom ik me buig over Robespierre en over Lenin, over André Breton en Walter Benjamin. Gezelschap. Tegengif. Om sterker te worden.

We lezen door. Maar met deze notities houden we op.

Bibliografie

- Luis Cernuda, 'Historial de un libro', in: *Prosa I, Obra Completa II*, Siruela, Madrid, 1994
- Marcel Liebman, *Entre histoire et politique. Dix portraits. Textes choisis et introduits par Jean Vogel*, Editions Aden, Bruxelles, 2007 (De stukken over Spaak en Trotski staan ook op de website van het Institut Marcel Liebman, samen met een aantal andere artikelen: www.institutliebman.be)
- G. Th. Rothuizen, *Klimatologisch – een verzameling gedichten naar thema*, Kok, Kampen, 1961
- Victor Serge, *De aanslag op kameraad Toelajev (L'affaire Toulaév, 1948)*, vert. Jeanne Holierhoek, Meulenhoff, Amsterdam, 1975

BIOGRAFISCHE NOTITIES

PAUL BOGAERT (1968) publiceerde tot nu toe drie gedichtenbundels: *Welcome Hygiëne* (1996), *Circulaire systemen* (2002) en *AUB* (2006), hij schreef ook het essay *Verwondingen*. Over poëzie (2008). <http://www.paulbogaert.be/>

Wim BRANDS, (1959) is werkzaam voor de VPRO, als eindredacteur van de culturele radorubriek *De Avonden* en als presentator van het televisie-programma *Boeken*; onlangs verscheen van hem bij ROMApublishings de dichtbundel *Neem me mee, zei de hond*

Chrétien BREUKERS (1965) is dichter, uitgever, mede-hoofdredacteur van *De Contrabas* en publicist, zijn meest recente bundel is *Tongebreek & Niemenda*. In januari 2009 verschijnt *Gedichten schrijven* in de Schrijfbibliotheek bij Uitgeverij Augustus

Rutger H. CORNETS DE GROOT (1963) staat voor RHCdG, leeft van commercieel vertaalwerk en schrijft over poëzie en film in verschillende literaire tijdschriften, waaronder *Awater* en *Poëziekrans*. Houdt huis op eigen - <http://blogger.xs4all.nl/~cornets5> - en andermans weblog. Op <http://www.cornetsdegroot.com> bouwt hij een homunculus van zijn vader, essayist Rudy Cornets de Groot.

Kurt DE BOODT (1969) is dichter, kunstcriticus en redacteur; tot december 1999 was hij hoofdredacteur van het maandblad *Kunst & Cultuur*, nu is hij programmator literatuur in het Paleis voor Schone Kunsten van Brussel waar hij literatuur met de andere kunsten in contact brengt. Hij stelde de bloemlezing *Zie. Kunst in poëzie uit Vlaanderen* (2006) samen en publiceerde de dichtbundels *En alles staat stil* (2000), *Moules belges* (2002), *Anselmus* (2004) en *Waarop de klok ontwaakt!* (2008). Zijn webplek is <http://www.kurtdeboodt.be>

Alain DELMOTTE (1957) redigeerde het poëzietijdschrift *facture baroque* (1996-2001). Hij is medewerker aan de poëziewebsite *Poëzierapport* en redactielid van het tijdschrift *Digther*. Met Herlinda Vekemans stelde hij een themanummer over het prozagedicht samen voor *De Brakke Hond* (nr 95). Hij publiceerde onder meer: *Grondbezit* (Poëziecentrum, 1993), *Standplaats* (Pablo Neruda Fonds, 1997), *Onderschrift* (Mayapan, 1997), *Warhoofd* (Poëziecentrum, 2002), *Lieve Wislawa – Onderschrift 2* (Groeninghe, 2003), *Verstekelingen – Onderschrift 3* (Groeninghe, 2006), *Existential figures* (bij tekeningen van Ine Lammers, galerie Link, 2008), *Voorstander zijn* (Uitgeverij De contrabas, 2008).

Charles DUCAL (1952) publiceerde tussen 1987 en 1998 verschillende dichtbundels, onder andere. *Het huwelijk*, *De hertog en ik* en *Moedertaal*. Zijn meest recente bundel verscheen in 2006, *In inkt gewassen*.

Steven GRAAUWMANS is schrijver, hij debuteerde in 2006 met de dichtbundel *Uitzicht Lotto bij Holland* (Windroos).

Juliën HOLTRIGTER (1946) debuteerde in 2001 met de bundel *Omwegen* bij

Mozaïek, daarna verschenen bij De Harmonie de bundels: Het verlangen te verdwalen (2004) en Het stilregister (2006). In het voorjaar verschijnt zijn nieuwe bundel Het feest van de schemer

Philip HOORNE (1964) is dichter, prozaschrijver en recensent (onder meer voor Knack, Poëziekrant en het door hemzelf opgerichte Poëzierapport), zijn meest recente publicaties zijn Het vlees is haar (proza, 2007) en Het ei in mezelf (gedichten, 2005). Hij werkt aan een nieuwe dichtbundel. Zijn webstek is <http://philiphoorne.skynetblogs.be/>

Maarten INGHELS (1988) is dichter, schrijver en droogstoppel. Hij studeert Nederlands, theater-, film- en literatuurwetenschappen aan de Universiteit van Antwerpen en schreef poëzie, columns en kortverhalen voor tijdschriften als De Brakke Hond, Club Propaganda, Op Ruwe Planken en andere. Hij treedt regelmatig op met poëzie en tekstperformance (o.a. DeNachten, Onbederf'lijk Vers Nijmegen) en is redactielid van schrijverscollectief KRAAI. Zijn debuutbundel Tumult kwam in oktober 2008 uit in de Sandwich-reeks onder redactie van Gerit Komrij (Van Genneep). Alles over hem vindt u op <http://www.maarteninghels.be>

Kees KLOK (1951) is dichter, historicus en vertaler. In het voorjaar van 2008 publiceerde hij zijn kroniek En vooral: de gordijnen dicht! bij uitgeverij. Liverse. Onlangs verschenen bij dezelfde uitgever zijn dichtbundel Het is al laat en zijn verhalenbundel IJzeren logica

Adriaan KRABBENDAM is redacteur, vertaler en dichter. Van zijn hand verscheen poëzie in Parmentier en op Poetry Kessel-Lo Poëzie (<http://poetrykessel.blogspot.com/>). Poëzievertalingen van John Burnside, D.H. Lawrence en Kenneth Patchen verschenen op Stanza (<http://www.decontrabas.com/stanza>, de blog voor vertaalde poëzie van De Contrabas). Zijn website: <http://www.belletrie.nl/>

Delphine LECOMPTE (1978) schrijft gedichten in het Nederlands en in het Engels, binnenkort verschijnt haar eerste Nederlandstalige gedichtenbundel. Het laatste wat ze las was The Birthday Party van Harold Pinter. Zij is verliefd op de beste kruisboogschutter van Brugge, Omer.

Sylvie MARIE (1984) werkt als eindredactrice bij de Vlaamse krant Het Nieuwsblad. Ze publiceerde poëzie in tijdschriften als Het liegend konijn, Poëziekrant en Krakatau. Haar gedichten werden opgenomen in verschillende bloemlezingen, maakten deel uit van de poëziesomer in Watou en vielen hier en daar in de prijzen. Voor het online literaire tijdschrift Meander is ze poëziecoördinator. Ze is redacteur van het papieren literaire tijdschrift Deus ex Machina. In het voorjaar van 2009 verschijnt haar debuutbundel bij Vrijdag/Podium. U kunt haar activiteiten op de voet volgen op <http://komdichter.blogspot.com/>

Joris NOTE (1949) schreef de roman De tinnen soldaat en de verhalenbundels Het uur van ongehoorzaamheid en Kindergezang (bekroond met de NCR Lite-

rair prijs en de August Beernaertprijs); in zijn boek Timmerwerk (2002) vertelt hij het leven van zijn vader; zijn laatste roman Hoe ik mijn horloge stuk sloeg (2006) werd genomineerd voor de AKO-Literatuurprijs

http://www.epibreren.com/rs/rs_frame.html?papenhove.html"

Fred PAPHOVE (1956) publiceerde tot nu toe twee dichtbundels De Rode Soldatenvis (Poisson - Soldat Rouge) bij uitgeverij Holland, 2005, en Draaibaar bij BnM uitgevers, 2007. Dit gedicht komt uit zijn nieuwe bundel, De hemel is vol zwaluwen, die in het voorjaar van 2009 wordt uitgebracht door DeGeus

Xavier ROELEN (1976) debuteerde op papier met er is een spookrijder gesignaleerd (Contact, 2007), maakte Flash-bewerkingen van eigen gedichten en gedichten van Willem-Jan Anker en zoekt ook op een podium naar poëzie. Zijn laatste noemenswaardige realisatie is het vierstemmige gedicht Wat de zee opwerpt, van beeld voorzien door Gabrielle Marks. Alles en meer via <http://www.xavier-roelens.be/>

Arne SCHOENVUUR (1981, pseudoniem Hannes Couvreur) heeft labels afgezworen. Kom gerust eens kennis maken op de sites. <http://arneschoenvuur.blogspot.com> (open atelier), <http://ledeberg.wordpress.com>, <http://www.thebigpicture.be>, www.venijniggebroed.be (speeltuin voor grote jongens en groot meisje), <http://twitter.com/hcouvreur> (gekwitter). Hij publiceerde eerder al in De Brakke Hond.

John SCHOORL (1961) is algemeen verslaggever bij de Volkskrant. Bij Uitgeverij 521 verschenen De naald erin! en Een soulman in de achterhoek, twee boeken over muziek. Voor laatstgenoemd boek kreeg hij de Pop Pers Prijs 2006. In 2007 verscheen zijn poëziedebuut A Capella in de Sandwichreeks. Hij won ook nog de Landelijke Gedichtendag Prijs en de Prijs voor de onderzoeksjournalistiek

Thomas VAESSENS is hoogleraar Moderne Nederlandse letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam en directeur van het Huizinga Instituut voor Cultuurgeschiedenis

Menno VAN DER BEEK (1967) is dichter, hij publiceerde onder meer de bundels Waterdicht (2002) en Kaddisj (2006), is poezieredacteur van het tijdschrift Liter en werkt mee aan het meerjarig project Psalmen voor nu, dat de Hebreeuwse teksten hertaald

Joop VAN DER HORST Horst (1949) studeerde in Leiden, werkte korte tijd als ambtenaar bij het Ministerie van Onderwijs en vervolgens lange tijd bij de Universiteit van Amsterdam en de Lerarenopleiding van de Hogeschool Holland. Sinds 1995 is hij verbonden aan de universiteit van Leuven.

André VAN DER VEEKE (1947) publiceerde onder meer in Hollands Maandblad, Poëziekrant en Biografie Bulletin. Hij is hoofdredacteur van Ballustrada. Zijn dichtbundels zijn Het Sacrament van de Sneeuw, Reizigers voor alle richtingen,

Tekens in het Land, Moerasbeest Verdriet. Volgend jaar verschijnt de bundel Een goede verkeerde afloop bij Wagner & Van Santen

Yra VAN DIJK is universitair docent Moderne Nederlandse letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam en recensent van NRC Handelsblad

Ton VAN 'T HOF publiceerde in eigen beheer de eerste Nederlandstalige flarf-bundel Je komt er wel bovenop (Uitgeverij Stanza, 2007). Onlangs verscheen bij dezelfde uitgeverij Chatten met Jabberwacky. Gedichten 2005-2008, dat op zijn persoonlijke weblog, <http://ihundred1.wordpress.com/bundel/>, gratis kan worden gedownload. In 2005 richtte hij samen met Chrétien Breukers het succesvolle poezieweblog De Contrabas op (<http://www.decontrabas.com>)

Joris VAN OSTAEYEN is fotograaf

Tim VAN STEENDAM tekende als ghost-writer de levensverhalen op van onder andere Rutger Beke, Tom Boonen en Frank Vandenbroucke, hij schreef onder eigen naam de roman Catharsis (Borgerhoff&Lamberigts) en werkte mee aan Mysteries rond complotten

Hans VAN WILLIGENBURG (1963) is een radiomaker, publicist en dichter van Rotterdamse signatuur. In 2009 verschijnt zijn tweede dichtbundel, De functie van Finland, bij uitgeverij De Contrabas. Zijn webverblijf heet <http://www.hans-vanwilligenburg.nl>

<http://www.jabikveenbaas.nl>

Jabik VEENBAAS (1959) studeerde Engels aan de Universiteit van Amsterdam en Wijsbegeerte en Fries aan de Vrije Universiteit. Hij publiceerde vier gedichtenbundels, drie verhalenbundels, een bundel essays en enkele toneelstukken in het Fries. Zijn poëzie werd vertaald naar het Nederlands. In 2006 verscheen bij BnM Uitgevers te Nijmegen Darwinistische weemoed, een selectie uit zijn eerste twee bundels. Bij dezelfde uitgever verscheen voorjaar 2007 Brieven aan mijn kind, een vertaling van Brieven oan myn bern, aangevuld met enkele nieuwe gedichten. Hij werkt momenteel aan zijn eerste oorspronkelijk Nederlandstalige bundel. Zijn webstek is <http://home.planet.nl/~veenbo21>

Dirk VEKEMANS (1962) studeerde Germaanse filologie en is al jarenlang actief als webdesigner-programmeur. Hij is auteur van de Neue Kathedrale des erotischen Elends, een netverschijning met materiële uitlopers op <http://www.vilt.net>, onderhoudt dagelijks een literaire blog en is online actief in diverse internationale samenwerkingsverbanden. Lyrisch werk van hem verscheen eerder in De Gids en in De Brakke Hond

Herlinda VEKEMANS (1961) publiceerde de dichtbundels Versneden (2005) en Buiging (2006). Ze is redactielid van De Brakke Hond en van Dighther. Ze werkt als docente medisch en juridisch Engels aan de K.U.Leuven. <http://www.herlindavekemans.be>

Wytske VERSTEEG (1983) studeerde politicologie aan de Universiteit van Amsterdam, in 2008 verscheen bij uitgeverij Lemniscaat het boek Dit is geen dakloze, ze won verschillende literaire prijzen en volgt momenteel een opleiding Drama aan de Hogeschool Gent

Samuel VRIEZEN (1973) schrijft muziek, gedichten en essays. In maart 2008 verscheen bij De Wereldbibliotheek zijn poëziedebuut, *4 Zinnen*. Hij blogt op *Vriezen Vindt...* [http://\(blogger.xs4all.nl/sqv\)](http://(blogger.xs4all.nl/sqv)), en modereert het weblog van de Nederlandse Muziekdagen <http://muziekplein.nederlandsemuziekdagen.nl>

COLOFON

Los nummer

België € 9 | Europa: € 12

Jaarabonnement

België € 32 | Europa: € 40 | buiten Europa: € 50

Storten op rekening 001-1183840-31, vzw De Brakke Hond

Voor buitenland IBAN BE04 0011 1838 4031, BIC- code GEBABEBB

Abonnementendienst en redactie

Postbus 388, 2800 Mechelen 3

e-mail

info@brakkehond.be

website

<http://www.brakkehond.be>

Kopij in zeventvoud of 1 diskette of via e-mail.

Antwoordzegels + biografie bijvoegen.

Geen aangetekende zendingen.

Auteurs zijn zelf verantwoordelijk voor hun tekst.

Vooraf zelf een selectie maken is gewenst.

Kopij wordt niet teruggestuurd.

Verantwoordelijke uitgever

Peter Pauwels, Hogeweg 90, 2800 Mechelen

Druk

EPO, Berchem

Vormgeving

Jan Hendrickx, www.gramma.be

ISSN 0771-7260

De Brakke Hond kwam tot stand mede door subsidies van het Vlaams Fonds voor de Letteren

